

Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав

УДК 329.61/329.3

Бо ҳуқуқи дастнавис

Ашурзода Чамшеди Хуршед

**ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ МУҲИММИ
ОН ДАР РАВАНДИ ДИГАРГУНШАВИИ ҚОМЕА
(ДАР МИСОЛИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН)**

Ихтисос: 23.00.02 – Ниҳодҳо, равандҳо ва
технологияҳои сиёсӣ (илмҳои сиёсӣ)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои сиёсӣ

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои сиёсӣ,
профессор Нуриддинов Р.Ш.

Бохтар – 2020

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	4
БОБИ I ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ	
ОМУҶИШИ ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ	24
1.1. Ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун объекти таҳқиқот.....	24
1.2. Омилҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ва роҳи усулҳои муқовимат бо он.....	47
БОБИ II ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ ҲАМЧУН ТАҲДИД БА СУБОТИ СИЁСИИ ҚОМЕА	
2.1. Сиёсатҳои дин ҳамчун омилҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ	68
2.2. Паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон.....	87
БОБИ III ТАЪСИРИ ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ БА СУБОТИ СИЁСИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА РОҲИ УСУЛҲОИ МУҚОВИМАТ БО ОН	
3.1. Пайдоиш ва ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ дар Тоҷикистон.....	103
3.2. Мушкилот ва дурномаи муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ дар Қумҳурии Тоҷикистон.....	128
ХУЛОСА	144
НОМГУҶИ АДАБИӢТ	150

НОМГЎИ ИХТИСОРАҶО

1. НАТО – Созмони Аҳдномаи Атлантикаи Шимолӣ
2. ТЭТ ҲНИ – Ташкилоти экстремистию террористии Ҳизби наҳзати исломӣ
3. ДИИШ – Давлати исломии Ироқу Шом (Давлати исломӣ)
4. ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
5. СММ – Созмони Милали Муттаҳид
6. СААД – Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ
7. СҲШ – Созмони Ҳамкориҳои Шанхай
8. ҲАМОС – Ҳаракати исломии муқовимат (Фаластин)
9. БААС – Ҳаракати исломии Сурия
10. ВАО – Вазорати ахбори омма

МУҚАДДИМА

Муҳиммияти омӯзиши мавзӯ. Дар марҳилаи навини давлатдории миллӣ яке аз ҳадафҳои стратегии давлату ҳукумат ҳифзи сохтори конституционии давлат ва таҳкими давлатдории миллӣ мебошад. Тибқи Конститутсия Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона эълон гардидааст. Аз ин рӯ, рушди ниҳодҳои демократӣ, таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, кафолати озодии виҷдон, таъмини амнияти миллии кишвар, таъмини суботи ҷомеа ва дар маҷмӯъ ба амал баровардани рушду инкишофи мамлакат ҳадафҳои олии Ҳукумати кишвар маҳсуб меёбанд. Мутаассифона, дар радифи имкониятҳо ва шароитҳои дар амал татбиқ намудани стратегияҳои мазкур, инчунин як қатор омилҳо ва ҳафву ҳатарҳои арзи ҳастӣ менамоянд, ки ба амнияти миллии кишвар ва дар маҷмӯъ ба сохтори конституционии давлат таҳдиди воқеӣ ба шумор мераванд. Дар миёни онҳо ифротгароии динию сиёсӣ яке аз омилҳои ҳатарзо ва зухуроти манфии мебошад, ки дар таҳкими давлатдории миллӣ ба таври ҷиддӣ ҳалал мерасонад.

Пайдоиш ва мавҷудияти ифротгароии динию сиёсӣ дар ҳар як кишвар ба назар мерасад. Аммо дар кишварҳои пасошӯравӣ он хусусиятҳои хоси худро доро аст. Ифротгароии динию сиёсӣ ҳанӯз дар замони шӯравӣ ҳамчун воситаи муборизаи сиёсӣ идеологӣ дар муқобили Ҳукумати Шӯравӣ пайдо гардида буд. Аммо баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ифротгароии динию сиёсӣ ба омили ноустуворкунандаи ҷомеа табдил ёфт. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад дар зери таъсири ифротгароии динию сиёсӣ ҷанги шаҳрвандӣ ба вуқӯъ омад. Баъди ба имзо расидани Созишномаи умумии истикрори сулҳ ва ризоияти миллӣ ҳарчанд ҷанги шаҳрвандӣ хотима ёфта бошад ҳам, мутаассифона зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ на танҳо аз байн нарафт, балки мавҷудияти худро дар шароити навини давлатдорӣ низ нигоҳ дошт. Бо дарназардошти чунин вазъият

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми соли 2017 иброз намуданд, ки «солҳои охир терроризм ва ифротгароӣ ба хатари ҷаҳонӣ табдил ёфта, ҷаҳони муосирро ба ташвиш овардааст. Афзоиши ҷиноятҳои хусусияти ифротгароӣ ва террористидошта ба вусъат ёфтани терроризми байналмилалӣ, ғайриқонунии унсурҳои тундраву ифротгаро, ҷалби ҷавонон ба сафи созмонҳои ифротгароӣ ва террористӣ ва иштироки онҳо дар низоъҳои мусаллаҳонаи давлатҳои хориҷӣ мусоидат менамояд»¹.

Аз ибтидои солҳои 2000 сар карда бо қарорҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави мамлакат ғайриқонунии як зумра ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва террористӣ мамнуъ эълон гардида, пайравӣ намудану ҷонибдорӣ кардани онҳо ҷиноят маҳсуб меёбад. Ҳанӯз соли 1999 дар кишварамон Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм»² ва соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ»³ қабул гардида буд. Аммо дар шароити ҷаҳони зудтағйирёбанда, махсусан дар шароити рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ таҳдиду хатари ифротгароии динию сиёсӣ зиёд гардида истодааст. Технологияҳои иттилоотӣ ва шабакаҳои интернетӣ ба ифротгароён ва тундгароён имконият додааст, ки онҳо бе ягон мушкилӣ ғояҳои ифротии худро дар миёни кишрҳои гуногуни ҷомае таблиғ намоянд ва афкори ҷамъиятиро бо андешаҳои тундгароӣ захролуд созанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қишри аз ҳама зиёд осебпазир ҷавонон мебошанд. Маълум аст, ки тули солҳои зиёд аст, ки қисме аз ҷавонони мамлакат барои қору ғайриқонун ба Федератсияи Россия ба муҳочират сафар

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи истифодабарӣ: 10.02.2020)

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм». Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 16.11.1999 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 25.12.15с., № 1266

³ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мубориза бо экстремизм (ифротгароӣ). Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 8.12.2003 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146

менамоянд ва айни замон таблиғи андешаҳои ифротӣ дар миёни муҳочирони тоҷик хеле хатарзо гардидааст. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки аз ҳама бештар муҳочирон андешаҳои ифротгароёнро ҷонибдоранд. Гузашта аз ин, дар дохили мамлакат низ ҳизбу ҳаракатҳои ифротию тундгаро ҷонибдорони зиёд доранд, ки чунин ҳолат барои суботи сиёсии мамлакат хатарзо мебошад.

Бо дарназардошти чунин вазъият омӯзиши паҳлуҳои гуногуни ифротгароии динию сиёсӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле муҳим ба шумор рафта, муайян намудани сабабҳои пайдоиши он ва ба таври дуруст ба роҳ мондани мубориза бо ин падидаи номатлуб зарур аст.

Дарачаи омӯзиши мавзӯ. Масъалаи омӯзиши ифротгароии динию сиёсӣ ҳанӯз дар солҳои 70-уми асри XX аз ҷониби олимони шӯравӣ оғоз гардида буд. Аммо баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ва дар қаламрави давлатҳои тозаистиклоли пасошӯравӣ пайдо гардидани ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ олимону муҳаққиқонро маҷбур намуданд, ки ба омӯзиши ин масъала дар шароити нав оғоз намоянд. Барои хубтару беҳтар нишон додани дарачаи омӯзиши мавзӯ мо асарҳои илмии олимони давраҳои номбаргардида ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудаем.

Ба гурӯҳи аввал асарҳои илмию таҳқиқоти олимони шӯравӣ дохил мешаванд. Дар миёни онҳо дар самти омӯзишу баррасии ифротгароии динӣ асарҳои илмию таҳқиқотии И.И. Бражник¹, Э.Г. Филимонов², В.Н. Арестов³, Б.И. Гальперин⁴, А.В. Коровиков⁵ ва чанде дигарон аҳамияти илмию назариявӣ доранд.

¹ Бражник И.И. Религиозный экстремизм: антиобщественное идеологическое содержание, противоправные подстрекательские действия. – Киев, 1979. – 219 с.

² Филимонов Э.Г. Кризис веры и религиозный экстремизм // Наука и религия. – 1980. – №1. – С.26-28. Филимонов Э.Г. Социальная и идеологическая сущность религиозного экстремизма. – М.: Знание, 1983. – 64 с.

³ Арестов Н.В. Религиозный экстремизм. Содержание, причины и формы проявления, пути преодоления. – Харьков: Изд-во «Высшая школа», 1987. – 154 с.

⁴ Гальперин Б.И. Религиозный экстремизм: кто есть кто. – Киев: Изд-во политической литературы, 1989. – 138 с.

⁵ Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. – М.: Наука, 1990. – 170 с.

И.И. Бражник дар таҳқиқоти худ хусусиятҳои зиддишӯравӣ ва зиддикоммунистии ифротгароии диниро баррасӣ намудааст. Э.Г. Филимонов ифротгароии диниро падидаи иҷтимоию психологӣ муаррифӣ менамояд. В.Н. Арестов ибраз меорад, ки ифротгароии динӣ дар қаламрави Иттиҳоди Шӯравӣ масъалаи тафриқаандозии мазҳабӣ ва ё бадбинии динию мазҳабиро дар мадди аввал намегузошт. Ӯ низ ба монанди олимони дигари шӯравӣ хусусиятҳои зиддикоммунистии ифротгароии динию сиёсиро нишон додааст.

Дар таҳқиқоти Б.И. Галперин бори аввал тафовути ифротгароии динӣ аз ифротгароии сиёсӣ нишон дода шудааст. Ба андешаи ӯ, ифротгароии сиёсӣ идеологияи нерӯҳои ирриҷоие мебошад, ки онҳо мақсадҳои сиёсии худро бо роҳи террор, зӯрварӣ, қатлу куштор ва дигар навъи фаъолиятҳои агрессивӣ амалӣ кардан мехоҳанд. Ифротгароии сиёсӣ дар бештари мавридҳо бо ифротгароии динӣ омезиш ёфта, онро барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсии худ истифода менамояд.

А.В. Коровиков бошад ба омӯзиши ифротгароии исломӣ машғул гардида, пайдоиши онро аз кишварҳои арабӣ меонад. Дар маҷмӯъ, олимони мазкур дар таҳқиқоти худ хусусиятҳои зиддиҷамъиятию зиддидавлатӣ ва махсусан хусусияти зиддикоммунистии ифротгароии диниро нишон додаанд. Бинобар ин, таҳқиқоти онҳо барои баҳогузорию ифротгароии динии замони муосир наметавонанд истифода бурда шаванд. Аммо дар самти пешгирии он ва мубориза бо ин падида хулосаҳои олимони мазкур хеле муҳим ба назар мерасанд.

Ба гурӯҳи дуюм таҳқиқотеро дохил намудан мумкин аст, ки дар онҳо ифротгароии динию сиёсӣ бо диди нав ва бо дарназардошти воқеият ва тағйиротҳои иҷтимоию сиёсии замони муосир баррасӣ гардидааст. Дар ин самт таҳқиқоти М.А. Бағлиев¹, А.В. Резникова², Д.С. Рязанов¹, В.В.

¹ Бағлиев М.А. Политические аспекты современного исламского экстремизма (на примере Египта): дис. ... канд. полит. наук. –М., 2002.

² Резникова А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма: дис. ... канд. филос. наук. –Ростов-на-Дону, 2005.

Горбатова², А.М. Василев³, Е.Н. Плужников⁴, М.А. Ермошина⁵, Н.А. Ткачева, Р.С. Баймухаметова⁶, А.А. Нуруллаев, Ал.А. Нуруллаев⁷, О.А. Блинова⁸, М.Я. Яхьяева⁹, И.П. Добаев¹⁰ ва ғайраҳо хеле арзишманд мебошанд.

М.А. Баглиев дар таҳқиқоти худ чанбаҳои ғоявӣю идеологии ифротгароии диниро дар мисоли ифротгароии исломӣ баррасӣ намудааст. А.В. Резников дар раванди омӯзиши ифротгароии динӣ ба омилҳои гуногуни сиёсӣю иҷтимоӣ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, дигаргуншавии ифротгароии диниро нишон додааст.

Д.С. Рязанов кӯшиш намудааст, ки паҳлуҳои гуногуни ифротгароии динию сиёсиро таҳқиқ намуда, аломатҳои фарқкунандаи онро нишон диҳад. Инчунин, ӯ ба масъалаи ифротгароии динӣ ва бунёдгароии динӣ низ диққат додааст.

В.В. Горбатова паҳлуҳои гуногуни ифротгароии диниро омӯхта, ҳамзамон алоқамандии ифротгароӣ ва терроризмро нишон додааст. Ӯ дар

¹ Рязанов Д.С. Религиозный экстремизм, религиозно-политический экстремизм и религиозный фундаментализм: общее, особенное, единичное // Известия Иркутского государственного университета. Серия «Политология. Религиоведение». –2014. –Т.7. –С.177-184.

² Горбатова В.В. Исламский экстремизм и терроризм как категории политического анализа // Вестник Московского университета. Серия 12: политические науки. –2012. –№4. –С.113-116.

³ Василев А.М. Исламский экстремизм и кризис мусульманской цивилизации // Вестник Российской академии наук. –2005. –Т.75. –№8. –С.694-703.

⁴ Плужников Е.Н. Религиозный экстремизм в современной России: проблемы теоретической интерпретации и политической практики: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Е.Н.Плужников. – М., 2010.

⁵ Ермошина М.А. Исламский экстремизм как искажение традиционного ислама // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии. –2016. –№3. –С.2010-2014.

⁶ Ткачева Н.А., Баймухаметова Р.С. Религиозно-политический экстремизм как фактор дестабилизации государства // Религия и общество. – 2016. –№12 (16). –С.69-75.

⁷ Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал.А. Религиозно-политический экстремизм // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. –2003. –№4. –С.83-92.

⁸ Блинова О.А. Религиозное невежество как причина религиозного экстремизма // Философия и наука. –2017. –№16. –С.30-37.

⁹ Яхьяева М.Я. Религиозно-политический экстремизм: сущность, причины, формы проявления, пути предотвращения. –М.: Парнас, 2011. – 296 с.

¹⁰ Добаев И.П. Священная война в исламе: сущность, идеология, политическая практика // Россия и мусульманский мир. –2019. –№2 (312). –С.112-128.

таҳқиқоти худ ба хулосае меояд, ки ифротгароии динию сиёсӣ заминаи асосии пайдоиши терроризм аст.

А.М. Василев бошад ибраз меорад, ки дар ниқоби дини ислом зоҳир гардидани ифротгароии динию сиёсӣ ба шаъну шарафи дини ислом таъсири манфӣ расонида, тамаддуни исломиро дар чашми оламиён ҳамчун ҷанбаи падидаҳои манфӣ муаррифӣ менамояд. Дар чунин шакл таҳлилу баррасӣ гардидани ифротгароии динӣ дар таҳқиқоти М.А. Ермошина низ ба назар мерасад.

Е.Н. Плужников ифротгароии диниро дар мисоли ҷомеаи Россия таҳлилу таҳқиқ намуда, роҳу воситаҳои шинохти ғояҳои ифротӣ, муносибати аъзоёни ҷомеа ба онҳо, оқибатҳои нгувори паҳншавии ғояҳои ифротиро нишон додааст.

Таҳқиқоти Н.А. Ткачева ва Р.С. Баймухаметова дар самти омӯзиши ифротгароии динию сиёсӣ хеле муҳим мебошад. Онҳо масъалаи мазкурро бо дарназардошти суботи сиёсии ҷомеа таҳқиқ намуда, ифротгароии динию сиёсиро ҳамчун таҳдид ба сохтори конституционии давлат ва оромиву суботи ҷомеа донистаанд.

Дар самти омӯзиши моҳият ва хусусиятҳои бевоситаи ифротгароии динию сиёсӣ А.А. Нуруллаев, Ал.А. Нуруллаев ва М.Я. Яхяева саҳми зиёд гузоштаанд. Онҳо дар таҳқиқоти кӯшиш намудаанд, ки нишонаҳои асосии ифротгароии динию сиёсиро муайян намуда, онро аз дигар навъҳои ифротгароӣ фарқ намоянд.

Гурӯҳи сеюмро асарҳои ташкил менамоянд, ки дар онҳо пайдоиш ва паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ таҳлилу таҳқиқ гардидаанд. Дар ин самт таҳқиқоти К.И. Поляков¹, Н. Наматов², О. Молдалиев¹, М. Абишева, Т. Шаймергенов², М. Лаумулин³, З.

¹ Поляков К.И. Исламский экстремизм в Центральной Азии. –М.: Институт востоковедения РАН, 2014. –136 с.

² Наматов Н. Религиозный экстремизм в Центральной Азии // СА&С Press АВ [электронный ресурс]. URL: <https://ca-c.org/datarus/namatov.shtml> (дата обращения: 25.03.2019 г.)

Тодуа⁴, Е.М. Кузмина⁵, Д. Малышев⁶ ва чанде дигарон аҳамияти илмию назариявӣ доранд.

К.И. Поляков дар таҳқиқоти худ ба омӯзиши ифротгароии исломӣ машғул гардида, нишон медиҳад, ки чи гуна ғояҳои ифротӣ дар миёни ҷавонони давлатҳои Осиёи Марказӣ паҳн мегардад. Ӯ ибраз медорад, ки таҳсили ҷавонони Осиёи Марказӣ дар мактабҳои олии давлатҳои исломӣ яке аз сабабҳои асосии паҳншавии ғояҳои ифротгароии исломӣ дар минтақа мебошад.

Н. Наматов нишонаҳои ифротгароии динию сиёсиро нишон дода, онро ҳамчун таҳдид ба амнияти миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ муаррифӣ намудааст. О. Молдалиев моҳияти ифротгароии диниро бо масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ алоқаманд намуда, камбизоатию ҳолати фақрро ҳамчун сарчашмаи асосии рушди ифротгароии динӣ муаррифӣ намудааст.

Дар таҳқиқоти М.Абишева фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои террористию ифротгароии динӣ омӯхта шуда, таъсири онҳо ба суботи сиёсии Осиёи Марказӣ нишон дода шудааст. Ҳамин тариқ, он олимоне, ки дар таҳқиқоти худ зуҳури ифротгароии динию сиёсӣ дар минтақаи Осиёи Марказиро омӯхтаанд, онро ҳамчун таҳдид ба суботи сиёсии давлатҳои минтақа номидаанд. Қобили зикр аст, ки давлатҳои Осиёи Марказӣ баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ таҳдиди ифротгароӣ ва терроризмро аз давлатҳои дигари пасошӯравӣ дида бештар эҳсос намудаанд ва айни замон низ ин гуна таҳдид

¹ Молдалиев О. Исламский экстремизм в Центральной Азии // CA&C Press AB [электронный ресурс]. URL: https://www.ca-c.org/journal/2000/journal_rus/cac11_2000/04.moldal.shtml (дата обращения: 27.03.2019 г.)

² Абишева М. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. – №6 (48). – С. 50-64.; Абишева М., Шаймергенов Т. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №6. – С.76-94.

³ Лаумулин М. Религиозная ситуация и угроза религиозного экстремизма в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. Т.15. – 2012. – №1. – С.60-79.

⁴ Тодуа З. Экспансия исламистов на Кавказе и в Центральной Азии. –М., 2005. –272 с.;

⁵ Кузмина Е.М. Геополитика Центральной Азии. –М.: Наука, 2007. – 151 с.

⁶ Малышев Д. Центральная Азия: угроза радикального исламизма. Ситуация в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2017. – №5 (299). –С.39-53.

мавҷуд аст. Сабаби чунин вазъият дар он аст, ки аксарияти аҳолии кишварҳои Осиёи Марказӣ пайрави дини ислом мебошанд ва аз ин рӯ, хизбу ҳаракатҳои ифротӣ тавонистанд, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ аз фазои холии идеологӣ истифода баранд ва дар ин кишварҳо мавқеи худро мустаҳкам намоянд.

Гуруҳи чорумро асарҳои олимони ватанӣ ташкил медиҳанд. Дар таҳқиқоти олимону муҳаққиқони ватанӣ паҳлуҳои гуногуни масъалаи ифротгароии динию сиёсӣ таҳлилу таҳқиқ гардидаанд. Онҳо бештар ба масъалаҳои сиёсӣшавии дин, сабабҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ва ғайраҳо диққати бештар додаанд. Дар миёни онҳо таҳқиқоти чунин олимони ба монанди А.Н. Маҳмадов¹, И.А. Асадуллоев², С.С. Ятимов³, Г.Н. Зокиров⁴, С.И. Шарипов⁵, Р.Ш. Нуриддинов⁶, А.Муҳабатов⁷, А. Искандаров⁸, М.У. Хидирзода⁹, К.А. Миралиён¹, Р.Ҷ. Ҳайдаров², С. Олимова³, Ф. Мирзоев, Мирзоев,⁴ ва ғайраҳо аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд.

¹ Маҳмадов А.Н. Терроризм, омилҳои хатарҳои муҳочират ва таъсири онҳо ба амнияти миллий // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.139-150. Муҳаммад А.Н., Сафарализода Х.К. Амнияти миллий. – Душанбе: Империял-групп, 2019. – 224 с.

² Маҳмадов А.Н., Асадуллоев И.А. Национальный интерес Таджикистана. – Душанбе, 2009. – 180 с.

³ Ятимов С.С. Общественное сознание и общественная безопасность // Таджикистан и современный мир. – 2017. – №2 (57). – С.24-37.; Ятимов С.С. Политический субъект и национальная безопасность // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – №5. – С.261-271.

⁴ Зокиров Г.Н. Терроризм. – Душанбе, 2004.

⁵ Шарипов С. И. Угрозы и вызовы центральноазиатского региона в новом контексте геополитических реалий // Политические процессы в Таджикском обществе. – Душанбе, 2011. – С.314-320.

⁶ Нуриддинов Р.Ш. Формирование левых демократических движений в Афганистане. Монография / Р.Ш. Нуриддинов. – Душанбе: Ватанпарвар, 2003. – 204с.; Нуриддинов Р.Ш. Вероятные сценарии развития событий в Афганистане после ухода западной коалиции в 2014 году // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе: Сино, 2013. - №3/5 (118). – С.125-132; Нуриддинов Р.Ш., Нуриддинов П.Р. Геополитика. Монография. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 352с.; Нуриддинов Р.Ш. Информационная безопасность в контексте международных отношений // Известия Института философии им. А.Баховаддинова АН РТ. – 2017. – №1. – С.53-56.

⁷ Муҳабатов А. Раванди ташаккулёбии бунёдгароии исломӣ дар замони муосир // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. – №7. – С.301-305.

⁸ Искандаров А. Безопасность и интеграция в Центральной Азии: Роль ОДКБ и ШОС // Центральная Азия и Кавказ. – 2013. – Том.16. – №2. – С.18-28.

⁹ Хидирзода М.У. Роҳҳои пешгирии ва муқовимат ба равиҳои ифротӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.31-40.

Дар корҳои илмию таҳқиқоти А.Н. Маҳмадов масъалаҳои паҳншавии ғояҳои ифротгароии динию сиёсӣ дар байни муҳочирон, дар заминаи онҳо ташаккули ёфтани терроризм, гаравидани ҷавонон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ ва умуман таҳдиди ифротгароии динию сиёсӣ ба амнияти миллии Тоҷикистон таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Сиёсатшиноси ватанӣ С.С. Ятимов дар асарҳои илмию таҳқиқоти худ чеҳраи бардурӯғи ифротгароии динию сиёсиро нишон дода, роҳу воситаҳои ба доми ифротгароён афтодани ҷавонон ва тарғибу ташвиқи гардидани ғояҳои ифротгароиро матраҳ намудааст. Ӯ дар таҳқиқоти худ ба масъалаҳои таъмини амнияти миллии таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ифротгароии динию сиёсиро ҳамчун таҳдид ба суботи сиёсии Тоҷикистон муайян намудааст.

Дар таҳқиқоти Г.Н. Зокиров масъалаҳои зуҳури ифротгароии динию сиёсӣ дар алоқаманди бо падидаи терроризм баррасӣ шудааст. Дар таҳқиқоти С.И. Шарипов таҳдиду хатарҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла ифротгароии динӣ ва тундгароии исломӣ бо дарназардошти воқеиятҳои геополитикии замони муосир баҳогузорӣ карда шудаанд.

Дар асарҳои сиёсатшиноси ватанӣ Р.Ш. Нуриддинов фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ террористӣ дар Афғонистон, таъсири онҳо ба давлатҳои Осиёи Марказӣ, ташаккули вазъияти геополитикӣ дар минтақа ва паёмадҳои он таҳлилу баррасӣ шудаанд. Ҳамин тавр, дар корҳои илмию таҳқиқоти олимони тоҷик масъалаи ифротгароии динию сиёсӣ бо дарназардошти равандҳои иҷтимоию сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тағйиротҳои сиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ нишон дода шудаанд.

¹ Миралиён К.А. Некоторые пути совершенствования пропаганды государственной идеологии среди молодежи // Известия Академии наук Республики Таджикистан, отделение общественных наук. – 2015. – №3 (239) 2015. – С. 103–112.

² Хайдаров Р.Дж. Взаимодействие религии и государства в Таджикистане: проблемы и перспективы // Россия и мусульманский мир. – 2013. – №3 (249). – С.61-75.

³ Олимова С. Молодежь и ислам в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №10. – С.102-122.

⁴ Мирзоев Ф. Терроризм ва мановеи иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Мориф, 2015. – С.128-138.

Гуруҳи панҷумро таҳқиқоти олимони ватание ташкил медиҳанд, ки дар корҳои диссертационии худ паҳлуҳои гуногуни ифротгароии динию сиёсиро омӯхтаанд. Чунин таҳқиқотро дар рисолаҳои илмии Н.Д. Махмадиев¹, А.И. Муминов², Н.Д. Назиров³, Н.С. Раджабов⁴ дидан мумкин аст.

Таҳқиқоти илмии Н.Д. Махмадиев ва А.И. Муминов дар доираи илмҳои фалсафӣ анҷом дода шудаанд ва бештар ҷанбаҳои фалсафии масъаларо фаро гирифтаанд. Таҳқиқоти олимони мазкур барои омӯзиши моҳият ва хусусиятҳои ифротгароии динӣ аҳамияти зиёди илмию назариявӣ доранд. Муҳаққиқон Н.Д. Назиров ва Н.С. Раджабов дар рисолаҳои илмии худ хусусияти тундгароӣ гирифтани дини ислом ва руҳияи исломбадбинии ғарбиро таҳқиқ намудаанд.

Дар илмҳои сиёсии ватанӣ то ҳанӯз масъалаи ифротгароии динию сиёсӣ дар доираи таҳқиқоти диссертационӣ мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст. Ин рисола аввалин иқдومه мебошад, ки дар заминаи методологияи таҳқиқоти сиёсӣ ва бо дарназардошти таъмини устувории низоми сиёсии давлат анҷом дода шудааст. Дар диссертатсия ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун таҳдиди воқеӣ ба амнияти миллии кишвар ва ба суботи сиёсии ҷомеа муаррифӣ гардидааст. Бо дарназардошти оқибатҳои ноговори он пешгирӣ ва мубориза бо ин падидаи номатлуб мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Дар раванди таҳқиқот инчунин як қатор **сарчашмаҳо** низ истифода бурда шудаанд, ки онҳоро ба гуруҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст.

¹ Махмадиев Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане: дис. ... канд. филос. наук. – Душанбе, 2013. – 168 с.

² Муминов А.И. Религиозный экстремизм в контексте социальных изменений: дис. ... д-ра филос. наук. – Душанбе, 2017. – 294 с.

³ Назиров Н.Д. Проблемы политического ислама и конфликты в государствах Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Назиров Назир Давлятходжаевич. – Душанбе, 2017. – 156 с.

⁴ Раджабов Н.С. Исламофобия в Западной Европе и ее влияние на политические процессы в Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Раджабов Наджиб Саитумбарович. – Душанбе, 2016. – 146 с.

Гуруҳи якумро санадҳои меъерӣ ҳуқуқӣ ва ҳуҷатҳои аз ҷониби ниҳодҳои давлатӣ қабулшуда ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, ба ин гуруҳ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм»¹, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм»², Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон³, Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020⁴ ва дигарон дохил шудаанд.

Гуруҳи дуюмро осори бунёдии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ташкил медиҳанд. Дар асарҳои мазкур таҳдиду хатари ифротгароии динию сиёсӣ, паҳншавии ғояҳои ифротгароии динӣ дар миёни ҷавонон, мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ, ҳифзи симои маънавии дини ислом ва мазҳаби ҳанафӣ, тарғибу ташвиқи арзишҳои миллӣ ва фарҳанги миллӣ, таҳкими давлатдорӣ миллӣ ва монанди инҳо баррасӣ гардидаанд.⁵

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгароӣ) // Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003, №12, мод. 697; соли 2007, № 3, мод.158, соли 2014, №11, мод.655

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» // (Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1999, №11, мод. 275; с.2005, № 3, мод.116; с. 2007, №5, мод.355; с.2008, №10, мод.802; с.2012, №8, мод.816, с.2013, № 6, мод. 407; с. 2014, № 11, мод. 647, мод. 648, Қонуни ҚТ аз 25.12.15с., № 1266)

³ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кодекси амалкунанда. Санаи қабул: 15.06.2004 / Аҳбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 28.08.2017 с., №1467

⁴ Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 [манбаи электронӣ]. URL: http://mit.tj/sites/default/files/strategiyai_milli.pdf (санаи муроҷиат: 20.01.2020 г.)

⁵ Эмомалӣ Раҳмон. О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан. – Душанбе: Контраст, 2019. – 222 с.; Эмомалӣ Раҳмон. Уфукҳои Истиқлол. – Душанбе: Эр-граф, 2018.; Эмомали Раҳмонов. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т.1. - Душанбе : "Ирфон", 2006. - 480 с.; Эмомалӣ Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди ҳафтум. - Душанбе: «Ирфон», 2007. 480 с.; Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва тэҳёи миллат. Ҷилди ҳаштум. – Душанбе: «Ирфон», 2009. 576 с.; Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди ёздаҳум. – Душанбе: «Ирфон», 2011. 576 с.; Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди дувоздаҳум. – Душанбе: «Ирфон», 2016. – 560 с.; Эмомали Раҳмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Душанбе: «Ирфон», 2012. – 676 с.; Раҳмон Эмомалӣ. Муҳити зиндагӣ ва олами андешаҳои Имоми Аъзам: асари илмӣ. – Душанбе: Шарқи озод, 2009. - 368 с.; Эмомалӣ Раҳмон. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ. - Душанбе: «Бухоро», 2012. - 132 с.; Эмомалӣ Раҳмон. О времени и о себе. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. - 232 с.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Дар раванди омӯзиши мавзӯи асарҳои илмии олимони хориҷӣ ва ватанӣ истифода бурда шудаанд. Махсусан, назарияҳои сиёсии олимони шӯравӣ барои нишон додани моҳияти ифротгароии динӣ ва сабабҳои пайдоиши он мусоидат намудаанд. Инчунин дар раванди таҳқиқот назарияҳои сиёсии олимони рус ва муҳаққиқони ватанӣ низ ба таври фаровон истифода бурда шудаанд. Асосҳои назариявии таҳқиқотро низ хулосаҳои назариявии олимони мазкур ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар раванди таҳқиқот усулҳои мушаххаси илмӣ истифода шудаанд. Аз ҷумла, таҳлили системавӣ, муқоисавӣ, рафторӣ, институтсионалӣ ва навъбандӣ истифода шудаанд. Таҳлили системавӣ имкон дод, ки ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун таҳдид ба амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шавад. Зеро дар низоми амнияти миллий таҳдидҳо ҳамчун унсурҳои системавӣ ба шумор мераванд. Таҳлили муқоисавӣ барои омӯختани зуҳури ифротгароӣ дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва солҳои минбаъда истифода гардидааст. Таҳлили рафторӣ бошад барои омӯختани таъсири ғояҳои ифротгароӣ ба афкори ҷамъиятӣ, тағйирёбии рафтори ҷавонон, роҳу воситаҳои таблиғи ғояҳои ифротгароӣ ва тундгароӣ ба кор бурда шудааст. Таҳлили институтсионалӣ имкон дод, ки хусусияти ғайриқонунӣ доштани фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва тундгароӣ нишон дода шавад. Навъбандӣ ҳамчун усули илмӣ таҳқиқотӣ барои муайян намудани навъҳои гуногуни ифротгароӣ ва муайян намудани нишонаҳои асосии ифротгароии динию сиёсӣ хизмат намуд.

Дар маҷмӯъ, усулҳои илмӣ истифодашуда имкон доданд, ки сабабҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, омилҳои гуногуни таъсиррасон ба ин раванд нишон дода шаванд. Махсусан, муайян намудани мушкилиҳои мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ва пайдо намудани роҳу воситаҳои мувофиқ ҷиҳати муқовимат

бо ин падидаи номатлуб бо истифода аз иқтидори методологии усулҳои номбаргардида амалӣ карда шудааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Таҳлили хусусиятҳои муҳимми ифротгароии динию сиёсӣ ва муайян намудани сабабҳои пайдоиш ва роҳу воситаҳои пешгирӣ намудани он. Барои амалӣ намудани мақсади таҳқиқот ҳалли **вазифаҳои** зерин зарур доништа шудаанд:

- таҳқиқи моҳият ва хусусиятҳои муҳимми ифротгароии динию сиёсӣ;
- омӯзиши сабабҳо ва омилҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ва нишон додани роҳу воситаҳои муқовимат бо он;
- баррасӣ намудани хусусиятҳои муҳимми сиёсишавии дин ва муайян намудани нишонаҳои он ҳамчун омили бавучудоварандаи ифротгароии динию сиёсӣ;
- таҳлили самтҳои гуногуни паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон;
- омӯзиши пайдоиш ва ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- нишон додани мушкилот ва дурнамои муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот – ифротгароии динию сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳимми он дар раванди дигаргуншавии ҷомеа.

Предмети таҳқиқот – раванди ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ ва роҳу воситаҳои пешгирӣ намудани он дар шароити тағйирёбии ҷомеаи Тоҷикистон.

Навоварии илмӣ таҳқиқот. Масъалаи ифротгароии динию сиёсӣ бори аввал дар илмҳои сиёсии ватанӣ ба таври маҷмӯӣ мавриди таҳқиқ қарор дода шуда, он ҳамчун таҳдид ба суботи сиёсии ҷомеа нишон дода шудааст.

Бандҳои алоҳидаи навоварии илмӣ таҳқиқот дар ҳолатҳои зерин ифода меёбанд:

– моҳият ва хусусиятҳои муҳимми ифротгароии динию сиёсӣ омӯхта шудаанд;

– сабабҳо ва омилҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ мавриди омӯзиш қарор дода шуда, роҳу воситаҳои муқовимат бо он нишон дода шудаанд;

– хусусиятҳои муҳимми сиёсишавии дин таҳлил гардида, нишонаҳои он ҳамчун омилҳои бавучудоварандаи ифротгароии динию сиёсӣ муайян карда шудааст;

– омилҳои гуногуни паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон таҳлил гардидааст;

– пайдоиш ва ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода шудааст;

– мушкилот ва дурнамои муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст.

Нуктаҳои, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд:

1. Ифротгароии динию сиёсӣ падидае мебошад, ки зерини ниқоби дин ва анъанаҳои динӣ зоҳир мегардад ва бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохтори конститутсионии давлат, ғайриқонунӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, ҳалалдор намудани истиқлолияти сиёсӣ ва тамомияти ҳудудии мамлакат, ташкил намудани дастаҳои ҳарбии ғайриқонунӣ ва ба вучуд овардани бадбинии динию мазҳабӣ ҳадафи ниҳони он мебошад. Ифротгароии динию сиёсӣ дар бисёре аз мавридҳо бо чараёнҳои зерин асоснок карда мешавад: 1) дар натиҷаи хусусияти тундгароӣ гирифтани арзишҳо ва меъёрҳои дохили як мазҳаб (масалан, анабаптизм дар дини масеҳӣ, ваҳҳобия ва салафия дар дини ислом ва ғ.); 2) дар натиҷаи муттаҳид намудани таълимоти гуногун ва дар заминаи он ба вучуд овардани доктринаи ягона («Ал-Қоида», гурӯҳи бо ном

«Давлати исломӣ», ҳаракати «Толибон» ва шоҳаҳои гуногуни онҳо). Ба таври пурра тағйир додани низоми арзишҳои динӣ ва қисман дигаргун намудани унсурҳои таркибии он мақсади асосии ифротгароии динӣ мебошад. Бинобар ин, ифротгароии динӣ аз рӯи мақсади худ дар ду шакли асосӣ зоҳир мегардад: ифротгароии динии дохилимазҳабӣ ва иҷтимоӣ. Навъи якуми ифротгароии динӣ бо таълимоти динӣ ва маросимҳои динии ба тозагӣ бавучудодада муҳолифати шадид нишон дода, аз байн бурдани онҳоро мақсади худ қарор медиҳад. Навъи дуюми ифротгароии динӣ тағйиротҳои диниро барои дигаргун намудани рафтори шахсони алоҳида ва барои тағйир додани шуури ҷамъиятӣ рағубона менамояд.

2. Пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ дар зери таъсири як қатор омилҳо ба амал меояд. Омилҳое, ки ифротгароии динию сиёсиро ба вуҷуд меоранд, метавонанд ба таври зерин муайян карда шаванд: бухронҳои иҷтимоию иқтисодӣ, паст гардидани сатҳу сифати зиндагии мардум, бад гардидани ҳифзи иҷтимоии аҳоли, поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд, афзудани амалҳои коррупсионӣ, даъвоҳои сиёсии сарварони динию мазҳабӣ, тезу тунд гардидани муносибатҳои байнимазҳабӣ, паст будани маданияти динии аҳоли, дар сатҳи зарурӣ таъмин нагардидани амнияти иттилоотии давлат, паст гардидани маълумотнокии динию дунявӣ аҳолии мамлакат, бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо, даҳолати давлатҳои хориҷӣ ба қорҳои дохилии давлат. Чунин омилҳо барои амалӣ намудани ҳадафҳои ғаразноки ифротгароён шароит муҳайё месозанд. Аз ин рӯ, дар рағубанди мубориза бар зидди ифротгароии динию сиёсӣ омилҳои мазкур бояд ба инобат гирифта шаванд.

3. Сиёсишавии дин яке аз омилҳои асосии пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ мебошад. Одатан сиёсишавии дин дар зери таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ ба амал меояд. Аммо хавфу хатари омилҳои субъективӣ зиёдтар аст ва он оқибатҳои ногувор дорад. Зеро дар бисёре аз

мавридҳо мушоҳида намудан мумкин аст, ки сиёсишавии дин ба таври бошуурона ва ҳадафмандона ба амал оварда мешавад. Чунин омилҳоро дар шароити бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ дидан мумкин аст. Кам нестанд ҳолатҳое, ки дар онҳо бо роҳи ғайриқонунии ғайриқонунӣ таҳрибкор сиёсишавии дин ба амал оварда мешавад ва дар симои дин ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ террористӣ ташкил карда шуда, дар самти ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ аз ҷониби баъзе давлатҳо истифода мегарданд. Дар чунин шароит яке аз сабабҳои асосии сиёсишавии дини ислом дар кишварҳои Осиёи Марказӣ паҳн гардидани идеологияи ифротгароӣ террористии «исломизм» мебошад. Идеологияи мазкур аз ҷониби як қатор созмонҳои ташкилотҳои ифротгароии динӣ тарғибу ташвиқ гардида, бо роҳи зӯрварӣ ташкил намудани давлати исломиро ҳадафи асосии худ қарор медиҳанд.

4. Дар шароити муосир ғояҳои ифротгароии динию сиёсӣ асосан дар миёни ҷавонон паҳн карда мешаванд. Омилҳое, ки барои паҳншавии ғояҳои ифротгароӣ мусоидат менамоянд, гуногунанд. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои мазкурро аз инҳо иборат доништан мумкин аст: муҳочирати ҷавонон ба кишварҳои хориҷӣ, махсусан ба Федератсияи Россия. Ҷавонони дар муҳочират қарордошта аз лиҳози таъсири ифротгароии динию сиёсӣ бештар осебпазир мебошанд. Инчунин таҳсили ҷавонон дар кишварҳои исломӣ ва донишгоҳу донишқадаҳои ин кишварҳо низ хавфи ба гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ пайвастанӣ онҳоро зиёд менамояд. Инчунин рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, махсусан шабакаҳои иҷтимоӣ ва солонаҳои интернетӣ ба зехну тафаккури ҷавонон таъсири бештар мерасонанд. Зеро ифротгароён дар раванди ғайриқонунӣ таълиқоти худ аз иқтидори шабакаҳои иҷтимоӣ ва порталҳои видеоии интернетӣ ба таври васеъ истифода менамоянд. Дар чунин шароит киберэкстремизм¹

¹ Киберэкстремизм – бо мақсади таълиқоти ғояҳои ифротгароӣ аз ҷониби ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ мавриди истифода қарор гирифтани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ.

хамчун падидаи иҷтимоию сиёсӣ ва ҳамчун технологияи назарфиребӣ ба осонӣ ба мушоҳида мерасад. Инчунин омили дигаре, ки хавфи паҳншавии ифротгароии динию сиёсиро дар миёни ҷавонон бештар намудааст, ин давраи гузариш мебошад. Дар давраи гузариш ҷавонон дар интихоби арзишҳо ба мушкилии чиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Дар ин раванд ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ ба ҷаҳонбинии ҷавонон таъсиррасонӣ намуда, интихоби онҳоро дар самти нодуруст равона менамоянд, ки дар натиҷа онҳо ба арзишҳои исломи тундгаро афзалияти бештар медиҳанд.

5.Зухури ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан дар зери таъсири омилҳои дохилӣ ва берунӣ ба амал омадааст. Таҳлилу мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки омилҳои берунӣ аз омилҳои дохилӣ дида таъсири манфии бештар доранд ва дар аксар маврид ангезаи пайдоиши омилҳои дохилӣ ба шумор мераванд. Ба омилҳои берунӣ, пеш аз ҳама, минтақаҳои низоии ҷаҳони ислом, аз қабилҳои низоъҳои Сурия, Ироқ, Афғонистон, Покистону Ҳиндӯстон ва ғайраҳо шомил намудан мумкин аст. Маҳз дар зери таъсири низоъҳои мазкур барои фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва террористӣ шароити мусоид фароҳам меояд. Гузашта аз ин, бархӯрди манфиатҳои геополитикии як зумра давлатҳо низ сабаби пайдоиши ифротгароӣ ва тундгароӣ мегарданд. Қариб, ки ҳамаи ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ дар раванди амалигардонии манфиатҳои геополитикии давлатҳои мушаххас ҳамчун воситаи расидан ба мақсадҳои геостратегии худ истифода бурда мешаванд. Аммо дар радиҳои омилҳои берунӣ, инчунин як қатор масъалаҳои дохилие низ мавҷуданд, ки барои фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ шароит фароҳам месозанд. Пеш аз ҳама, дар давраи гузариш қарор доштани соҳаҳои гуногуни кишвар, дар муҳочирати меҳнатӣ қарор доштани қисме аз ҷавонони кишвар, дар ҳоли рушд қарор доштани иқтисодиёт, мавҷудияти мушкилиҳои иҷтимоию иқтисодии аҳоли, бекорӣ ва монанди инҳо омилҳои мебошанд, ки одамонро

ба доми ифротгароён гирифторменамоянд. Созмонҳо ва ҳаракатҳои ифротӣ аз чунин қишрҳои осебпазир истифода намуда, ба зехну тафаккури онҳо таъсиргузори менамоянд ва руҳияи тундгароии онҳо ба вучуд меоваранд. Чунин вазъият хоси Тоҷикистон низ мебошад, ки барои пешгирӣ намудани он, пеш аз ҳама, ҳалли масъалаҳои дохилиро бояд роҳандозӣ намояд.

6. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ҳукумати мамлакат бо як қатор мушкилиҳои гуногунсамт рӯ ба рӯ мешавад, ки маҳз онҳо дар раванди мубориза монеа эҷод менамоянд. Мушкилиҳои мазкур омилҳои мебошанд, ки боиси афзоиши ифротгароӣ мешаванд ва ба ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ чиҳати амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсӣ тундгароии онҳо шароит фароҳам меоваранд. Дар маҷмӯъ, омилҳои дохилию берунӣ, ки сабаби афзоиши ифротгароии динию сиёсӣ мешаванд, дар раванди мубориза мушкилиҳои ҷиддӣ ба вучуд меоваранд. Рушди бемайлоии технологияҳои иттилоотӣ, коммуникатсионӣ, ноустувории низомҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҷомеа, бархӯрди тамаддунҳо, ҷаҳонишавӣ, стандартҳои дугона дар самти мубориза бо ифротгароӣ ва терроризм, аз хориҷи мамлакат дастгирӣ ёфтани зершоҳаҳои ташкилотҳои террористӣ, сатҳи пасти маърифатнокии динӣ аҳоли, давраи гузариш ва ғайраҳо ба онҳо мисол шуда метавонанд. Бо дарназардошти чунин вазъият роҳу воситаҳои мубориза низ бояд мувофиқ бо сабабҳои пайдоиши ифротгароии динӣ интихоб карда шавад. Мубориза ин падида бояд хусусияти маҷмӯӣ дошта бошад ва дар ин раванд механизмҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, идеологӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва монанди инҳо ба таври натиҷабахш бояд истифода бурда шаванд.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки хулосаҳо ва натиҷаҳои асосии диссертатсия барои таҳқиқи минбаъдаи ифротгароии динию сиёсӣ заминаи илмию назариявӣ фароҳам меоварад. Инчунин натиҷаҳои таҳқиқот барои гузаронидани мониторинги вазъи

ифротгароии динию сиёсии чомеа метавонад истифода бурда шавад. Маводи таҳқиқот барои ташаккули ҷаҳонбинии назариявии муҳаққиқони ҷавон ва онҳое, ки ба омӯзиши ифротгароии динию сиёсӣ машғул мегарданд, хеле аҳамиятнок мебошад.

Тавсияҳои амалии муаллиф ва хулосаҳои диссертатсия дар фаъолияти Кумитаи давлатии амнияти миллӣ, Вазорати корҳои дохилӣ, Кумитаи дин, танзими анъана ва ҷашну маросими назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти мубориза бар зидди ифротгароӣ метавонанд истифода бурда шаванд.

Аҳамияти назариявии натиҷаҳои таҳқиқот: натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд дар раванди таълим ба таври васеъ истифода бурда шаванд; омӯзгорони фанҳои сиёсатшиносӣ, амнияти миллӣ, диншиносӣ, сотсиология метавонанд рисолаи мазкурро ба донишҷӯён ҳамчун адабиёти иловагӣ барои мутолиа намудан тавсия кунанд; маводи диссертатсия метавонад дар раванди таҳияи барномаҳои таълимӣ, васоити таълимӣ ва китобҳои дарсӣ низ истифода бурда шавад.

Тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи сиёсатшиносӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н.Хусрав анҷом дода шуда, дар ҷаласаи васеи кафедраи мазкур муҳокима ва барои Ҳимоя тавсия дода шудааст (аз 27.03.2020, суратмаҷлиси №8). Инчунин диссертатсия дар ҷаласаи васеи кафедраи равандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон муҳокима ва ба Ҳимоя тавсия дода шудааст (аз 22.04.2020, суратмаҷлиси №2).

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 5 мақолаи илмӣ муаллиф, ки дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил мебошанд, нашр шудаанд. Инчунин муаллиф

дар конфронсиҳои илмӣ назариявӣ натиҷаҳои таҳқиқоти худро маъруза намудааст.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсияи мазкур аз муқаддима, се боб, шаш зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад.

БОБИ I. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛОГИИ ОМУЗИШИ ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ

1.1. Ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун объекти таҳқиқот

Таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни ифротгароии динию сиёсӣ, пеш аз ҳама, аҳамияти илмию назариявӣ дорад. Зеро дарки моҳияти ин зухуроти номатлуб имкон медиҳад, ки хусусиятҳои муҳимми он возеҳу равшан гардонда шуда, нисбат ба ин падида ва оқибатҳои он хулосаҳои илман асоснокшуда ба вучуд оварда шаванд. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки моҳияти «ифротгароии динию сиёсӣ» ба таври гуногун шарҳ дода шудааст. Дар навбати аввал ба омӯзиши ифротгароии динию сиёсӣ сиёсатшиносон, ҳуқуқшиносон, файласуфон ва диншиносон машғул гардидаанд. Намояндагони илмҳои мазкур нисбат ба моҳияти ин масъала андешаи ягона надоранд. Махсусан, сабабҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ва роҳи усулҳои мубориза бо онро ба таври гуногун шарҳ додаанд. Чунин ҳолат оид ба хусусиятҳои ифротгароии динию сиёсӣ на танҳо ихтилофҳои назариявиро ба вучуд меоварад, балки ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, сохторҳои қудратӣ ва дигар мақомоти ҳокимияти давлатӣ имкон намедиҳад, ки зоҳиршавии онро саривақт дарк намуда, бар зидди ин падидаи номатлуб ба таври бояду шояд мубориза баранд. Инчунин андешаҳои мухталиф ва баъзан хилофи ҳамдигар ба ҷомеаи шахрвандӣ имкон намедиҳад, ки вобаста ба зоҳиршавии ифротгароии динию сиёсӣ тасаввуроти амиқу дуруст дошта бошанд. Бо дарназардошти чунин вазъият омӯзиш ва таҳқиқи ин масъала аз ҳарвақта дида аҳамият ва зарурияти бештар пайдо намудааст.

Барои шарҳи моҳияти ифротгароии динию сиёсӣ, пеш аз ҳама, моҳияти мафҳуми «экстремизм» бояд ба инобат гирифта шавад. Ин мафҳум аз калимаи латинии «extremus» пайдо гардида, маънояш «канорӣ» мебошад. Дар луғати энциклопедии шӯравӣ «ҷонибдорӣ намудан аз андешаҳои канорӣ

ва пайравӣ намудан аз меъёрҳои канорӣ»¹ амали ифротӣ маънидод гардидааст. Дар як қатор луғатҳои дигар низ ҷонибдорӣ намудани андешаҳои канорӣ ва барои амалӣ намудани мақсадҳои худ истифода намудани шаклҳои ғайриқонунии рафтор (исёну ошуб, қатлу ғорат, террор) рафтори ифротӣ маънидод гардидааст.² Бинобар ин, ифротгароиро, дар маҷмӯъ, ҳамчун рафтори шахсони алоҳида, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва ё рафтори умумияти мушаххас маънидод намудан мумкин аст, ки ин навъи рафтор бо анъанаҳо, урфу одатҳо ва меъёрҳои ахлоқию ҷамъиятӣ муҳолифат менамоянд. Дар ин маврид муҳаққиқи рус А.В.Коровиков хусусиятҳои ифротгароиро возеҳу равшан нишон додааст. Ба андешаи ӯ, «ифротгароён ҷаҳонро ҳамчун манзараи сиёҳу сафед тасаввур намуда, ҳама чизро ба таври худ ва дар асоси таълимоти худ, ки хусусияти канорӣ дорад, ба ҳубу бад тақсим менамоянд. Онҳо одамонро ба худию бегона тақсим намуда, дар рафти ин тақсимот шиори «касе бо мо нест, душмани мо аст»-ро истифода мебаранд»³.

Ифротгароӣ ҳамчун мафҳуми илмӣ бори аввал аз ҷониби ҳуқуқшиноси фаронсавӣ М.Лерой дар муносибат ба нерӯҳои сиёсӣ истифода бурда шудааст. Ӯ нафаронеро ифротгаро меномид, ки ҷонибдорон ва пайравони худашонро барои дурустии амали худ бовар мекунониданд ва барои эътироф намудани идеалҳои сиёсии худ онҳоро маҷбур менамуданд. Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, М.Лерой болшевиконро «ифротгароёни сурх» ва монархистонро «ифротгароёни сафед» номида буд⁴. Аз он давра сар карда то ба имрӯз масъалаи ифротгароӣ дар доираи илмҳои гуногун баррасӣ шуда, вобаста ба моҳияти он низ таърифҳои мухталиф пешниҳод карда шудаанд. Чунончӣ, ба андешаи фарҳангшиносон, дур намудани одамон аз арзишҳои фарҳангӣ ва анъанаҳои фарҳангии худ амали ифротгароӣ доништа шудааст.

¹ Советский энциклопедический словарь. – М., 1982. – С.1552.

² Политологический словарь-справочник / Авторы-составители: Д.Е. Погорельный, В.Ю. Фесенко, К.В. Филипов. – Ростов н/Д: ООО «Наука-Спектр», 2008. – С.265.

³ Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. – М.: Наука, 1990. – С.7-8.

⁴ Ниг.: Дворянов В.А. Политический экстремизм в Центральной Европы // Терроризм и политический экстремизм: вызовы и поиски адекватных ответов. – М., 2002. – С.175-186.

Муносибати сотсиологӣ бошад, ифротгароиро ҳамчун зухуроти андешаҳои канорӣ ва амалҳои зӯрварона муаррифӣ кардааст. Сиёсатшиносон бошанд, ифротгароиро ҳамчун раванди сиёсие медонанд, ки дар заминаи он мубориза барои ба даст овардани ҳокимият дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, мазҳабӣю маънавии ҷомеа бо истифода аз роҳу усулҳои тундгароӣ ва иртиҷоӣ ба амал бароварда мешавад. Ба андешаи ҳуқуқшиносон, ифротгароӣ маҷмӯи амалҳои ҷиноятӣ мебошад, ки дар қонунгузориҳои давлат муқаррар карда шудаанд. Файласуфон бошанд, ифротгароиро инъикоси амалҳои ғайриахлоқӣ ва муҳолиф бо меъёрҳои ахлоқии ҷомеа медонанд ва аз ин хотир онро маҳкум мекунанд¹. Ин аст, ки дар миёни олимону муҳаққиқон нисбат ба масъалаи ифротгароӣ андешаи ягона вучуд надорад.

Чи гунае, ки аз таърифҳои боло бармеоянд, рафтори ифротӣ танҳо бо ғайриҷамъияти инсон алоқаманд аст. Аз ин рӯ, ин навъи рафторро дар тамоми соҳаҳои ғайриҷамъияти инсонӣ дидан мумкин аст. Масалан, дар муносибати байни одамон, дар муносибат бо табиат, дар муносибатҳои ҷамъиятӣ, дар сиёсат, дар муносибатҳои динию мазҳабӣ ва ғ. Бояд ёддовар шуд, ки рафтори ифротӣ ҳамчун рафтори агрессивӣ дар аксар ҳолат ҷиноят маҳсуб ёбад ҳам, он аз мафҳумҳои «ҷиноят» ва «агрессия» бо як қатор хусусиятҳои худ фарқ карда меистад. Масалан, рафтори агрессивӣ метавонад бошуурона ва бешуурона бошад, ҳол он, ки рафтори ифротӣ доимо бошуурона аст ва он амалишавии мақсадҳои мушаххасро пайгирӣ менамояд. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки ифротгароӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ танҳо ҳоси инсонҳо аст. Аз он сабабе, ки падидаи ифротгароӣ ҳамчун категорияи умумӣ ҳанӯз ҳам ба таври мухталиф шарҳ дода мешавад, омӯзиши навъҳои гуногуни он, аз ҷумла омӯзиш ва баррасии ифротгароии динию сиёсӣ низ хеле мушкил аст. Бо дарназардошти чунин вазъият ва дар мувофиқа бо мақсади таҳқиқоти худ моҳият ва хусусиятҳои ифротгароии

¹ Ниг.: Томалинцев В.Н., Козлов А.А. Введение в социальную экстремологию. –СПб.: Изд-во СПб, 2005. –218 с.

динию сиёсиро дар асарҳои олимоне, ки бевосита ба омӯзиши ин масъала машғул гардидаанд, дида мебароем.

Бори аввал ба омӯзиши ифротгароии динӣ олимони шӯравӣ таваччуҳи чиддӣ зоҳир намудаанд. Дар таҳқиқоти И.И. Бражник, Э.Г. Филимонов, В.Н. Арестов ва Б.И. Гальперин, ки баъди солҳои 70-уми асри ХХ анҷом дода шудаанд, ифротгароии динӣ ҳамчун зухуроти идеологӣ муаррифӣ гардида, хусусиятҳои зиддичамбиятӣ ва зиддикоммунистии он нишон дода шудаанд.

Чунончӣ, И.И. Бражник хусусиятҳои зиддишӯравӣ ва зиддикоммунистии ифротгароии диниро баррасӣ намуда, ибраз медорад, ки «ҳар як давлати истисморгар бо ибодатхонаҳо алоқаи зич дорад. Буржуазия доимо хурофот ва таассуби диниро барои пароканда намудани синфи заҳматкаш истифода намуда, дар байни онҳо бадбинии динию мазҳабиро ба вучуд овардааст, то ки диққати оммаи мардумро аз масъалаҳои асосии иқтисодию сиёсӣ дур намояд».¹

Муҳаққиқи дигари шӯравӣ Э.Г. Филимонов ифротгароии диниро падидаи иҷтимоию психологӣ муаррифӣ менамояд. Ба андешаи ӯ, «дар ҷомеаи сотсиалистӣ нерӯҳои иҷтимоие, ки ифротгароии диниро дастгирӣ намоянд, вучуд надоранд. Ин падида хусусияти зиддичамбиятӣ дорад ва аз ин рӯ, онро падидаи дохилимазҳабӣ номидан мумкин аст».²

В.Н. Арестов ибраз медорад, ки ифротгароии динӣ дар қаламрави Иттиҳоди Шӯравӣ масъалаи тафриқаандозии мазҳабӣ ва ё бадбинии динию мазҳабиро дар мадди аввал намегузошт. Ба андешаи ӯ, нишонаҳо ва аломатҳои ифротгароии диниро ба се гурӯҳи калон ҷудо намудан мумкин аст: идеологӣ, психологӣ ва ҳуқуқӣ. 1) нодуруст шарҳ додани таълимоти марксизм-ленинизм, барангехтани кинаю адоват нисбат ба атеизм, тухмат задан ба тарзи пешбурди ҳаёти шӯравӣ, фитнаангезӣ ва иғвоангезӣ намудан

¹ Бражник И.И. Религиозный экстремизм: антиобщественное идеологическое содержание, противоправные подстрекательские действия. – Киев, 1979. – С.5-6.

² Ниг.: Филимонов Э.Г. Кризис веры и религиозный экстремизм // Наука и религия. – 1980. – №1. – С.27.

вобаста ба поймол гардидани ҳуқуқ, инчунин вобаста ба таъкиботи динию мазҳабӣ; 2) барои иштирок дар корҳои ҷамъиятӣ муносибати манфӣ доштан ва худро дар канор гирифтани, зидди корҳои ҷамъиятӣ баромад намудан, душманӣ варзидан бо шахсони бедин, тарғибу ташвиқи ахлоқи риёкорона ва мунофиқона; 3) душманӣ варзидан нисбат ба қонунгузориҳои шӯравӣ, ки вобаста ба танзими маросимҳои динӣ қабул гардидаанд, риоя накардани онҳо, фитнаангезӣ намудан, риоя накардани муқаррароти як зумра қонунҳои дигар¹.

Муҳаққиқи дигари шӯравӣ Б.И. Гальперин қайд менамояд, ки «ифротгарии динӣ маҷмӯи ақидаҳои зиддиҷамъиятӣ ва амалҳои ғайриқонунию зиддиҳуқуқиест, ки барои амалӣ намудани мақсадҳои мушаххаси динӣ ва аз ҷумла мақсадҳои сиёсӣ ташаккул дода мешавад»². Дар таҳқиқоти Б.И. Гальперин бори аввал тафовути ифротгарии динӣ аз ифротгарии сиёсӣ нишон дода шудааст. Ба андешаи ӯ, ифротгарии сиёсӣ идеологияи нерӯҳои иртиҷоие мебошад, ки онҳо мақсадҳои сиёсии худро бо роҳи террор, зӯрварӣ, қатлу куштор ва дигар навъи фаъолиятҳои агрессивӣ амалӣ кардан мехоҳанд. Ифротгарии сиёсӣ дар бештари мавридҳо бо ифротгарии динӣ омезиш ёфта, онро барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсии худ истифода менамояд. Ба ақидаи Б.И. Гальперин, барои анҷом додани зӯрварӣ ва амалҳои террористӣ истифода намудани таассуби динӣ хеле мувофиқ аст. Аз ин рӯ, фаълони ифротгарии сиёсӣ динро низ ҳамчун яроқи сиёсӣ идеологӣ ба таври васеъ истифода менамоянд. Ӯ муътақид аст, ки ифротгарии динӣ ифодагари манфиатҳои доираҳои консервативӣ ва мутаассибони мазҳаби мушаххас мебошад, ки онҳо одатан мақсадҳои динӣ доранд ва барои амалӣ намудани мақсадҳои худ то дараҷаи муайян аз истифодаи террор ва зӯрварӣ худдорӣ менамоянд. Аммо дар баъзе мавридҳо

¹ Ниг.: Арестов Н.В. Религиозный экстремизм. Содержание, причины и формы проявления, пути преодоления. – Харьков: Изд-во «Высшая школа», 1987. – С.33.

² Гальперин Б.И. Религиозный экстремизм: кто есть кто. – Киев: Изд-во политической литературы, 1989. – С.12.

аз рӯйи зарурат мутаассибони динӣ низ усулҳои зӯровариро истифода менамоянд. Дар маҷмӯъ, дар рафтори ифротгароёни динӣ риоя накардани қонун, итоат накардан ба мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ҳадафмандона ташкил намудани кинаю адоват дар байни диндорон ва бединон, дур намудани пайравони мазҳаби худ аз ҳамкорӣ бо пайравони дину мазҳабҳои дигар, ташаккул додани таассуби динӣ ва зоҳир гардидани муносибати агрессивӣ дида мешавад¹.

Дар Луғати атеистӣ бошад зери мафҳуми «ифротгароии динӣ» фаъолияти унсурҳои тундгароии ташкилотҳои динӣ ва идеологияи онҳо фаҳмида мешавад.²

Дар маҷмӯъ, омӯзиши таҳқиқоти олимони шӯравӣ нишон медиҳад, ки онҳо моҳият ва хусусиятҳои ифротгароии диниро вобаста ба амнияти ҷомеаи шӯравӣ баррасӣ намуда, хусусиятҳои зиддиҷамъиятӣ ва зиддикоммунистии онро нишон додаанд. Инчунин дар таҳқиқоти онҳо таъкид мегардад, ки ифротгароии динӣ яке аз навъҳои ҷараёнҳои зиддишӯравӣ мебошад. Дар рафтори ифротгароёни динӣ истифодаи бошууроноии дин барои амалӣ намудани мақсадҳои зиддиҷамъиятӣ ва зиддидавлатӣ ба мушоҳида мерасад. Инчунин, таъкид мегардад, ки дин барои ифротгароён воситаи пинҳон намудани амалҳои ҷиноятии онҳо мебошад. Дар аксар маврид олимони мазкур таъкид менамоянд, ки марказҳои идеологии давлатҳои капиталистӣ ва собиқ империалистон кӯшиш менамоянд, ки дар зехну тафаккури пайравони дин ақидаҳои зиддишӯравиро ҷой намоянд ва бо ин роҳ ҷомеаро ноором созанд.

Ҳамзамон, таҳлили адабиёти илмии шӯравӣ нишон медиҳад, ки ифротгароии динӣ ҳамчун идеологияи ифротгароӣ ва тундгароӣ бештар аз ҳама дар зерини таъсири омилҳои беруна ташаккул меёбад. Муҳаққиқони

¹ Гальперин Б.И. Религиозный экстремизм: кто есть кто. – Киев: Изд-во политической литературы, 1989. – С.7.

² Атеистический словарь. – М., 1983. – С.545-546.

шӯравӣ асосан масъалаи ифротгароиро бо дарназардошти муборизаи идеологии давраи «чанги сард» баррасӣ намудаанд. Онро ҳамчун яроқи идеологии кишварҳои буржуазӣ дар муқобили Иттиҳоди Шӯравӣ муаррифӣ кардаанд. Чунин баррасӣ бо қонуниятҳои геополитикии асри XX ва ибтидои XXI пурра мувофиқат менамояд. Зеро тибқи қонунияти маълуми машҳур давлатҳои демократии Ғарб, ки онҳоро олимони шӯравӣ давлатҳои буржуазӣ номидаанд, дар сиёсати хориҷии худ бо давлатҳои демократӣ ҳамкориҳои судманд ва шарикӣ стратегӣ барқарор менамоянд. Аммо дар муносибат бо кишварҳои ғайридемократӣ муносибат дар шакли дигар ба роҳ монда мешавад. Давлатҳои буржуазӣ дар кишварҳои ғайридемократӣ асосан бо душманони сохтори сиёсӣ ва бадхоҳони идеологии ҳамон кишварҳо ҳамкориҳои зич ба роҳ монда, онҳоро ҳамачониба дастгирӣ менамоянд ва барои амалӣ намудани мақсадҳои худ аз хизматрасонии онҳо ба таври васеъ истифода мекунанд. Стратегияи мазкур барои амалӣ намудани муборизаи сиёсӣ дар муқобили Иттиҳоди Шӯравӣ пурра мувофиқат менамуд. Чунин тарзи ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ хоси замони муосир низ мебошад, аммо айни замон мундариҷаи ҳадафҳои сиёсӣ ва манфиатҳои акторҳои сиёсӣ, ки ифротгароиро дар ин ё он кишвар дастгирӣ менамоянд, бояд ба инобат гирифта шаванд. На танҳо дар кишварҳои ғайридемократӣ, балки дар кишварҳои тозаистиклоле, ки дар марҳилаҳои аввали рушди ҷомеаи демократӣ қарор доранд, ҳаракатҳои ифротгароӣ ва террористии дорои хусусияти динӣ ҳадафмандона ба вуҷуд оварда мешаванд.

Дар шароити муосир дар раванди муборизаҳои геополитикӣ ва геостратегӣ як зумра давлатҳои соҳибқидор аз заифии баъзе кишварҳо суистифода намуда, дар раванди амалигардонии манфиатҳои худ тамоми технологияҳои барои онҳо зарурӣ, аз ҷумла ифротгароии динию сиёсӣ ва терроризмро низ истифода менамоянд. «Дуруст аст, ки аз ҷониби ташкилотҳои террористӣ ифротгароӣ ҷалб шудани шахрвандон ва роҳу

воситаҳои ин гуна мағзшӯӣ доимо таъкид мегардад, аммо аз ҷониби кихо ташкил гардидану истифода шудани ин ташкилотҳои террористию ифротгароиро хеле кам ба назар мегиранд. ... Терроризм ва ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои хориҷии давлат ва ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани манфиатҳои миллии баъзе аз давлатҳо баромад менамоянд»¹. Чунин ҳолатро дар асоси таҳлили адабиёти замони муосир мавриди омӯзиш қарор додан мумкин аст. Зеро ба ин масъала тӯли чанд соли охир муҳаққиқони зиёд таваҷҷуҳ зоҳир намуда истодаанд. Аз ҷумла, муҳаққиқи ватанӣ Ғ.Мирзоев иброз мекорад, ки «дар замони муосир ... давлатҳои қудратманд ҳама он чиро, ки метавонанд, мекунанд, аммо заифон танҳо ҳамон кореро мекунанд, ки қудратмандон ба онҳо имконият медиҳанд. Аз ин нуқтаи назар ҳама гуна вазъи муносибатҳои байналмилалӣ, асосан, ба фаъолияти байниҳамдигарии давлатҳои бузурги камшумори қудратманд алоқамандӣ доранд»². Ба андешаи мо, дар раванди омӯзиши масъалаи ифротгароии динию сиёсӣ чунин ҳолат бояд ба инобат гирифта шавад.

Таҳлили адабиёти илмии замони муосир нишон медиҳад, ки айни замон ифротгароӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардад ва мураккабии он низ аз ҳамин вазъият вобастагӣ дорад. Масалан, ифротгароии динӣ, ифротгароии сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва ғ. Ифротгароие, ки дар ҳаёти сиёсии ҷомеа зоҳир мегардад ва ҳадафҳои сиёсӣ дорад, ифротгароии сиёсӣ номида мешавад. Баъзан ифротгароии сиёсӣ бо навъҳои дигари он алоқамандӣ пайдо менамояд. Бояд гуфт, ки тӯли чанд даҳсолаи охир ифротгароии сиёсӣ дар аксар маврид бо таълимоти динӣ алоқаманд гардида истодааст. Баъзан олимону муҳаққиқон чунин равандҳоро, ки дар

¹ Сафарализода Х.Қ. Таҳдидҳои фаромиллӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва дурнамои таъмини амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. –№8. –С.279. (С.275-282).

² Мирзоев Ғ. Терроризм ва манофеи иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. –Душанбе: Мориф, 2015. –С.129.

зери шиори дин зоҳир мегарданд, ифротгароии динӣ меноманд. Аммо дар асл аз лиҳози таҳлили илмию назариявӣ чунин навъи ифротгароиро ба воситаи мафҳуми «ифротгароии динию сиёсӣ» ифода намудан лозим дониста мешавад. Зеро ифротгароии динию сиёсӣ дар натиҷаи омезиши ифротгароии динӣ ва ифротгароии сиёсӣ пайдо мегардад. Инчунин раванди сиёсишавии дин низ боиси ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ мегардад. Дар асл ифротгароии динию сиёсӣ фаъолияти сиёсии пинҳоние мебошад, ки зери ниқоби дин ва анъанаҳои динӣ амалӣ карда мешавад ва бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохтори конститутсионии давлат, ғайриқонунӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, ҳалалдор намудани истиқлолияти сиёсӣ ва тамомияти ҳудудии мамлакат, ташкил намудани дастаҳои ҳарбии ғайриқонунӣ, ба вучуд овардани бадбинии динию мазҳабӣ ҳадафи ниҳони он мебошад.

Аммо ба он нигоҳ накарда, ки ифротгароӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мегардад ва аз рӯйи мақсади худ аз ҳамдигар тафовут доранд, як гурӯҳ олимон тафовути онҳоро нишон дода бошанд ҳам, гурӯҳи дигари олимон мафҳумҳои «ифротгароӣ», «ифротгароии динӣ» ва «ифротгароии динию сиёсӣ»-ро ҳамчун муродиф истифода менамоянд. Айни замон чунин ҳолатро на танҳо дар таҳқиқоти илмию назариявӣ دیدан мумкин аст, балки дар қонунгузори кишварҳо ва ҳуҷҷатҳои расмии созмонҳои минтақавию байналмилалӣ низ ин падидаҳо ҳамчун ифротгароӣ муаррифӣ намудаанд. Барои мисол, ба масъалаи ифротгароӣ Созмони Ҳамкории Шанхай низ тавачҷуҳ зоҳир намуда, мавқеи худро нисбат ба он ифода намудааст. Ин созмони минтақавӣ дар ҳуҷҷатҳои расмии худ ифротгароиро ҳамчун амале медонад, ки «барои ғасби ғайриқонунии ҳокимият, барои ғайриқонунӣ тағйир додани сохтори конститутсионии давлат, барои бо роҳи зӯрварӣ вайрон намудани амнияти ҷамъиятӣ ва бо мақсадҳои дар боло номбаргардида

ташкил намудани дастаҳои ғайриқонунии ҳарбӣ ё ин, ки барои иштирок намудан дар онҳо» равона гардидааст¹.

Як қатор олимон ҳангоми баррасии моҳияти «ифротгароии динӣ» онро тавре тавсиф намудаанд, ки хусусияти сиёсӣ доштани баръало ба мушоҳида мерасад. Дар чунин маврид мафҳумҳои «ифротгароии динӣ» ва «ифротгароии динию сиёсӣ» ҳаммаъно дониста мешавад. Чунончӣ, яке аз муҳаққиқони ин масъала Н. Наматов қайд менамояд, ки «ифротгароии динӣ нисбат ба дигар навъҳои ифротгароӣ ба амнияти миллӣ таҳдиди бештар менамояд. Бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохтори конституционии давлат ва ғасби ғайриқонунии ҳокимият, вайрон намудани истиқлолияти давлатӣ ва тамомияти ҳудудии кишвар, истифодаи рамзу аломатҳои динӣ ва таълимоти иртиҷоӣ бо мақсади ҷалби одамон, сафарбар намудани ҳамсафони худ ба муборизаи оштинопазир хоси ифротгароии динӣ мебошад».²

Муҳаққиқони ватанӣ Н.Д. Маҳмадиев ва А.И. Муминов низ дар таҳқиқоти худ мафҳуми «ифротгароии динӣ»-ро истифода намуда, онро ҳамчун амали ғайриқонунӣ, зиддиҷамъиятӣ ва тундгароӣ муаррифӣ кардаанд. Н.Д. Маҳмадиев дар рисолаи илмӣ худ решаҳои иҷтимоии ифротгароии диниро таҳқиқ намуда, иброз медорад, ки «асоси ҳама гуна шаклҳои ифротгароиро низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ ташкил медиҳанд. Маҳз ин мафҳум имконият медиҳад, ки шаклҳо ва навъҳои гуногуни ифротгароӣ аз ҳам фарқ карда шуда, ба таври пурра ва мушаххас тавсиф ёбанд. Вобаста ба ин тарзи муносибат, ифротгароӣ хатти муайяни рафтори сиёсӣ мебошад, ки барои ҳалли ин ё он низои иҷтимоию сиёсӣ равона шудааст. Бе дарназардошти низоъҳо баррасӣ намудани ифротгароӣ ҳеч мазмуне надорад, зеро ҳуди ҳамин амалҳо дар натиҷа мазмуни иҷтимоию сиёсии худро аз даст

¹ Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=5992 (дата обращения: 24.12.2019 г.)

² Наматов Н. Религиозный экстремизм в Центральной Азии // CA&C Press AB [электронный ресурс]. URL: <https://ca-c.org/datarus/namatov.shtml> (дата обращения: 25.03.2019 г.)

медиханд»¹. Ба андешаи А.И. Муминов, «ифротгароии динӣ ҳамчун таҳдиди иҷтимоӣ хусусияти зиддичамбиятӣ ва тундгароии ғаъолияти субъектҳои муташаккили иҷтимоӣ вобаста ба амалишавии лоиҳаи манфии тағйирдиҳии ҷомеаро ифода менамояд, ки дар он таҳаммулнопазирӣ нисбат ба рақибони онҳо меъёри асосӣ доништа мешавад. Дар алоқамандӣ бо ин, ифротгароии динӣ ба монанди дигар таҳдиду хатарҳои иҷтимоӣ ғаъолияти динии дорои хусусияти идеологӣ мебошад»².

Муҳақиқи дигари масъалаи ифротгароӣ О. Молдалиев моҳияти ифротгароии диниро бо масъалаҳои иқтисодию иҷтимоӣ алоқаманд намуда, камбизоатию ҳолати ғақрро ҳамчун сарчашмаи асосии рушди ифротгароии динӣ муаррифӣ намудааст. Ба андешаи ӯ, ифротгароии динӣ ақсуламали кишрҳои нодор ва камбизоатон мебошад, ки дар муносибат бо шароити ногувори иқтисодию иҷтимоии мамлакат зоҳир мегардад. Дар чунин шароит идеологияи ифротгароии динӣ ба онҳо чунин сохтори иҷтимоию иқтисодиеро пешниҳод менамояд, ки дар замони ҳукмронии ҷаҳор халифаи араб мавҷуд буд ва адолатро дар ҷомеа таъмин менамуд»³. Ба ибораи дигар, бозгашт ба исломи асримиёнагӣ, ҷорӣ намудани тартиботи исломӣ ва инкор намудани арзишҳои ғайриисломӣ моҳияти ифротгароии диниро ташкил медиҳад. Аз таърифҳои боло ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст, ки ифротгароии динӣ низ метавонад мақсадҳои сиёсӣ дошта бошад ва ҳатто бо тундгароӣ ва терроризм алоқаманд гардад. Н.Д. Маҳмадиев ба ин масъала таваҷҷуҳ намуда, ибраз медиҳад, ки «ифротгароӣ наметавонад танҳо дар доираи як унсуре он, яъне ба воситаи танҳо амали ифротӣ баҳогузорӣ карда шавад. Бояд унсуре дигари он, яъне идеологияи ифротгароӣ низ ҳангоми

¹ Маҳмадиев Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане: дис. ... канд. филос. наук. – Душанбе, 2013. – С.149.

² Муминов А.И. Религиозный экстремизм в контексте социальных изменений: дис. ... д-ра филос. наук. – Душанбе, 2017. – С.265.

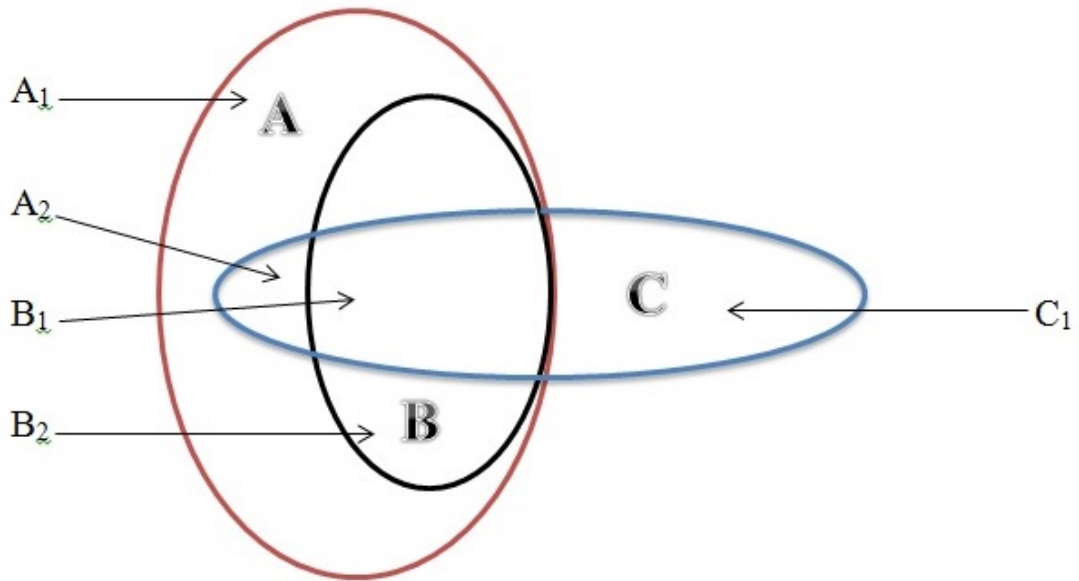
³ Молдалиев О. Исламский экстремизм в Центральной Азии // СА&С Press АВ [электронный ресурс]. URL: https://www.ca-c.org/journal/2000/journal_rus/cac11_2000/04.moldal.shtml (дата обращения: 27.03.2019 г.)

бахгзори ин падида бояд ба инобат гирифта шавад. Ифротгароиро ба таври назариявӣ бояд на танҳо ҳамчун амале донем, ки он бо хусусияти зиддинсонии худ аз амалҳои муқаррарӣ фарқ менамояд, балки амалҳои низ дар бар мегирад, ки дар асоси идеологияи ифротгароӣ ва ба хоҳири он анҷом дода мешаванд»¹.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, дар як қатор таҳқиқотҳои солҳои охир на танҳо моҳияти ифротгароии динӣ, балки тафовутҳои байниҳамдигарии бунёдгароии динӣ, ифротгароии динӣ ва ифротгароии динию сиёсӣ нишон дода шудааст. Чунончӣ, муҳаққиқи рус Д.С. Рязанов иброз мекунад, ки ифротгароии динӣ хусусияти сиёсӣ надорад ва он танҳо дар муносибатҳои динию мазҳабӣ зоҳир мегардад. Аммо ифротгароии диние, ки ҳадафҳои сиёсӣ дорад, ифротгароии динию сиёсӣ номида мешавад. Ба андешаи ӯ, бунёдгароии динӣ бештар бо ифротгароии динию сиёсӣ шабоҳат дорад. Зеро тамоюлотҳои консервативӣ, инкор намудани тартиботи сиёсии дунявӣ, таҳаммулнопазирӣ ба ислоҳот ва ғ. хоси он мебошад. Ҳатто барои нишон додани манзараи мазкур Д.С. Рязанов онро дар расми алоҳида нақшакашӣ намудааст² (Ниг. ба расми №1 ва ҷадвали №1).

¹ Махмадиев Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане: дис. ... канд. филос. наук. –Душанбе, 2013. –С.36. (168 с.)

² Рязанов Д.С. Религиозный экстремизм, религиозно-политический экстремизм и религиозный фундаментализм: общее, особенное, единичное // Известия Иркутского государственного университета. Серия «Политология. Религиоведение». –2014. –Т.7. –С.180-181.

Расми №1. Таносуби мафхумҳои «ифротгароии динӣ» (А), «ифротгароии динию сиёсӣ» (В) ва «бунёдгароии динӣ» (С).

Ҷадвали №1. Таснифи алоқамандии байниҳамдигарии «ифротгароии динӣ» (А), «ифротгароии динию сиёсӣ» (В) ва «бунёдгароии динӣ» (С)

Гуногунрангии ифротгарой	Тарзи ташкил гардидани фаъолияти ифротгарой
A ₁	Ифротгароии диние, ки на хусусияти сиёсӣ дорад ва на хусусияти бунёдгарой. Ин навъи ифротгарой дар дохили мазҳабҳои алоҳида ва дар муносибатҳои байнимазҳабӣ байнидинӣ зоҳир мегардад.
A ₂	Ифротгароии диние, ки хусусияти сиёсӣ надорад, аммо хусусияти бунёдгарой дорад.
B ₁	Ифротгароии динию сиёсӣ, ки хусусияти бунёдгарой дорад ва дар шакли тундгарой ва иртиҷой зоҳир мегардад.
B ₂	Ифротгароии динию сиёсӣ, ки хусусияти бунёдгарой надорад.
C ₁	Бунёдгароие, ки хусусияти ифротгарой надорад.

Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, гуфтан мумкин аст, ки айни замон дар миёни олимону муҳаққиқон дар аксар маврид мафҳумҳои «ифротгароии динӣ», «ифротгароии динию сиёсӣ» ва «бунёдгароии исломӣ» қариб, ки дар як маъно ва ҳамчун муродифи якдигар истифода бурда мешаванд. Ҳатто дар таҳқиқоти як қатор олимони дигар мафҳуми «ифротгароии исломӣ» низ ҳамчун ҳамвазни мафҳуми «ифротгароии динӣ» истифода мегардад.¹

Дар замони муосир дар миёни исломшиносон дар атрофи масъалаи мавҷудияти «ифротгароии исломӣ, терроризми исломӣ, тундгароии исломӣ ва бунёдгароии исломӣ» баҳсҳои доманадор мавҷуданд. Як гурӯҳ муҳаққиқон ибраз медоранд, ки ифротгароӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ сиёсӣ хоси ислом мебошад ва аз ин рӯ, дар муносибат бо он истифода намудани мафҳуми «ифротгароии исломӣ» қобили қабул аст. Аммо гурӯҳи дигари муҳаққиқон ибраз медоранд, ки мафҳумҳои «ифротгароии исломӣ» ва «бунёдгароии исломӣ» ба таври сунъӣ ба вучуд оварда шудаанд ва дар асл чунин нест. Ба андешаи онҳо, ифротгароии исломӣ вучуд надорад, танҳо гурӯҳҳои иҷтимоӣ ҳастанд, ки ба хотири ҳимояи манфиатҳои худ ва амалӣ намудани мақсадҳои сиёсии хеш шиорҳои исломиро истифода намуда, ифротгароии исломиро ба вучуд овардан мехоҳанд². Андешаҳои ба ҳамин монандро муҳаққиқон В.Х. Акаев ва А.Б. Дохаева низ ибраз намудаанд. Онҳо дар мақолаи худ қайд менамоянд, ки «дар аксари давлатҳои ғарбӣ андешаҳои манфӣ ва боварҳои манфӣ дар муқобили ислом аз миқёси худ берун баромадаанд. Арзишҳои исломӣ ва пайравони он пайваста таҳқир мешаванд, дар самти ҳамшабех гардонидани ислом ва зӯрварӣ, мусулмонон ва

¹ Ниг.: Горбатова В.В. Исламский экстремизм и терроризм как категории политического анализа // Вестник Московского университета. Серия 12: политические науки. –2012. –№4. –С.113-116.; Василев А.М. Исламский экстремизм и кризис мусульманской цивилизации // Вестник Российской академии наук. –2005. –Т.75. –№8. –С.694-703.; Ермошина М.А. Исламский экстремизм как искажение традиционного ислама // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии. –2016. –№3. –С.2010-2014. и др.

² Резникова А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма: дис. ... канд. филос. наук. –Ростов-на-Дону, 2005. –С.60.

террористон корҳои зиёд анҷом дода мешаванд. Чунин ҷаъолият аз ҷониби онҳое амалӣ карда мешавад, ки қайҳо аз арзишҳои ахлоқӣ маҳрум мондаанд ва дар ботлоқи бадахлоқӣ афтодаву дар муқобили ислом наметавонанд бо роҳи дигар истодагарӣ намоянд»¹. Мафҳуми «исломӣ», ба андешаи Л.Н. Митрохин, бо категорияҳои «тундгароӣ», «ифротгароӣ» ва «терроризм» наметавонад алоқамандӣ дошта бошад. Зеро дини ислом ба монанди дигар таълимотҳои динӣ бо қоидаҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ асос меёбад².

Дар ҳақиқат ҳизбу ҳаракатҳое мавҷуданд, ки онҳо дар асл хусусияти динӣ ва исломӣ надоранд, аммо онҳо зери шиори ислом баромад намуда, худро зери ниқоби дин пинҳон менамоянд. Ба андешаи мо, ифротгароии исломӣ вучуд надорад, аммо дар доҳили дини ислом ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ ва ифротгароие мавҷуданд, ки ҳар кадоми онҳо мақсадҳои худро пайгирӣ менамоянд ва динро ҳамчун яроқи идеологӣ истифода мекунанд. Ҳамин тариқ, ифротгароии динӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ сиёсӣ дар заминаи ҷараёнҳои гуногуни ғоявӣ пайдо гардида, ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, ҳеҷ гуна дин аз таъсири манфии ифротгароӣ худро дар қанор гирифта наметавонад.

Яке аз муҳаққиқони масъалаи ифротгароии динӣ М.А. Бағлиев дар таҳқиқоти худ алоқамандии ифротгароӣ ва бунёдгароии исломиро бо дарназардошти таърихи ташаккулёбии дини ислом нишон додааст. Ба андешаи ӯ, дар ҷаҳони ислом пайдоиши бунёдгароӣ ба асрҳои VIII рост меояд, яъне бо замоне, ки дар Хилофати араб ҷараёни ғоявӣ сиёсии «Салафия» пайдо мегардад. Салафия ҳамчун ҷараёни консервативӣ то оғози асри XX ҷонибдорони зиёд пайдо менамояд. Ба андешаи ин муҳаққиқ, бунёдгароён зидди он нестанд, ки масъалаҳои замони муосир аз маҷеи дин

¹ Акаев В.Х., Доҳаева А.Б. Культурный синкретизм: о противоречивом единстве религиозного и светского аспектов // Теория и практика общественного мнения. –2012. –№11. –С.147.

² Митрохин Л.Н. Религия и терроризм // Терроризм и религия: сборник материалов Общественно-консультативного совета по проблемам борьбы с международным терроризмом РАН. –М.: Наука, 2005. –С.9.

шарҳ дода шаванд, баръакс зидди мувофиқ гардонидани арзишҳои динӣ бо арзишҳои замони муосир мебошанд, махсусан онҳо зидди арзишҳои ғарбӣ баромад менамоянд ва онҳоро қабул надоранд. Аз ин рӯ, бунёдгароёни динӣ зидди арзишҳои секулярӣ, яъне зидди давлати дунявӣ баромад менамоянд, ки хусусияти ифротгароии онҳо низ дар ҳамин гуна вазъият ифода меёбад.¹

Чизи дигари ҷолиби диққат ин аст, ки бунёдгароён ба сиёсати прагматикӣ афзалият медиҳанд ва онро ҷонибдорӣ менамоянд. Масалан, муҳаққиқи англис Ҷ.Эспозито қайд менамояд, ки бунёдгароёни динӣ ба муқобили секуляриزمи ғарбӣ муборизаи беамон бурда, ҳамзамон дастовардҳои илму техникаи замони муосирро, ки аксаран дар Ғарб ба вучуд оварда мешаванд, қабул доранд². Чунин ҳолатро Д.А. Трофимов ба таври зерин шарҳ медиҳад: «Бунёдгароён таҷрибаро меъёри асосии ҳақиқат намешуморанд. Ҳар як номуваффақиятӣ ҳангоми амалигардони доктринаҳои исломӣ иштибоҳи ин ё он шахс доништа шуда, ҳеҷ гоҳ бо норасогиҳои назария ва ё таълимоти онҳо алоқаманд карда намешаванд. Ба андешаи онҳо ҳар як таҷрибаи муваффақ инъикоси ҳақиқат мебошад.³

Як қатор муҳаққиқон ифротгароии исломиро бо идеологияи исломизм алоқаманд намуда, иброн мебаранд, ки ифротгароии исломӣ дар заминаи идеологияи «исломизм» ташаккул меёбад. «Исломизм идеологияи ҳаракати исломӣ буда, сирф хусусияти сиёсӣ дорад. Зеро он мехоҳад, ки раванди рушди ҷамъиятиро дар асоси меъёрҳои шариати исломӣ ва меъёрҳои асримиёнагӣ ба роҳ монад».⁴ Бинобар ин, ифротгароии динию сиёсӣ, ки дар заминаи идеологияи исломизм ташаккул меёбад, пурра дар муқобили элитаи ҳукмрон ва низоми сиёсӣ давлат қарор мегирад. Ифротгароии исломиро аз рӯйи ду хусусияти муҳим аз дигар навъҳои ифротгароии динию сиёсӣ фарқ

¹ Бағлиев М.А. Политические аспекты современного исламского экстремизма (на примере Египта): дис. ... канд. полит. наук. –М., 2002. –С.36.

² John Esposito. The Straight Path. Oxford University Press, 2000. P.125.

³ Трофимов Д.А. Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии // Восток. – 1992. –№1. –С.120.

⁴ Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –М.: Наука, 1990. – С.9.

намудан мумкин аст: **якум**, идеологҳои ифротгароии исломӣ иброз медоранд, ки ҷомеаҳои муосири мусулмонӣ симои исломии худро аз даст додаанд. Бинобар ин, онҳо яку якбора ба танқиди рӯйирости низоми сиёсии ҳукмрон ва сиёсати пешгирифтаи давлату ҳукумат машғул мегарданд. Ба андешаи ифротгароёни исломӣ, касоне, ки давлатро идора мекунанд, бедин мебошанд ва дар муносибат бо аҳолии мамлакат бошанд дар ду шакл бархӯрд менамоянд: гурӯҳи аввали ифротгароёни исломӣ иброз медоранд, ки ба ғайр аз пайравону ҷонибдорони худ, дигар ҳама бединон мебошанд; гурӯҳи дуюми ифротгароён бар он андешаанд, ки аксари аҳолии мамлакат агарчанде, ки андешаҳои нодурустро ҷонибдорӣ намудаву худро пургуноҳ кардаанд, онҳоро ҳанӯз мусулмон гуфтан мумкин аст. Хусусияти дуюми ифротгароии исломӣ дар он ифода меёбад, ки онҳо кӯшиш менамоянд, ки барои ҷорӣ намудани тартиботи исломӣ аз ҳар роҳу воситаҳои ғайриқонунӣ, аз қабили зӯроварӣ, табаддулоти давлатӣ, террор ва монанди инҳо истифода намоянд, то ки ба ҳар роҳе, ки набошад намояндагони худро ба сари қудрат биоранд ва мақсадҳои сиёсии худро амалӣ созанд. Чунин ҳолат бевосита ба сохтори конститутсионии давлат ва суботи сиёсии ҷомеа таҳдид менамояд.

Ба ҳамаи он нигоҳ накарда, ки айни замон ифротгароии динӣ ва ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун муродиф истифода мешаванд, пеш аз баррасии мазмуну мундариҷаи ифротгароии динию сиёсӣ нишон додани баъзе хусусиятҳои дигари ифротгароии диниро зарур мешуморем, то ки нишонаҳо ва тафовутҳои байниҳамдигарии онҳо ошкор карда шавад. Барои шарҳи мафҳуми «ифротгароии динӣ», пеш аз ҳама, моҳияти дин ва шаклҳои зоҳиршавии он бояд ба инобат гирифта шавад. Ҳар як дин, пеш аз ҳама, аз ду унсури асосӣ иборат мебошад: 1) маросим ва анъанаҳои мушаххас, ки дар шакли идеология ва мифология (таълимоти динӣ) зоҳир мегарданд; 2) пайравони анъанаҳои мазкур ва ташаккулдиҳандагони таълимоти динӣ. Давлат, ҷомеа ва мазҳабҳои мухталиф баъди рӯ ба рӯ гардидан бо падидаи

ифротгарой кӯшиш менамоянд, ки роҳи аз байн бурдани онро ҷустуҷӯ намоянд. Аммо падидаи ифротгароии динию сиёсӣ хеле мураккаб аст.

Одатан дар миёни пайравони мазҳаби мушаххас пайравӣ намудан аз андешаҳои ифротгарой ҳеҷ гоҳ рафтори ифротӣ доништа намешавад. Баръакс, пайравони ин ё он мазҳаб онро ҳамчун нигоҳ доштани афзалияти мазҳаби худ, прозелитизм (ба мазҳаби худ даъват намудани пайравони дину мазҳаби дигар), муборизаи динӣ ва монанди инҳо мепиндоранд. Аммо аз тарафи давлат ва ҷомеа муносибатҳои оштинопазири дохили як дин ва ё ғайридинокии динии агрессивӣ, ки дар муқобили умумиятҳои дигари динӣ қарор гирифтааст ва устуворию ҷамъиятию сиёсиро вайрон месозад, ҳамчун рафтори ифротӣ ва ё тундгарой муаррифӣ мегардад.¹

Яке аз муҳаққиқони масъалаи ифротгароии динӣ А.П. Забияко дар таҳқиқоти худ моҳияти ифротгароиро баҳои объективӣ додааст, ки андешаҳои ӯ то дараҷаи зарурӣ метавонад барои ифодаи ин падидаи номатлуб истифода бурда шавад. Ба андешаи ӯ, «ифротгароии динӣ – нави махсуси идеологияи динӣ ва ё ғайридинокии диние мебошад, ки тундгароии канорӣ хусусияти муҳими онро ифода менамояд. Бинобар ин, ифротгароии динӣ бо меъёрҳои нави ҷомеа ва муносибатҳои нави ҷамъиятӣ муносибати оштинопазир зоҳир намуда, шиддати дохилии гурӯҳҳои динӣ ва гурӯҳҳои иҷтимоиро ба вучуд меоварад».² Ифротгароии динӣ дар бисёре аз мавридҳо бо ҷараёнҳои зерин асоснок карда мешавад: 1) дар натиҷаи хусусияти тундгарой гирифтани арзишҳо ва меъёрҳои дохили як мазҳаб (масалан, анабаптизм дар дини масеҳӣ, ваҳҳобия ва салафия дар дини ислом ва ғ.); 2) дар натиҷаи муттаҳид намудани таълимоти гуногун ва дар заминаи он ба вучуд овардани доктринаи ягона (Ал-Қоида, гурӯҳи бо ном «давлати

¹ Плужников Е.Н. Религиозный экстремизм в современной России: проблемы теоретической интерпретации и политической практики: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Е.Н.Плужников. – М., 2010. – С.22.

² Забияко А.П. Экстремизм религиозный. Религиоведение. Энциклопедический словарь. –М.: Академический проект, 2006. – С.1220.

исломӣ», Толибон ва шохаҳои гуногуни онҳо). Ба таври пурра тағйир додани низоми арзишҳои динӣ ва қисман дигаргун намудани унсурҳои таркибии он мақсади асосии ифротгароии динӣ мебошад. Бинобар ин, ифротгароии динӣ аз рӯи мақсади худ дар ду шакли асосӣ зоҳир мегардад: ифротгароии динии дохилимазҳабӣ ва иҷтимоӣ. Навъи якуми ифротгароии динӣ бо таълимоти динӣ ва маросимҳои динии ба тозагӣ бавучудодада муҳолифати шадид нишон дода, аз байн бурдани онҳоро мақсади худ қарор медиҳад. Навъи дуюми ифротгароии динӣ тағйиротҳои диниро барои дигаргун намудани рафтори шахсонӣ алоҳида ва барои тағйир додани шуури ҷамъиятӣ раво менамояд. Ҳангоми таҳлили ин ду навъи ифротгароии динӣ мураккабии равандҳои динию сиёсиро эҳсос намудан мумкин аст. Аввал ин, ки ифротгароии дохилимазҳабӣ замоне, ки бо ҳокимияти динӣ ва ё дунявӣ дар ҳоли бархӯрд қарор мегирад, оҳиста-оҳиста шакли худро тағйир дода, дар самти хусусияти тундгароӣ гирифтани ҷомеа ғайриҷамъияти худро ба роҳ мемонад ва дар натиҷа дар шакли эътирози иҷтимоӣ зоҳир мегардад. Барои амалӣ намудани чунин ҳадафи худ ифротгароии динӣ истифодаи як қатор воситаҳои таъсиррасониро раво мебинад. Пеш аз ҳама, аз ҷониби онҳо дар ҷомеа руҳияи нигилистӣ, махсусан нигилизми ҳуқуқию сиёсӣ тарғибу ташвиқ гардида, эътироф накардани меъёрҳои динию дунявии мушаххас ба роҳ монда мешавад.

Чи хеле, ки дар боло таъкид гардид, ифротгароии динӣ яке аз шаклҳои ғайриҷамъияти ифротгароӣ дониста шуда, доимо барои баланд бардоштани афзалияти худ нисбат ба рақибон ва зиёд намудани сафи пайравону ҷонибдорони худ кӯшиш менамояд. Вобаста ба шароит ва вазъияте, ки чунин навъи ғайриҷамъият амалӣ мегардад, вай дар худ хусусияти идеологӣ мегирад. Ин аст, ки баъзан ифротгароии динӣ, сиёсӣ ва миллиро ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Чи гунае, ки аз баррасиҳои боло маълум гардид, рафтори ифротгароии пайравони ин ё он дин ҳамчун амали ифротӣ ва

фаъолияти созмони ифротгароии дорои хусусияти динӣ маънидод мегардад. Бинобар ин, ифротгароии динӣ амали тахрибкоронае мебошад, ки ҳадафмандона тарҳрезӣ гардидааст. Аз ин рӯ, дар шароити муосир, ки дар қомеаи ҷаҳонӣ таҳдидҳои гуногун пайдо гардида истодаанд, гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ аз ҷониби як қатор давлатҳо ба вучуд оварда шуда, барои амалӣ намудани манфиатҳои миллии онҳо истифода бурда мешавад.

Пайдоиш ва ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ, ки ҳамчун раванди манфии ҳаёти сиёсии қомеа ба шумор меравад, барои ҳар як давлат таҳдиди воқеӣ мебошад. «Ифротгароии динию сиёсӣ ба амнияти миллии ва рушди устувори давлат таҳдиди ҷиддӣ ба ҳисоб рафта, дар шароити муосир омӯзиши паҳлуҳои гуногуни он хеле зарур мебошад. Бинобар ин, барои муайян намудани хусусиятҳои ифротгароии динию сиёсӣ ва пешгирӣ намудани он, пеш аз ҳама, рафтори қанорӣ ва андешаҳои ифротгароии дар соҳаи дин зоҳиршаванда ва ба соҳаи сиёсат нигаронидашуда бояд муайян карда шаванд».¹

Мочарочӯёне, ки шиорҳои динию мазҳабиро барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсии ғайриқонунии худ истифода менамоянд, аз таълимоти динӣ хеле хуб бохабаранд ва медонанд, ки чи гуна рамзу шиорҳои динӣ барои ҷалб намудани диққати одамон ва сафарбар кардани онҳо ба самти муайян мувофиқи мақсад аст. Ифротгароёни мочарочӯ бовар доранд, ки одамони дар назди дин қасамёдкарда барои ҳимояи дин заминро осмонро оташ мезананд. Ба андешаи равшаносон, ҳатто он нафароне, ки аз зери таъсири андешаҳои ифротгароӣ раҳо ёфтаанду нодурустии амалҳои худро дарк намудаанд, то дер боз наметавонанд сафӣифротгароёнро тарк намоянд. Онҳо аз он метарсанд, ки даст кашидан аз муборизаи сиёсӣ ва баргаштан ба

¹ Ткачева Н.А., Баймухаметова Р.С. Религиозно-политический экстремизм как фактор дестабилизации государства // Религия и общество. – 2016. – №12 (16). – С.70.

хаёти осоишта аз ҷониби ҳаммаслакони пешин ҳамчун хиёнат ба дин қабул мегардад.¹

Бояд гуфт, ки мавриди истифода қарор додани мафҳуми «ифротгароии динию сиёсӣ» имкон медиҳад, ки падидаҳои дар соҳаи дин баамалоянда аз амалҳои ғайриқонунии дар соҳаи сиёсат зоҳиршаванда фарқ карда шаванд. Махсусан, бо назардошти мазмуни асосии ифротгароии динию сиёсӣ мақсадҳои сиёсии дар зери ниқоби дин амалишаванда ба осонӣ мушоҳида мегарданд. Масалан, онҳоеро, ки ҳаммаслакони худро барои муошират намудан бо намояндагони дину мазҳабҳои дигар бидъаткор меноманд ва ё онҳоеро, ки ба нафарони аз як мазҳаб ба мазҳаби дигар воридшуда фишор меоваранд, пайравони ифротгароии динӣ гуфтан мумкин аст. Чунин амалҳо хусусияти сиёсӣ надоранд. Аммо рафтору амалҳоеро, ки дар ниқоби дин сурат гирифта, барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсӣ зухур мекунанд, ифротгароии динию сиёсӣ гуфтан мумкин аст. Масалан, дар зери ниқоби шиорҳои динӣ дар даст яроқ гирифта, барои ғасби ҳокимияти қонунӣ кӯшиш намудан, ба худуди давлати дигар бо мақсади зиёд намудани сафи ҳаммаслакони худ ғайриқонунӣ ворид шудан, бо мақсади ғасби ҳокимияти қонунӣ дар сафи дастаҳои ҷиноятпеша қарор доштан, ба куштори одамон ва асир гирифтани бегуноҳон машғул гардидан, бо мақсади аз байн бурдани давлати дунявӣ ва дар ҷойи он ташкил намудани давлати динӣ одамонро мағзшӯӣ намудан, одамонро барои риоя накардани қонун маҷбур намудан, қонунҳои давлатро эътироф накардан зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ мебошанд. Ҳам дар мавриди яқум ва ҳам дар мавриди дуҷум мо бо падидаи ифротгароӣ рӯ ба рӯ мешавем. Аммо, аз мисолҳои боло ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст, ки якеаш ифротгароии динию дигаре ифротгароии динию сиёсӣ мебошад.

¹ Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал.А. Религиозно-политический экстремизм // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. –2003. –№4. –С.85.

Бояд ёдовар шуд, ки террористон пайравони ифротгароии динию сиёсӣ мебошанд. Террористон онҳое ҳастанд, ки дар ниқоби дин ва бо истифода аз шиорҳои динӣ мақсадҳои сиёсии худро дар амал татбиқ кардан мехоҳанд. Дар чунин маврид барои асоснок намудани хусусиятҳои ифротгароии динию сиёсӣ инчунин тамоюлотҳои террористии онҳо низ бояд ба инобат гирифта шаванд. Вобаста ба ин масъала суханҳои Президенти кишвар хеле бамаврид мебошанд. 22 декабри соли 2017 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми навбатии худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон иброз намуда буд, ки «Мо бояд ҳамеша дар назар дошта бошем, ки терроризм ва террористро ба худӣ ва бегона, ашаддӣ ва ислоҳгаро ё хубу бад ҷудо кардан мумкин нест. Баръакс, тавре ки ман борҳо таъкид намуда будам, террорист ватан, дин, мазҳаб ва миллат надорад».¹ Бинобар ин, қайд намудан бамаврид аст, ки террористон ҳамон ифротгароёне мебошанд, ки дину мазҳабро ҳамчун яроқи идеологӣ истифода намуда, барои расидан ба мақсадҳои сиёсии худ пайравони динро қурбони муборизаҳои сиёсӣ мегардонанд ва барои анҷом додани амалҳои террористӣ маҷбур месозанд.

Ҳамин тариқ, ифротгароии динию сиёсӣ яке аз шаклҳои ифротгароии сиёсӣ мебошад, ки дар натиҷаи омезиши ифротгароии динӣ ва ифротгароии сиёсӣ пайдо гардида, аз рӯи як қатор нишонаҳои худ аз шаклҳои дигари он фарқ менамояд.

1. Ифротгароии динию сиёсӣ фаъолияти ғайриқонунӣ ва пинҳоние мебошад, ки бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохтори давлатӣ, ғайриқонунӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, ҳалалдор намудани истиқлолияти сиёсӣ ва тамомияти марзии давлат ҳадафи асосии он мебошад. Аз ҷониби пайравони ин навъи ифротгароӣ доимо ҳадафҳои сиёсӣ пайгирӣ карда мешаванд. Чунин

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи истифодабарӣ: 25.04.2018)

тамоюлот имкон медиҳад, ки ифротгароии динию сиёсӣ аз навъҳои дигари ифротгароӣ фарқ карда шавад. Зеро навъҳои дигари ифротгароӣ ҳадафҳои сиёсӣ надоранд.

2. Ифротгароии динию сиёсӣ фаъолияти сиёсии ғайриқонуние мебошад, ки бо таълимоти динӣ ва шиорҳои динӣ зухур менамояд. Аз рӯи чунин нишона онро аз шаклҳои дигари ифротгароӣ фарқ намудан мумкин аст.

3. Ифротгароии динию сиёсӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ дар раванди мубориза роҳу усулҳои зӯрваронаро ба кор мебарад. Ҳатто анҷом додани амали террористӣ аз ҷониби намояндагон ва пайравони он роҳандозӣ карда мешавад.

4. Ифротгароии динию сиёсӣ барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеа гузаронидани ҳама гуна муколама, расидан ба ҳама гуна созишро инкор менамоянд. Пайравони он бо нафароне, ки андешаҳои онҳоро ҷонибдорӣ намекунанд, муносибати оштинопазир зоҳир менамоянд. Барои онҳо ҳеч гуна «қоидаҳои бозии сиёсӣ», рафтори мумкину номумкин вучуд надоранд. Онҳо доимо андешаҳои худро дуруст шуморида, арзишҳои дигари сиёсию ҷамъиятиро инкор менамоянд. Бинобар ин, мубориза бо ниҳодҳои давлатӣ дар рафтори онҳо ба осонӣ ба мушоҳида мерасад. Зӯрварӣ, таҳдиду таҳқир, бераҳмию золимӣ ва ҳолати агрессивӣ хоси рафтори пайравони ифротгароии динию сиёсӣ мебошад. Бинобар ин сабаб онҳо кӯшиш менамоянд, ки барои расидан ба ҳадаф ба амалҳои террористӣ низ даст зананд.

Ҳамин тариқ, моҳият ва хусусиятҳои муҳимми ифротгароии динию сиёсиро таҳқиқ намуда, хулосаҳои худро ба таври зерин ҷамъбаст менамоем:

– бояд мафҳуми «ифротгароии динию сиёсӣ» дар илмҳои сиёсӣ ба таври ҷиддӣ мавриди омӯзиш қарор дода шавад;

– омӯзиши мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои ифротгароии динию сиёсӣ имкон медиҳад, ки онро аз дигар навъҳои ифротгароӣ фарқ намоем;

– тӯли солҳои охир аксари олимону муҳаққиқон барои ифодаи зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ мафҳумҳои «ифротгароӣ» ва «ифротгароии динӣ»-ро истифода менамоянд, ки чунин муносибат то андозае гуногунфаҳмихоро ба вуҷуд меоварад. Ин аст, ки дар аксар маврид баъзе аз паҳлуҳои ин падида норавшан боқӣ мемонад;

– ифротгароии динию сиёсӣ фаъолияти ғайриқонуние мебошад, ки дар ниқоби дин ва зери шиорҳои динӣ зоҳир гардида, тамоюлоти сиёсӣ дорад.

1.2. Омилҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ва роҳу усулҳои муқовимат бо он

Дар раванди ташаккулёбии давлатдорӣ миллии ва дар шароити соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар як давлат кӯшиш менамояд, ки дар сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ худ роҳу равиши хоса пайдо намуда, дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ мавқеи шоистаро ишғол намояд. Инчунин ҳар як давлат кӯшиш менамояд, ки бо истифода аз истиқлолияти сиёсӣ ҳимояи манфиатҳои миллии худро дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда, рушду инкишофи давлатро марҳила ба марҳила таъмин созад. Амалӣ намудани мақсадҳои мазкур, ки афзалиятҳои миллиро ташкил медиҳанд, кори басо мушкил мебошанд. Зеро дар раванди ташаккулёбии давлатдорӣ миллии ва таҳкими истиқлолияти сиёсӣ монеаҳои пайдо мегарданд, ки на танҳо ҳимояи манфиатҳои миллиро халалдор месозанд, балки баъзан дар амал татбиқ намудани мақсадҳои миллиро ғайриимкон мегардонанд. Омилҳои мазкур таҳдидҳои мебошанд, ки ба ҳаёти соиштаи шахс, ҷомеа ва давлат таъсири манфӣ расонида, вазъияти муътадили дохилӣ ва муносибатҳои бонизоми ҷамъиятиро халалдор месозанд. Дар миёни таҳдиду

хатарҳои замони муосир ифротгароии динию сиёсӣ зухуроте мебошад, ки ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии ҷомеаро ноустувор гардонид, ба сохтори конститутсионии давлат, истиқлолияти давлатӣ ва умуман ба амнияти миллии кишвар пайваста таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин рӯ, омӯзиши ифротгароии динию сиёсӣ имкон медиҳад, ки пеш аз ҳама, моҳият ва хусусиятҳои он муайян карда шаванд. Аммо барои пешгирӣ намудани паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ ва мубориза бурдан бо ин зухуроти манфӣ омӯзиши сабабҳо ва заминаҳои пайдоиши он хеле зарур мебошад.

Бинобар ин, дар раванди таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни ифротгароии динию сиёсӣ инчунин мавриди омӯзиш қарор додани як қатор омилҳои, ки боиси пайдоиши ин навъи ифротгароӣ мегарданд, хеле муҳим аст. Ифротгароии динию сиёсӣ дар зери таъсири як қатор омилҳо пайдо гардида, инкишоф меёбад. Баъзан шарту шароити баамаломата низ ба фаълони ҳаракатҳои ифротгароӣ имкон медиҳанд, ки онҳо ҷонибдорон ва пайравони худро марҳила ба марҳила зиёд намоянд. Як қатор муҳаққиқон дар асарҳои худ омилҳои мазкурро сабабҳои пайдоиши ифротгароӣ муаррифӣ менамоянд. Аммо дар таҳқиқоти мазкур мо шарту шароитеро, ки дар заминаи он ифротгароии динию сиёсӣ пайдо гардида, ташаккул меёбад, омилҳои бавучудоварандаи ифротгароӣ меномем. Масалан, бӯҳронҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, паст гардидани сатҳи сифати зиндагии мардум, бад гардидани ҳифзи иҷтимоӣ-аҳолӣ, поймол гардидани ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, афзудани амалҳои коррупсионӣ, даъвоҳои сиёсӣ-сарварони динию мазҳабӣ, тезу тунд гардидани муносибатҳои байнимазҳабӣ, паст будани маданияти динии аҳолӣ, дар сатҳи зарурӣ таъмин нагардидани амнияти иттилоотии давлат, паст гардидани маълумотнокии динию дунявӣ-аҳолии мамлакат, бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо, даҳолати давлатҳои хориҷӣ ба қорҳои дохилӣ ва монанди инҳо омилҳои

мебошанд, ки барои амалӣ намудани ҳадафҳои ғаразноки ифротгароён шароит муҳайё месозанд.

Дар баробари ин як қатор омилҳои дигаре низ ба мушоҳида мерасанд, ки сирф хусусияти сиёсӣ амниятӣ доранд. Масалан, даъвоҳои сиёсии руҳониёни нуфузманд аз як ҷониб ва кӯшиши дар раванди муборизаи сиёсӣ истифода намудани дин аз ҷониби дигар барои пайдоиш ва ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ шароит муҳайё менамояд. Чунин ҳолат ба рушди устувори давлат ва амнати миллии кишвар таҳдиди воқеӣ ба шумор меравад. Яке аз омилҳои асосии афзоиши равияҳои ифротгароӣ ва авҷ гирифтани ифротгароии динию сиёсӣ ин таъсири давлатҳои хориҷӣ мебошад. Як гурӯҳ рӯҳониёни кишвар дар давлатҳои таҳсили динӣ мегиранд, ки дар он ҷойҳо андешаҳои ваҳобӣ, салафӣ ва бунёдгароиро тарғибу ташвиқ менамоянд. Баъди бозгашт ба ватан онҳо арзишҳои давлати дунявиро маҳкум намуда, ташкили давлати исломиро ба таври васеъ тарғибу ташвиқ менамоянд. Махсусан, ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид гардидани эмиссарҳои ҳаракатҳои ғайриқонунӣ ва гурӯҳҳои ифротгароӣ боиси вайрон гардидани анъанаҳои динию мазҳабии ҷомеа шуда, сабаби ба вучуд омадани дастаҳои ҷиноятпеша ва зуҳур намудани шиддати иҷтимоӣ сиёсӣ мегардад.

Барои мисол, роҳбарони дастаҳои ҷиноятӣ, ки солҳои 1999-2000 ба ҳудудҳои Осиёи Марказӣ ворид гардида буданд, мақсадҳои худро қушоду равшан эълон менамуданд. Онҳо борҳо иброз намуда буданд, ки ба воситаи зӯрӣ низомҳои сиёсии давлатҳои тозаистиклоли Осиёи Марказиро аз байн бурда, дар ҷойи онҳо давлати динӣ барпо хоҳанд кард. Дар Ҷумҳурии Ўзбекистон дар муносибат бо дастаҳои ҷиноятпешаи Ҳаракати исломии Ўзбекистон, ки бо яроқи аслиҳаи ҳарбӣ сарҳади давлатиро убур намуда, барои ғасби ҳокимияти қонунӣ омада буданд, артиши миллии истифода гардида буд ва ҳатто дастур низ шуда буд, ки онҳоро пурра несту нобуд созанд. Маҳз истифодаи артиш ба роҳбарияти сиёсии Ўзбекистон имкон дод,

ки соли 2000 се гурӯҳи чангиёни Ҳаракати исломии Ўзбекистонро дар вилоятҳои Сурхандарё ва Тошканд несту нобуд намояд¹.

Ба ҳамин монанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон амалҳои ҷиноии ҳизби мамнуи наҳзати исломии Тоҷикистон намунаи равшани фаъолияти ифротгароии террористии дорои хусусияти динӣ мебошад. Зеро дар моҳи сентябри соли 2015 кӯшиши амалӣ намудани табaddулоти давлатӣ бо роҳбарии генерал Назарзода Абдуҳалим ва бо иштироки аъзоёни ҳизби мамнуи наҳзати исломии Тоҷикистон бори дигар гувоҳи он аст, ки ифротгароии динию сиёсӣ хатаре мебошад, ки ба суботи сиёсии давлат таҳдид менамояд.

Мисолҳои дар боло овардашуда падидаҳои динӣ нестанд. Баръакс онҳо амалҳои сиёсии ғайриқонунии мебошанд, ки бо истифода аз шиорҳои динӣ ва дар ниқоби дин анҷом дода шудаанд. Бинобар ин, падидаҳои мазкур моҳияти ифротгароии динию сиёсиро ифода менамоянд. Дар раванди таҳқиқот муайян намудани нишонаҳои фарқкунандаи мафҳумҳои мавҷуда хеле зарур мебошад. Зеро чунин муносибат имкон медиҳад, ки сабабҳои пайдоиши ин ё он шакли ифротгароӣ муайян карда шавад. Замоне, ки шакли ифротгароӣ муайян мешавад, интихоби роҳу воситаҳои мубориза бо он низ имконпазир мегардад ва инчунин ояндабинии воқеаву ҳодисаҳо ва пешгирӣ намудани зухуроти ифротгароӣ натиҷаи дилхоҳ медиҳад.

Чи гунае ки дар зербоби аввал ба таври муфассал баррасӣ гардидааст, ифротгароии динию сиёсӣ бо истифода аз роҳу воситаҳои ғайриқонунӣ барои вайрон намудани тартиботи ҷамъиятӣ, тағйир додани сохти конституционии давлат, ғасби ҳокимияти қонунӣ ва ғ. кӯшиш менамояд. Аз ҷама бештар ифротгароии динию сиёсӣ дар шаклҳои зерин зоҳир мегардад:

¹ Теракты и беспорядки в Узбекистане в 1999–2005 гг. Справка [электронный ресурс]. URL: <https://ria.ru/20090526/172345801.html> (дата обращения: 25.11.2019 г.)

– амалҳои ғайриқонуние, ки барои аз байн бурдани сохтори сиёсӣ мушаррафони давлати дунявӣ ва ташкил намудани давлати динӣ анҷом дода мешаванд;

– амалҳои ғайриқонуние, ки барои ғасби ҳокимияти қонунӣ ва аз байн бурдани сохти конституционӣ анҷом дода мешаванд;

– муборизаи сиёсӣ, ки барои дар ҳудуди давлат таъмин намудани ҳокимияти мутлақи намоёндогони як мазҳаб зоҳир мегардад;

– фаъолияти сиёсии ҳизбу ҳаракатҳое, ки бо истифода аз шиорҳои динӣ ва доктринаҳои динӣ аз хориҷи кишвар дар муносибат бо сиёсати дохилии давлати мушаххас равона мегардад, ки мақсади ниҳони онҳо ҳалалдор намудани тамоми марзӣ ҳудудӣ ва аз байн бурдани сохти конституционии давлат аст;

– ҳама гуна кӯшиши ба идеологияи давлатӣ табдил додани таълимоти динӣ.¹

Дар раванди омӯзиш ва таҳқиқи сабабҳо ва заминаҳои пайдоиши ифротгарии динию сиёсӣ мушаххас намудани субъект ва объекти он хеле муҳим мебошад. Шахсони алоҳида, гурӯҳҳои алоҳида, ташкилотҳои ҷамъиятӣ (махсусан ташкилотҳои динӣ), ҳизбу ҳаракатҳои сиёсӣ (махсусан ҳизбу ҳаракатҳои динӣ), ки фаъолиятҳои ғайриқонуниро пинҳонӣ мебошанд ва ҳатто баъзе давлатҳо ва иттиҳоди давлатҳо метавонанд ба сифати субъекти ифротгарии динию сиёсӣ баромад намоёнд. Ба сифати объекти ифротгарии динию сиёсӣ, пеш аз ҳама, мақсадҳои сиёсии онҳо баромад менамоёнд. Мақсадҳои сиёсии ифротгароён дар боло номбар гардидаанд ва такрор намудани онҳоро зарур намешуморем. Аммо ба таври мушаххас ҳокимияти давлатӣ, сохтори сиёсии давлат, низоми сиёсӣ, идеологияи давлатӣ ва тартиботи ҷамъиятиро низ ба сифати объекти ифротгарии динию сиёсӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Ғайр аз мақсадҳои

¹ Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал.А. Религиозно-политический экстремизм // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. –2003. –№4. –С.87.

сиёсӣ, инчунин воситаҳое, ки барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсӣ истифода мешаванд, ба сифати объекти ифротгароии динию сиёсӣ баромад менамоянд. Дар чунин ҳолат, афкори чамбиятӣ, намояндагони дину мазҳаб, шабакаи интернет, воситаҳои ахбори омма ва монанди инҳоро ҳамчун объекти ифротгароӣ муаррифӣ намудан мумкин аст. Яъне, ҳар он чизе, ки барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсии ифротгароён мувофиқ доништа мешаванд, метавонанд ба сифати объекти ифротгароии динию сиёсӣ муаррифӣ гарданд.

Ифротгароии динию сиёсӣ яке аз шаклҳои муборизаи сиёсии ғайриқонунии мебошад. Зеро ин навъи фаъолият ҳеҷ гоҳ бо меъёрҳои қонунии ва меъёрҳои ахлоқии ҷомеа мувофиқат карда наметавонад. Аз ҷониби пайравони ифротгароии динию сиёсӣ истифода гардидани усулҳои зӯрварии маҷбурнамоӣ ва дағалию бераҳмӣ онҳоро аз дастгирии оммаи мардум маҳрум мегардонад ва ҳатто аз ҷониби пайравони он дине, ки ифротгароён худро ҳомии он медонанд, амалҳои ғайриқонунии онҳо маҳкум карда мешаванд. Дар шароити муосир ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароии динию сиёсии «Бародарони мусулмон» дар Шарқи Наздик, созмони ифротгароӣ террористии бо ном «Давлати исломӣ» дар Шарқ, «Толибон» дар Афғонистон, «Ҳаракати исломии Ёзбекистон» ва «Ҳизб-ут-тахрир» дар Осиёи Марказӣ, «Ҳизби мамнуи наҳзати исломии Тоҷикистон» ва «Гурӯҳи 24» ба гуфтаҳои боло мисол шуда метавонанд. «Барои давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ҳизбу ҳаракатҳои динию сиёсии исломӣ, ки аксари онҳо хусусияти ифротгароӣ ва тундгароӣ доранд, омилҳои асосии вайрон намудани амният ва субот ба шумор мераванд. Чи гунае, ки маълум аст, фаъолияти онҳо барои паҳн намудани андешаҳои ифротгароӣ нигаронида шуда, дар ниҳояти қор вайрон намудани пояҳои давлату давлатдорӣ ва аз байн бурдани сохтори конститусионии давлат мақсади асосии онҳо мебошад, ки чунин

ҳолат ба амнияти давлатҳои Осиёи Марказӣ таҳдиди ҷиддӣ ба шумор меравад».¹

Пайравони ифротгароии динию сиёсӣ бо мақсади пайдо намудани ҷонибдорону ҳаммаслакон кӯшиш менамоянд, ки дар миёни оммаи мардум нисбат ба сохтори мавҷудаи ҷамъиятӣ норозигию нобоварию ба вучуд оваранд. Барои амалӣ намудани ин мақсад онҳо роҳу усулҳои таъсиррасонии психологию иттилоотиро ба қор мебаранд, ки чунин амал ба ҷанги иттилоотию идеологӣ шабоҳат пайдо менамояд. Дар чунин шароит онҳо ба ҳиссиёт ва эҳсосоти мардум, ба боварҳои онҳо, эътиқодоти одамон таъсиррасонӣ намуда, дар афкори ҷамъиятӣ рӯҳияи бадбиниро ба вучуд меоваранд. Таҳдиднамоӣ, ифвоангезию фитнаангезӣ, дурӯғу бухтон унсурҳои асосии далеловарии ифротгароён мебошанд. Бо ин усул онҳо кӯшиш менамоянд, ки афкори ҷамъиятиро зерин таъсири худ қарор диҳанд ва таъсиррасонии психологию иттилоотии худро то он дараҷае амалӣ менамоянд, ки одамон нисбат ба воқеаву ҳодисаҳои ҷамъиятӣ дигар баҳои дурусту мантиқӣ дода наметавонанд.

Муҳаққиқи рус В.А. Бурковская дар таҳқиқоти худ ба масъалаи идеологияи ифротгароӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намуда, нишонаҳои онро ба таври зерин муайян намудааст: 1) якҷониба шарҳ додани масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва барои ҳалли онҳо пешниҳод намудани роҳу воситаҳои ифротгароӣ; 2) ҳама чизро ба неку бад, худию бегона ҷудо намудан (ҳар он чизе, ки ива ё қасоне, ки дар низоми арзишҳои онҳо дохил намешаванд ва ё бо онҳо мувофиқат намеkunанд, ба гурӯҳи дуюм дохил мешаванд); 3) мувофиқат накардани андешаҳои онҳо бо арзишҳои ҷамъиятӣ; 4) инкор намудани меъёрҳо ва арзишҳои дигар². Бо дарназардошти хусусиятҳои идеологияи ифротгароӣ боз баъзе хусусиятҳои ифротгароии динию сиёсиро

¹ Абишева М. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. – №6 (48). – С. 58.

² Бурковская В.А. Криминальный религиозный экстремизм в современной России. – М., 2005. – С.15.

муайян намудан мумкин аст: ифротгароён кӯшиш менамоянд, ки низоми мавҷудаи муносибатҳои ҷамъиятиро аз байн бубаранд. Баъзан ҳолати баръаксро дидан мумкин аст. Яъне, кӯшиш менамоянд, ки низоми мавҷударо бетағйир нигоҳ доранд. Маҳз ба ҳамин хотир ифротгароии динию сиёсӣ ба суботи сиёсию ҷамъиятии ҷомеа аз ҳама бештар таҳдид менамояд. Зеро онҳо дар раванди мубориза роҳу усулҳои зӯрваронаро интихоб намуда, одамонро барои анҷом додани амалҳои зиддиҷамъиятӣ ва зиддиқонунӣ даъват менамоянд, нисбат ба нафароне, ки ҷонибдори онҳо нестанд, ҳисси бадбинию нафрат ва муносибати агрессивиро раво мебинанд¹.

Бояд гуфт, ки вобаста ба сабабҳои пайдоиши ифротгароӣ ва паҳн гардидани он дар байни олимони андешаҳои ягона мавҷуд нест. Дар таҳқиқоти олимону муҳаққиқон сабабҳои гуногун нишон дода мешаванд. Аммо дар байни онҳо умумияти зиёдеро мушоҳида намудан мумкин аст. Чунончӣ, яке аз муҳаққиқони масъалаҳои ифротгарову терроризм К.Г. Горбунов пешниҳод менамояд, ки сабабҳои паҳншавии ақидаҳои ифротгароистӣ ва сабабҳои пайдоиши ифротгароиву терроризмро бо истифода аз чаҳор методи илмӣ бояд мавриди омӯзиш қарор дод: муносибати тамаддунӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва иҷтимоию психологӣ². Масалан, муносибати иҷтимоӣ сабабҳои ба вучуд омадани ифротгароиро аз мушкилиҳои зерин вобаста менамояд: аз рушду инкишоф боз мондани соҳаҳои гуногуни ҷомеа, камбизоатӣ, сатҳи пасти зиндагӣ, сиёсати нодурусти иҷтимоӣ, ноустувории иқтисодӣ, сатҳи баланди бекорӣ ва монанди инҳо, ки ба рӯҳияи одамон ба таври манфӣ асаргузори менамоянд ва чунин вазъият барои паҳн намудани ғояҳои ифротӣ барои ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ шароит фароҳам месозанд. Вобаста ба ҳар як муносибати илмӣ ва ҳар як масъалаи алоҳидаи баррасишаванда муҳокимаронии муфассал анҷом додан мумкин аст. Аммо имкони баррасии

¹ Арчаков М.К. Политический экстремизм: сущность, проявления, меры противодействия. Монография. –М.: Изд-во Юрайт, 2020. –С.4.

² Горбунов К.Г. Терроризм: история и современность. Социально-психологическое исследование. –М.: Форум, 2012. –С.31.

онҳо вучуд надорад. Ҳамчун намуна, яке аз масъалаҳои иҷтимоӣ – камбизоати метавонем ҳамчун сабаби ба амал омадани ифротгароӣ баррасӣ намоем. Тибқи маълумоти оморӣ соли 1960 дар олам таносуби камбизоатон бо сарватмандон 30:1, соли 1990 ин нишондод 60:1, соли 1997 бошад 74:1 –ро ташкил меод. Аммо соли 2017 ҷомеашиносони Академияи илмҳои Россия таҳқиқоти сотсиологиро анҷом доданд, ки тибқи натиҷаҳои бадастомадаи он нисфи боигариҳои олам дар ихтиёри 1% аҳолии курраи замин ва нисфи дигараш бошад дар ихтиёри 99% аҳолии он мебошад¹. Бо ин нишондод гуфтан мумкин аст, ки дар кишварҳои рӯ ба инкишоф ва қафомонда масъалаи камбизоатӣ яке аз сабабҳои пайдоиш ва паҳн гардидани ифротгароӣ мебошад. Зеро камбизоатон аз чанд лиҳоз, пеш аз ҳама аз лиҳози таъсири ифротгароӣ дар дараҷаи баланд осебпазир мебошанд.

О.А. Блинова дар таҳқиқоти худ сабабҳои пайдоиши ифротгароиро ба ду гурӯҳ ҷудо намудааст: инфиродӣ ва иҷтимоӣ. Ба сабабҳои инфиродӣ, пеш аз ҳама, хислатҳои психологии шахс, дараҷаи агрессивии он, қобилият, имкониятҳои зеҳнӣ, характер ва ғ.-ро дохил менамояд. Аммо сабабҳои иҷтимоиро дар навбати худ боз ба се гурӯҳ ҷудо намудааст: иқтисодӣ, маънавӣ ва маърифатӣ. Ба андешаи О.А. Блинова дар қадом зина қарор доштани иқтисодиёт ба рафтори шахрвандони кишвар таъсири амиқ мерасонад. Аз ин рӯ, бӯҳронҳои иқтисодӣ ва сиёсати нодурусти иқтисодӣ, ки дар пайи он бекорӣ, паст гардидани сатҳи сифати зиндагӣ, камбизоатӣ ва аз ҳама муҳим тафовутҳои зиёди байни сарватмандон ва камбизоатонро ба бор меоваранд, метавонанд барои гурӯҳҳои ифротгароӣ шароити мусоид фароҳам оваранд. Бӯҳрони маънавӣ бошад метавонад барои давлатдории миллӣ мушкилиҳои ҷиддӣ эҷод намояд. Пеш аз ҳама, коҳиш ёфтани ҳувияти миллӣ, авҷ гирифтани бегонапарастӣ, дарк накардани манфиатҳои миллӣ ва ғ. боиси

¹ Муртазин А.И. К вопросу о причинах распространения терроризма и экстремизма в условиях современной России // Актуальные проблемы государства и общества в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина. –2018. –№3. –С.192-193.

он мегарданд, ки шаҳрвандони кишвар ақидаҳои бегонаи зарароварро ҳамчун воқеият қабул намоянд ва ба амнияти миллии кишвар ба таври воқеӣ таҳдид кунанд. Сабабҳои маърифатӣ бошанд бо сатҳу сифати маълумотнокии шаҳрвандон алоқаманданд. Бояд низоми маориф ба насли наврас ва ҷавонон дар бораи дунявият ва арзишҳои он, дар бораи дин ва равияҳои манфӣ ва мусбати он маълумоти зарурӣ диҳад, то ки онҳо аз воқеияти давраи замони бӯхобар бошанд.¹

Дар энциклопедияи сотсиологие, ки аз ҷониби олимони рус Г.Ю. Семигин ва В.Н. Иванов таҳия гардидааст, сабабҳои зоҳир гардидани рафтори ифротгароӣ хеле хуб баён ёфтаанд. Ба андешаи онҳо «зоҳир гардидани ифротгароӣ дар рафтори одамон, пеш аз ҳама, натиҷаи тарбияи нодуруст ва таъсири омилҳои беруна мебошад»². Ғайр аз ин, дар энциклопедияи мазкур омилҳои зоҳиршавии ифротгароиро ба таври зерин нишон додаанд:

– омилҳои равонию ахлоқӣ (эътироф накардани мавқеи дигарон), дар сатҳи зарурӣ баҳогузори карда натавонишани муҳити атроф, дар зери таъсири омилҳои психологӣ қарор гирифтани шуури одамон ва тағйир ёфтани рафтори онҳо;

– омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ (беадолатии иҷтимоӣ, дараҷаи баланди бекорӣ, сатҳи пасти зиндагӣ);

– омилҳои идеологӣ (мавҷуд набудани ғояи умумимиллӣ ва дар ҷойи он арзи ҳастӣ намудани андешаҳои ифротӣ);

– воқеаву ҳодисаҳо (низоъҳои ҳарбӣ, бӯхронҳои иҷтимоӣ, фалокатҳои гуманитарӣ)».³ Ғайр аз ин, дар адабиёти илмӣ омилҳои мазкурро ба се гурӯҳи

¹ Блинова О.А. Религиозное невежество как причина религиозного экстремизма // Философия и наука. –2017. –№16. –С.33.

² Социологическая энциклопедия / Авторы-составители: Г.Ю. Семигин, В.Н. Иванов. В 2 т. Том 2. – М.: Мысль, 2003. – С.799.

³ Ҳамон ҷо. –С.799.

калон ҷудо менамоянд: омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ, фарҳангию маърифатӣ, сиёсию ҳуқуқӣ.

Яке аз сабабҳои дигари пайдоиши ифротгароӣ ҳалоии идеологӣ мебошад, ки дар он барои фаъолияти ифротгароён ва тарғибу ташвиқи ақидаи ифротии онҳо шароити мусоид фароҳам меояд. Ифротгароён аз чунин вазъият ва имконият истифода намуда, диққати оммаи мардумро ба ҷониби худ ҷалб менамоянд. Одатан дар шароити гузариш аз як сохтори ҷамъиятӣ ба сохтори дигар, ки дар ин раванд ташаккул додани сохтори нави иҷтимоию иқтисодӣ пешбинӣ мегардад ва он даҳсолаҳо метавонад тӯл кашад, ҳалоии идеологӣ ба вучуд меояд. Зеро давлатро зарур аст, ки дар чунин давраи гузариш идеологияи миллии худро ташаккул диҳад, арзишҳои онро бо сохтори иҷтимоию иқтисодии интихобгардида мутобиқ гардонад, то ки талаботи мардумро қонеъ созад. «Дар ин раванд қафомонии давлат баъзан боиси он мегардад, ки дар ҷомеа ҳалоии идеологӣ ба вучуд ояд. Чунин ҳолат равандҳои динию мазҳабиро метезонад ва боиси сиёсишавии дин мегардад, ки ниҳоятан барои тундгароӣ ва ифротгароии динӣ оварда мерасонад»¹. Бояд гуфт, ки аз чунин шароит на танҳо рӯҳониёни дохилӣ, балки созмону ташкилотҳои динии ифротгароӣ сӯйи истифода намуда, андешаҳои ифротии худро дар ҷомеа ба осонӣ паҳн менамоянд.

Муҳаққиқи рус Б.Б. Бидова сабаби пайдоиши ифротгароии динию сиёсиро аз омилҳои зерин вобаста медонад: бӯҳронҳои иҷтимоию иқтисодӣ, бекорӣ саротосарӣ, паст гардидани сатҳу сифати зиндагии мардум, ноустувор гардидани фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатӣ, ноухдабароии ниҳодҳои давлатӣ дар ҳалли масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, нигилизми ҳуқуқӣ, фанатизми динӣ, ноустувории арзишҳои ҷамъиятӣ, коҳиш ёфтани легитимияти ҳокимияти давлатӣ дар ҳудуди кишвар, сиёсикунонии дин ва ғайраҳо. Инчунин поймол гардидани ҳуқуқи озодиҳои пайравони дину

¹ Ёвкочев Ш. Ислам и политика. –Ташкент: ТашГИВ, 2010. –С.55.

мазҳабҳо аз ҷониби намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва фаъолияти марказҳои динию сиёсии хориҷӣ метавонад дар пайдоиши ифротгароии динӣ замина фароҳам оваранд¹.

Вобаста ба сабабҳои пайдоиши ифротгароӣ олимону муҳаққиқони зиёд андешаронӣ намуда, заминаҳо ва омилҳои пайдоиши ин падида ро ба таври мухталиф баён кардаанд. Ҳамин тариқ, омилҳои бавучудоварандаи ифротгароии диниро Д.В. Олшанский ба таври зайл нишон додааст: бухронҳои иҷтимоию иқтисодӣ, яку яқбора паст гардидани сатҳу сифати зиндагии аксарияти аҳоли, тағйирёбии ниҳодҳои сиёсӣ ва сохтори ҳокимияти давлатӣ, ноухдабароии онҳо дар ҳалли проблемаҳои ҷамъиятӣ, хусусияти тоталитарӣ доштани низоми сиёсӣ, зери фишор қарор додани оппозитсияи сиёсӣ, таъқиб намудани дигарандешон, даъвоҳои сиёсии сарварони сатҳашон гуногун, майлу хоҳиши гурӯҳҳои алоҳида барои ҳалли масъалаҳои шахсии худ ва ғайраҳо.²

Ҳангоми таҳлили сабабҳои пайдоиши ифротгароӣ инчунин шароити мушаххаси давлат, дар кадом ҳавзаи ҷуғрофӣ ва геополитикӣ ҷойгир будани он, дар кадом марҳилаи рушду инкишоф қарор доштани он, таҷрибаи давлатдорӣ, оини сиёсӣ, хусусиятҳои фарҳангӣ ва динию мазҳабии он бояд ба инобат гирифта шаванд. Дар робита бо ин соли 2003 Ассамблеяи парламунии Шӯрои Европа мафҳуми «ифротгароӣ»-ро ба таври зерин маънидод намуда буд: «Ифротгароӣ шакли махсуси фаъолияти сиёсие мебошад, ки бевосита ва ё бавосита меъёрҳои демократияи парламуниро на танҳо инкор менамояд, балки кӯшиши аз байн бурдани онро месозад»³. Аз таърифи боло мушоҳида намудан мумкин аст, ки мазмуни ифротгароӣ хеле маҳдуд шарҳ дода мешавад ва на ҳамаи хусусиятҳоеро, ки дар давлатҳои

¹ Бидова Б.Б. Социально-экономические и политические причины религиозного экстремизма. Религиозно-политический экстремизм и пути его преодоления // Государство и право: материалы международной научной конференции (г.Чита, март 2013 г.). –Чита, 2013. –С.57. (С.55-59).

² Олшанский Д.В. Психология терроризма. –СПб.: Питер, 2002. –С.188.

³ Яхьяева М.Я. Религиозно-политический экстремизм: сущность, причины, формы проявления, пути предотвращения. –М.: Парнас, 2011. –С.6-7.

Шарқ, махсусан дар давлатҳои пасошӯравӣ дорад, дар бар мегирад. Аз ин рӯ, истифодаи ифротгароии европой, америкой, шарқӣ, ғарбӣ, пасошӯравӣ ва ғайраро низ нишон додан мумкин аст, ки таҳқиқу баррасии онҳо замон металабад.

Чунончи, ба андешаи Б.Ф. Славин, баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар солҳои аввали 90-ум дар фазои давлатҳои пасошӯравӣ, махсусан дар Россия як қатор омилҳо боиси ба вучуд омадани ифротгароии динию сиёсӣ гардиданд, ки онҳоро ба таври зайл нишон додан мумкин аст: паст гардидани сатҳу сифати зиндагӣ, дар натиҷаи ба амал омадани ивазшавии сохтори ҷамъиятӣ ба вучуд омадани қишрҳои маргиналӣ, корношоям гардидани арзишҳои сохтори пештара ва дар ҳоли ташаккулёбӣ қарор доштани арзишҳои сохтори нав, афзоиши бадбинии идеологӣ ва нигилизми ҳуқуқӣ.¹

Ба андешаи муҳаққиқи дигар Н.А. Романов, сабабҳои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ дар фазои пасошӯравӣ аз омилҳои зерин иборат буданд: даромади нобаробари аҳоли (зиёд гардидани камбизоатон ва кам гардидани дороён), паст гардидани сатҳи ахлоқию маънавии ҷомеа, дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда нашудани тарбияи ҳуқуқии наврасон ва ҷавонон. Инчунин, ӯ нақши омилҳои хориҷиро низ хеле муассир медонад. Аз ҷумла, фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароии хориҷӣ низ яке аз сабабҳои пайдоиши ифротгароӣ дониста мешавад.²

Як қатор муҳаққиқон решаҳои иҷтимоии ифротгароиро таҳқиқ намуда, онҳоро бо дарназардошти ташаккулёбии тамаддуни саноатӣ (индустриалӣ) ва пасосаноатӣ шарҳу тавзеҳ додаанд. Воқеан ҳам дар шароити ҷомеаи зудтағйирёбанда, ки дар зери таъсири рушди илму техника ва рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ба амал меояд, масъалаи

¹ Славин Б.Ф. Проблемы политического экстремизма в политологии // Политический экстремизм в Российской Федерации и конституционные меры борьбы с ним: материалы конференции (31 марта – 1 апреля 1998 г.). –М., 1998. –С.135.

² Романов Н.А. Политический экстремизм как угроза безопасности страны. –М.: ИСПИ РАН, 1997. –С.294.

мутобиқ гардидани одамон бо равандҳои ҷамъиятӣ хеле муҳим арзёбӣ мегардад. Дар чунин шароит сатҳу сифати таълим дар мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва мактабҳои олии кишвар низ ҳамчун омилҳои муҳими таъсиррасон ба пайдоиши ифротгароӣ доништан мумкин аст. Зеро агар низоми маориф талаботи хонандагон ва донишҷӯёнро қонеъ карда натавонаду дар натиҷа онҳо аз рушди илму техника қаноат монда, дар бозори меҳнат харидор пайдо накунад, на танҳо иқтисодиёт рушд намекунад, балки сафи бекорон меафзояд, ки чунин муҳит барои пайдоиши ифротгароӣ заминаи мувофиқ ба вучуд меоварад. Гузашта аз ин, рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ фазои иттилоотӣ қонеъро васеъ намуда, барои фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ шароит муҳайё менамоянд. Одамони бекор ва дар ҷустуҷӯи кор вақти зиёди худро дар шабакаҳои иҷтимоӣ сипарӣ менамоянд, ки маҳз дар фазои виртуалӣ имкони мағзшӯӣ шудани онҳо хеле зиёд мегардад. Дар маҷмӯъ, ифротгароӣ ҳамчун зуҳуроти иҷтимоӣ ва зиддиҷамъиятӣ, нигилистӣ ва шакли махсуси таҳаммулнопазирӣ бо арзишҳои нав мебошад. Ифротгароии динию сиёсӣ бошад бадбинии арзишҳои дунявӣ ва қоидаҳои нави ҳаёти ҷамъиятиро, ки хоси қонеаҳои мутамаддин мебошанд, инкор менамоянд.

Ҳамин тариқ, ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун падидаи иҷтимоӣ сиёсӣ дар зери таъсири рушди қонеаҳои саноатӣ ва қонеаҳои иттилоотӣ фаъол гардида, дар шароити бӯҳронҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ноустувории ниҳодҳои сиёсӣ фаъолияти худ ва шабакаи худро васеъ мегардонад.

Дар шароити муосир ифротгароии динию сиёсӣ на танҳо ба амнияти миллии давлатҳои мутамаддин, балки ба қонеаи ҷаҳонӣ низ ба таври ҷиддӣ таҳдид менамояд. Ифротгароии динию сиёсӣ махсусан ба тамомияти ҳудудӣ, ба сохтори конституционии давлат, ба ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шахрванд таъсири манфӣ мерасонад. Ифротгароие, ки ба барангехтани кинаю адоват ва хусумату бадбинӣ нигаронида шудааст, метавонад низоъҳои мазҳабӣ ва

этникиро ба вучуд оварад, ки чунин ҳолат бевосита ба суботи сиёсии давлат таҳдид менамояд. Тӯли ду даҳсолаи охир ифротгароён бештар ба амалҳои террористии муташаккил ва дорои хусусияти динию мазҳабӣ рӯ овардаанд.

Муайян намудани заминаҳои пайдоиши ифротгароии динӣ ва махсусан омилҳои, ки дар зери таъсири он ифротгароии динию сиёсӣ пайдо гардида, ташаккул меёбад, ба он хотир зарур мебошад, ки танҳо бо ин роҳ дар муқобили ифротгароӣ амалӣ намудани муборизаи самаранок имконпазир мегардад. Таҳлили заминаҳои пайдоиши ифротгароӣ нишон медиҳад, ки мубориза бо ин зухурот бояд хусусияти комплексӣ дошта бошад. Чи гунае, ки пайдоиши ифротгароӣ сабаби ягона надорад ва он дар зери таъсири омилҳои гуногун ташаккул меёбад, мубориза бо он низ бояд бо роҳу воситаҳои гуногун амалӣ карда шавад.

Мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ кафили сулҳу субот ва оромии ҷомеа мебошад. Бинобар ин, бо ифротгароии динию сиёсӣ ҳам ҷомеа ва ҳам давлат бояд мубориза баранд. Онҳо бо зухуроти ифротгароӣ бо роҳу усулҳои гуногун мубориза мебаранд. Пеш аз ҳама, давлат шарту шароитҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсиро, ки боиси авҷ гирифтани ифротгароӣ мегарданд, бояд аз байн бубарад ва бо истифода аз сохторҳои қудратӣ сар задани амалҳои ғайриқонунии ифротгароиро пешгирӣ намояд. Шаҳрвандони қаторӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва воситаҳои ахбори омма ҳамчун намояндагони ҷомеа бояд андешаҳои гуманистӣ, таҳаммулпазирии сиёсию мазҳабӣ, сулҳу субот ва ваҳдати миллиро дар муқобили андешаҳо ва даъватҳои ифротгароӣ қарор диҳанд. Намояндагони фаъоли ҷомеа ба хотири таҳкими сулҳу субот вазифадор мебошанд, ки ҳама гуна зухуроти ифротгароии динию сиёсиро маҳкум намоянд.

Барои баргараф намудани падидаи ифротгароии динию сиёсӣ шаклҳои гуногуни мубориза мавриди истифода қарор дода мешаванд. Аз ҷумла, муборизаи сиёсӣ, идеологӣ, психологӣ, иттилоотӣ ва ғ. Дар шароити муосир

ба муқобили ифротгароии динию сиёсӣ истифода намудани мақомоти қудратӣ ва ташаккули муборизаи сиёсӣ дар мадди аввал қарор дода мешавад. Дар самти мубориза бо ифротгароӣ таҷрибаи ҳуқуқэҷодкунӣ нақши хеле муҳим мебозад. Мувофиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ на танҳо ташкилкунандагон ва иҷроқунандагони амалҳои ҷиноятӣ ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд, балки сарқардагони ғоявӣ ташаккулдиҳандагони таълимоти ифротгароӣ низ дар назди қонун ҳамчун паҳнқунандагони ақидаҳои ифротӣ ҷавобгар мегарданд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 20 январи соли 2016 роҷеъ ба ин масъала чунин ибрози андеша намуда буданд: «Дар доираи тақвияти мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ бояд номгӯи субъектҳои бо онҳо муборизабаранда васеъ ва дақиқ гардонида шуда, дар баробари ин ҷавобгарӣ ва ҷазо барои содир намудани ҷиноятҳо ба муқобили сохти конститусионӣ ва амнияти давлат, ҷиноятҳои хусусияти террористиву экстремистидошта ва хиёнат ба Ватан, шарикӣ дар чунин ҷиноятҳо, аз ҷумла нисбат ба ташкилкунандагон ва шахсони ба онҳо мусоидаткунанда пурзӯр карда шавад».¹

Аҳамияти аввалиндараҷа доштани истифодаи сохторҳои қудратӣ ва усулҳои сиёсӣ ҳуқуқӣ дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ҳеҷ гоҳ маънои онро надорад, ки муборизаи идеологию иттилоотӣ дар ин раванд мадди назар карда мешавад. Ҳамчунин истифодаи идеология ва воситаҳои ахбори омма низ дар раванди мубориза нақши ҳалқунанда мебозанд. Дар раванди ин навъи мубориза, пеш аз ҳама, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, олимону нависандагон, рӯзноманигорон, зиёӣён, рӯҳониён ва ғ. бояд иштироқи фаъол дошта бошанд. Президенти кишвар дар баромаду суханронии худ доимо фаъолони ҷомеаро барои мубориза бо ҳама гуна зуҳуроти ифротгароиву

¹ Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20.01.2016 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/10585> (санаи истифодабарӣ: 15.05.2018).

терроризм даъват менамоянд. Масалан, 23 январи соли 2015 дар Паёми солонаи худ Президенти кишвар, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон иброз намуданд, ки «Бо дарназардошти вазъи ҳассосу печидаи ҷаҳони муосир олимону донишмандони мамлакат бояд ба масъалаҳои тавсеаи мафкураи миллӣ, таҳкими давлатдорӣ ва рушди иҷтимоиву сиёсии ҷомеа, иттиҳоди нерӯҳои созандаи кишвар ва ҳифзи манфиатҳои стратегии Тоҷикистон, мубориза бар зидди терроризм ва ифротгароӣ, хурофотпарастиву ифротгароӣ, инчунин таҳқиқи масоили демократикунонии ҳаёти иҷтимоиву сиёсии Тоҷикистон эътибори аввалиндараҷа диҳанд».¹

Вобаста ба пешгирии зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ ва мубориза бо он олимону муҳаққиқони гуногун дар пажӯҳишҳои илмӣ худ фикру андешаҳои мухталиф пешниҳод намудаанд. Таҳлилу таҷзиҳои таҳқиқоти онҳо нишон медиҳад, ки барои пешгирӣ намудани зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ, пеш аз ҳама, муҳити мамлакат бояд ба инобат гирифта шавад. Зеро муҳити носолим дар мубориза бо ин падида истифодаи тамоми воситаҳо ва роҳу усулҳоро корношоям мегардонад. Масалан, ба андешаи М. Абишева ва Т. Шаймергенов «мушкилиҳои ҷиддии ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва экологии ҷомеа барои пайдоиш ва паҳн гардидани ифротгароии динию сиёсӣ шароити муосид фароҳам меоваранд».² Бинобар ин, бо назардошти тағйир додани муҳити ҷомеа ва солимгардонии он пешгирии паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ самараи дилхоҳ ба бор меоварад.

Дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ба инобатгирии муҳити иттилоотии ҷомеа хеле муҳим мебошад. Сатҳу сифати муҳити иттилоотии ҷомеа ба воситаи маърифати иттилоотии шаҳрвандон, сифати иттилооти васоити ахбори омма, сатҳи донишии аҳолии кишвар, раванди иттилоотикунони соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва ғ. муайян карда мешавад. Бояд

¹ Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.01.2015 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/8136> (санаи истифодабарӣ: 17.05.2018).

² Абишева М., Шаймергенов Т. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №6. – С.88.

гуфт, ки рушди технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои ифротгароён шароити хуби муборизаро фароҳам овардааст. Зоҳир гардидани ифротгароии динию сиёсӣ дар фазои иттилоотии ҷомеа бояд киберэкстремизм номида шавад. Мубориза бар зидди кибертерроризм бештар хусусияти илмию техникӣ ва технологӣ дорад. Аммо мубориза бо киберэкстремизм бештар хусусияти иҷтимоию сиёсӣ дошта, ба воситаи тарғиботу ташвиқот, корҳои маърифатӣю идеологӣ ва аз ҳама муҳим бо роҳи ба вучуд овардани шароити арзандаи қору фаъолият амалӣ карда мешавад. Аз ин гуна баррасӣ чунин хулосаронӣ намудан мумкин аст, ки дар ҷомеаҳои тараққикарда бо ду сабаб таъсири кибертерроризм бештар асту таъсири киберэкстремизм камтар. Давлатҳои тараққикарда дорои инфрасохтори иттилоотии мураккаб ва низомҳои иттилоотии гуногунсамт мебошанд, ки одатан кибертеррористон ба низомҳои иттилоотӣ ҳучумҳои кибернетикӣ анҷом дода, фаъолияти муназзами онҳоро вайрон месозанд. Масалан, низомҳои обтаъминкунӣ, барқтаъминкунӣ, парвозҳои байналхалқӣ, бонкӣ, хизматрасоии гуногуни иҷтимоию иқтисодӣ ва ғайраҳо ба инҳо мисол шуда метавонанд. Аммо аз он сабабе, ки аҳолии давлатҳои тараққикарда ҷойи қори арзанда ва маоши қофӣ дастрас менамоянд, дар ин давлатҳо андешаҳои иғвоангези ифротгароён ҷӣ тариқи шабакаҳои иттилоотӣ ва ҷӣ тарақи дигар воситаҳои ахбори омма он қадар самараи дилхоҳ намедихад. Инчунин, маърифати иттилоотӣю коммуникатсионии аҳоли, маданияти сиёсӣю иҷтимоии онҳо то дараҷаи зарурӣ ташаккул дода шудааст ва аз ин рӯ, ба доми худ афтонидани чунин одамон аз ҷониби ифротгароён қори хеле мушкил аст. Аммо дар давлатҳои рӯбатараққӣ ҳолати баръаксро мушоҳида намудан мумкин аст. Яъне, таъсири пасти кибертерроризм ва таъсири баланди киберэкстремизм.¹

¹ Ниг.: Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. – 2017. – №2/4. – С.273

Бояд гуфт, ки дар зери таъсири рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ва равандҳои тезу тунди ҷаҳонишавӣ ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой шакли фаъолияти худро тағйир дода, дар самти мубориза бо ин падидаи манфӣ мушкилиҳои нав ба навро эҷод менамояд. Махсусан, дар минтақаи Осиёи Марказӣ масъалаи мубориза бо ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ сол то сол печидатар мегардад. «Ифротгароён ва тундгароёнро исломӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ бо хариду фуруши ғайриқонунии маводи нашъадор, ҷиноятҳои муташаккил, хариду фуруши одамон машғул гардида, барои ба сафи худ ҷалб намудани ҷавонон даромадҳои ғайриқонунии худро истифода менамоянд. Дар ин самт, инчунин ҳаракатҳои ифротгарой ва ташкилотҳои террористӣ дар бисёре аз мавридҳо аз ҷониби давлатҳои хориҷӣ маблағгузорӣ карда мешаванд. Бо дарназардошти чунин вазъият мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ марҳила ба марҳила бояд тағйир дода шуда, роҳу усулҳои нави мубориза мавриди истифода қарор дода шаванд».¹

Барои пешгирӣ намудан ва мубориза бурдан бо зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ гузаронидани мониторинги раванди ташаккулёбии он хеле аҳамиятнок мебошад. Дар раванди мониторинг васоити ахбори оммаи аз ҷониби ифротгароён истифодашаванда ва аудиторияи ташвиқоти онҳо бояд муайян карда шуда, дар муқобили онҳо воситаҳои мувофиқи мубориза истифода бурда шаванд. Мутаассифона, баромаду даъватҳои ифротгароён барои барҳам задани тартиботи ҷамъиятӣ, ки саропо иғвоангезию кинасизезӣ мебошанд, дар аксар маврид аз ҷониби васоити ахбори оммаи дохилӣ бечавоб мемонанд, ки чунин ҳолат ба афкори ҷамъиятӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Ҳамин тариқ, мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ хусусияти комплексӣ дошта, дар раванди муқовимат бо он тамоми воситаҳо ва роҳу

¹ Лаумулин М. Религиозная ситуация и угроза религиозного экстремизма в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. Т.15. – 2012. –№1. –С.78.

усулҳо бояд ба кор бурда шаванд. Дар таҳқиқоти мазкур дар заминаи таҳлили адабиёти илмӣ ва равандҳои сиёсии ҷомеа вобаста ба масъалаи пешгирии зухуроти ифротгароии динию сиёсӣ ва мубориза бар зидди он анҷом додани чунин амалҳоро зарур мешуморем:

– пеш аз ҳама, мафҳуми «ифротгароии динию сиёсӣ» бояд мавриди омӯзиш ва таҳлили ҳамаҷониба қарор дода шавад ва хусусиятҳои фарқкунандаи он аз дигар навъҳои ифротгароӣ муайян гардад;

– муайян намудани сабабҳо ва омилҳои, ки дар зери таъсири онҳо ифротгароии динию сиёсӣ зухур менамояд. Дар баробари анҷом додани мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ инчунин кӯшиш ба харҷ додан лозим аст, ки сабабҳо ва омилҳои пайдоиши он низ оҳиста-оҳиста аз байн бурда шаванд;

– дар доираи созмонҳои минтақавию байналмилалӣ тақвият бахшидани ҳамкории байналмилалӣ давлат дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ва терроризм;

– мубориза бо ҳизбу ҳаракатҳои динию мазҳабии хориҷие, ки фаъолияти худро дар давлатҳои дигар ба роҳ мемонанд;

– мубориза бо марказҳои динию сиёсии хориҷӣ, баланд бардоштани боварии мардум нисбат ба ҳокимияти давлатӣ, хубтару беҳтар ба роҳ мондани фаъолияти шуъбаҳои робита бо ҷомеа;

– ҳалли саривақтии масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии ҷомеа, ҷимояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд;

– дар мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани фаъолияти васоити ахбори омма ва ба воситаи онҳо тарғибу ташвиқ намудани манфиатҳои миллии давлат;

– аз байн бурдани даъвоҳои сиёсии рӯҳониёни бонуфуз ва пешгирӣ намудани сӯйиштифодаи дин аз ҷониби сиёсатмадорон. Бояд гуфт, ки даъвоҳои сиёсии рӯҳониёни бонуфуз, ки баъзан бо ҳизбу ҳаракатҳои хориҷӣ

ва ё давлатҳои хориҷӣ робита доранд, метавонад сабаби авҷ гирифтани ифротгароии динию сиёсӣ гардад. Ҳамчунин, барои ба даст овардани ҳокимият аз ҷониби доираи муайяни сиёсатмадорон истифода гардидани дин низ дар ниҳояти қор боиси пайдоиш ва ташаккулёбии ифротгароии динӣ мегардад.

БОБИ II. ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ ҲАМЧУН ТАҲДИД БА СУБОТИ СИЁСИИ ЧОМЕА

2.1. Сиёсишавии дин ҳамчун омили пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI зуҳуроти сиёсишавии дин ба яке аз масъалаҳои муҳимми ҳаёти сиёсии чомеа табдил ёфта, ба равандҳои иқтисодию сиёсӣ ва иҷтимоию фарҳангии чомеа таъсири амиқ мерасонад. Дар кишварҳои, ки низомҳои сиёсиашон дар ҳоли ташаккулёбӣ мебошанд ва дар марҳилаҳои муҳимми давлатдорӣ ва рушди чомеа қарор доранд, дин ба сахнаи сиёсат ворид гардида, ба таври ғаъол ва ҷашмгир дар ҳаёти сиёсии кишвар таъсиррасонӣ менамояд. Махсусан, дар чомеаҳои демократии замони муосир иштироқи дин дар равандҳои сиёсии чомеа қайҳо боз ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани ҳадафҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва иҷтимоию идеологии нерӯҳои мухталиф истифода бурда мешавад. Чи гунае, ки аз таҷрибаи давлатҳои гуногуни олам мушоҳида кардан мумкин аст, ки сиёсишавии дин дар замони муосир дар аксар маврид дар самти таъмини амнияти миллӣ ва таъмини суботи сиёсии чомеа мушкилиҳои зиёдро ба вучуд меоварад.

Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки сиёсишавии дин ҳамчун падидаи иҷтимоию сиёсӣ марҳилаҳои гуногунро дар бар мегирад. Яъне, якчанд марҳилаи ташаккулёбии худро аз сар мегузаронад. Як қатор муҳаққиқон, ба монанди Ж. Кепель, Е.М. Кузмина, З. Тодуа, Е.М. Дринова¹ ва ҷанде дигарон се марҳилаи сиёсишавии динро нишон додаанд.

¹ Кепель Ж. Джихад: экспансия и закат исламизма. –М.: Ладомир, 2004. – 468 с.; Кузмина Е.М. Геополитика Центральной Азии. –М.: Наука, 2007. – 151 с.; Тодуа З. Экспансия исламистов на Кавказе и в Центральной Азии. –М.: ИН-ОКТАВО, 2005. –272 с.; Дринова Е.М. Модернизация и три стадии политизации религии // Вестник Московского государственного областного университета. – 2015. –№1. –С.3-10.

Дар замони муосир марҳилаи якуми сиёсишавии дин одатан дар равандҳои сиёсии давлатҳое ба мушоҳида мерасад, ки дар онҳо муборизаи сиёсӣ дар миёни умумиятҳои қавмию қабилавӣ ба амал меоянд. Аммо таҷрибаи давлатҳои гуногуни олам нишон медиҳад, ки дар ҷомеаи мутамаддин низ ин марҳилаи сиёсишавии дин ба назар мерасад. Дар ин марҳила кӯшиши дар асоси талаботҳои динӣ ҷорӣ намудани ҳокимияти давлатӣ ба амал бароварда мешавад. Инчунин рӯҳониён пурра ба меъёрҳои динӣ таъя намуда, дигаронро низ барои риояи онҳо маҷбур месозанд.

Дар марҳилаи дуюми сиёсишавии дин рӯҳониён ва фаъолони динӣ ба таври ҷашмгир дар равандҳои сиёсӣ ворид гардида, худро ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ муаррифӣ менамоянд ва ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои гуногуни динӣ таъсис медиҳанд. Дар ин раванд ҳамгироии ибодатхонаҳо бо равандҳои сиёсӣ ба мушоҳида мерасад.

Дар марҳилаи сеюми сиёсишавии дин аллакай ташкил намудани ҳизбҳои сиёсии динӣ ба мушоҳида мерасад. Мавҷудияти ҳизби сиёсии динӣ аллакай аз мавҷудияти дини сиёсӣ дарак медиҳад. Махсусан, раванди сиёсишавии дини ислом, ки дар ниҳояти худ барои ташкил намудани давлати исломӣ нигаронида шудааст, дар раванди сиёсишавии худ муносибатҳои ҷамъиятиро тезу тунд менамояд. «Сиёсишавии дини ислом – ин саъю талоши исломиҳо ва гурӯҳҳои исломие мебошад, ки барои амалӣ намудани мақсадҳои ғаразноки худ дини муқаддасро истифода менамоянд ва мехоҳанд, ки бо роҳи зӯрӣ ба сари қудрат оянд»¹.

Раванди сиёсишавии дин дар давлатҳои Осиёи Марказӣ каме хусусиятҳои дигар доранд. Зеро дар тӯли 70 соли мавҷудияти ҳокимияти шӯравӣ дар ин ҳудудҳо идеологияи коммунистӣ, ки хусусияти атеистӣ дошт, арзи ҳастӣ менамуд ва чунин ҳолат ба зеҳну тафаккури мардум таъсири амиқ расонидааст. Аз ин рӯ, сиёсишавии дин дар кишварҳои пасошӯравии Осиёи

¹ Назиров Н.Д. Проблемы политического ислама и конфликты в государствах Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук. – Душанбе, 2017. С.49.

Марказӣ одатан дар зерӣ таъсири омилҳои берунӣ фаъол гардид, ки онҳо барои фаъол гардидани омилҳои дохилӣ муосидат намуданд.

Баъзан вақт равандҳои иҷтимоию иқтисодии ҷомеа метавонанд сабабгори пайдоиши сиёсати дин шаванд. Масалан, баъзан ҳолатҳо беадолатии иҷтимоӣ боиси он мегардад, ки дин ба сахнаи сиёсат ворид шавад. Албатта, ин сабаби ягона ва сабаби асосӣ нест. Зеро дар замони шӯравӣ, махсусан, солҳои 70-ум ва 80-уми асри XX одамон аз лиҳози иҷтимоӣ беҳтарин шароитҳоро соҳиб буданд. Тиби ройгон, таҳсилоти ройгон, хизматрасониҳои иҷтимоии сатҳи баланд, маоши кофӣ ва монанди инҳо насиби заҳматкашон буд. Аммо сабаб дар ҷи буд, ки дар ин солҳо дар ҳудудҳои алоҳидаи Иттиҳоди Шӯравӣ ҳаракатҳои ифротгароӣ пайдо гардид. Дар ин гуна шароит мубориза барои поймол гардидани ҳуқуқҳои мазҳабӣ ва норозигӣ аз идеологияи атеистӣ ҳамчун баҳона барои пеш бурдани фаъолияти ифротгароӣ аз ҷониби руҳониён истифода мегардид. Албатта, даҳлати давлатҳо ва марказҳои истихбороти хориҷӣ низ дар ин раванд нақш мебозанд. Аммо замоне, ки дар ҷомеа адолатии иҷтимоӣ дар сатҳи паст қарор мегирад, дин ба сахнаи сиёсат ворид мегардад. Вобаста ба ин вазъ андешаҳои донишманди тоҷик А.Н. Маҳмадов хеле ҷолиб мебошанд. Ба ақидаи ӯ, «дар дин меъёрҳои ахлоқие низ вучуд доранд, ки қисме аз онҳо мусбат ва қисми дигаре манфӣ мебошанд. Аз ҷумла адолат ва зулм. Дин тарғибгари адолат буда, маҳкумкунандаи зулм мебошад. Маҳз ин ду амал динро вориди сахнаи сиёсат месозад. Динро аз раванди ҳаёт дар қанор гузоштан имконнопазир мебошад. Зеро дар он ҷомеае, ки зулму истисмор авҷ мегирад, дин ҳамчун тарғибгари адолатии иҷтимоӣ вориди сиёсат мегардад. Аз ин хотир, дар раванди таърих нерӯҳои мухталифи сиёсӣ барои расидан ба ҳадафҳои хеш динро ҳамчун яроқи идеологӣ дар бисёр мавридҳо истифода намудаанд».¹

¹ Маҳмадов А.Н. Сиёсатшиносӣ. –Душанбе: Ирфон, 2010. –С.288.

Равандҳои иҷтимоию сиёсии ҷаҳонӣ низ ба сиёсишавии дин таъсири амиқ мерасонанд. Дар ин маврид равандҳои ҷаҳонишавӣ метавонанд сиёсишавии динро ба вучуд оваранд. Зеро рушди иҷтимоию иқтисодии кишварҳои Ғарб боиси он мегардад, ки дар ҷомаҳои мусулмони Шарқ таҷрибаи пешрафтаи онҳо мавриди истифода қарор дода шавад. Дар раванди модернизатсияи иҷтимоию иқтисодӣ як қатор арзишҳои ғарбӣ вориди кишварҳои мусулмонӣ мешаванд ва аз ҷониби аҳолии ҷомаҳои мусулмонӣ қабул мегарданд. Чунин ҳолатро рӯҳониёни фаъол ҳамчун таҳдид ба дину оин тасаввур намуда, муборизаи худро дар шаклҳои гуногун оғоз менамоянд ва ҳатто дар баъзе аз мавридҳо роҳи наҷотро танҳо бо роҳи ба даст овардани ҳокимият ҳал кардан мехоҳанд, ки ин раванди ба саҳнаи сиёсӣ ворид гардидани онҳо мебошад. «Қабул гардидани арзишҳои ғарбӣ аз ҷониби мусулмонони шарқӣ барои рӯҳониёни фаъол зарбаи ҷонкоҳ расонида, миқёси фаъолиятҳои иртиҷоии онҳоро васеъ мегардонад ва ҳатто барои ба амал баровардани идеологияи ҷиҳод заминагузори менамоянд. Чунин шиддати мазҳабӣ ва динию ифротгарой баъди аз байн рафтани тавозуни нобаробари иҷтимоию иқтисодии Шарқу Ғарб оҳиста-оҳиста аз байн меравад».¹ Аммо аз байн рафтани ин гуна тавозун айнаи замон танҳо ояндабиние мебошад, ки муҳаққиқон ҳамчун фарзияи илмӣ онро пешниҳод менамоянд.

Аммо чунин ҳолат боиси он мегардад, ки кишварҳои Ғарб нисбат ба сиёсишавии дини ислом ҷомаҳои сиёсӣ андешанд. Баъди сиёҳкунӣ ва бадгуиҳои зиёд тӯли ду даҳсолаи охир дар чунин кишварҳои тараққикардаи олам, ба монанди Америка, Канада, Зеландияи Нав, Финляндия, Австрия, Олмон, Британияи Кабир, Чин, Кореяи Шимолӣ, Ветнам ва як қатор кишварҳои Европайи Шарқӣ одамон аз дин даст кашида истодаанд.² Чунин раванд натиҷаи сиёсати динии кишварҳои Ғарб мебошад, ки бо исломбадбинии хос (исламофобия) муборизаи сиёсӣ оғоз намудаанд. Аммо

¹ Ёвкочев Ш. Ислам и политика. –Ташкент: ТашГИВ, 2010. –С.56.

² Ҳамон ҷо. –С.57.

бояд ёдовар шуд, ки дар симои ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористии динӣ кулли мусулмонро муаррифӣ намудан қарори нодурусте мебошад, ки пеш аз ҳама, барои ҳуди давлатҳои абарқудрат оқибатҳои нохуб дорад.

Омилҳои дар боло номбаргардида, ки сабаби сиёсишавии дин мебошанд, хусусияти объективӣ доранд ва дар раванди дигаргуниҳои ҷамъиятӣ ба таври табиӣ ба амал меоянд. Аммо боз омилҳои номбар намудан мумкин аст, ки онҳо хусусияти субъективӣ доранд ва ба таври бошуурона ва ҳадафмандона сиёсишавии динро ба амал меоранд. Пеш аз ҳама, чунин омилҳоро дар шароити бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ асоснок намудан мумкин аст. Кам нестанд ҳолатҳои, ки дар онҳо бо роҳи ғайриқонунии ғайриқонунии таҳрибкор сиёсишавии дин ба амал оварда мешавад ва дар симои дин ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ ташкил карда шуда, дар самти ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ аз ҷониби баъзе давлатҳои истифода мегарданд. Ҷонибдорони ин гуна баррасӣ хеле зиёданд. Барои мисол, ходими илмӣ Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Россия Р.В. Қурбанов иброз мекунанд, ки «терроризм ва ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун таҳдид ба таври объективӣ ба вучуд намеоянд, баръакс онҳо бо мақсади идора намудани минтақаҳои мураккаб (аз нуқтаи назари европоӣ), аз байн бурдани низомҳои сиёсии номақбул (барои рақибони ин низомҳо), қишлоқи додани имконияти рушди инкишофи онҳо ва ниҳоятан барои амалӣ намудани рақобати геополитикӣ аз ҷониби субъектҳои мушаххас ба вучуд оварда мешаванд»¹. Ҳамин гуна андешаҳоро директори Институти Шарқи Наздики ҳамон академия Е.Я. Сатановский хеле возеҳу равшан шарҳ додааст. Ба андешаи ӯ, «масъулияти компанияҳои террористӣ дар минтақаҳои Шарқи Наздик ва Шарқи Миёна бар дӯши Арабистони Саудӣ, Қатар, Туркия ва Америка мебошад. Зеро ҳар кадоме аз онҳо дар минтақаҳои мазкур мақсадҳои сиёсии худро амалӣ кардан мехоҳанд: аз байн бурдани рақобат ва

¹ Қурбанов Р.В. Что ждет Дом Саудов? // Россия в глобальной политике. – 2012. – № 4. – С. 147.

рақибон, мубориза бо акторҳое, ки дар минтақаҳои мазкур даъвоҳои геополитикӣ доранд ва афзалият пайдо кардан мехоҳанд, даъвоҳои империалистӣ, идорашаванда гардонидани бетартибиҳо ва ғайраҳо ба ин гуна ҳадафҳо мисол шуда метавонанд»¹. Агар боз аз мавқеи олимони ғарбӣ агар ба ин масъала баҳогузорӣ намоем боз дар рӯйхати акторҳои геополитикие, ки терроризм ва ифротгароиро ҳамчун яроқи геополитикӣ истифода мебаранд, чандин давлатҳои дигар низ шомил мегарданд. Ин гуфтаҳо бори дигар шаҳодат аз он медиҳанд, ки ифротгароии динию сиёсӣ ва терроризм падидаҳои субъективӣ мебошанд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон вобаста ба симои террористону ифротгароён борҳо таъкид намудааст ва симои онҳоро хеле хуб нишон додааст: «террористу ифротгаро ватану миллат ва дину мазҳаб надорад. Террорист - террорист аст ва ӯ ҳеҷ гоҳ “худӣ” ё “бегона” ва ё “таҳаммулгарову” “тундгаро” буда наметавонад»². Мутаассифона, дар кишварҳои Ғарб дар симои ифротгароёну террористоне, ки зери ниқоби дини ислом муборизаи сиёсӣ анҷом медиҳанд, тамоми мусулмонони Шарқ инъикос мегарданд. «Дар охири асри XX дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятии кишварҳои ғарбӣ падидаи исломбадбинӣ паҳн карда мешавад. Дар шароите, ки дини ислом беасос ва бе ягон далели мушаххас танқид мешавад, қаҳру ғазаб ва нафрати мусулмонон нисбат ба кишварҳои Ғарб афзун мегардад. Сабабҳои ба амал омадани исломбадбинӣ чигунае ки набошанд, он ба равандҳои иҷтимоию сиёсии як қатор кишварҳои мусулмонӣ, аз ҷумла ба кишварҳои Осиёи Марказӣ таъсиргуздор аст»³. Тамоюлотҳои рушди исломбадбинии Ғарб ва дар симои ифротгароёну

¹ Сатановский Е. Я. Россия и Ближний Восток. Котел с неприятностями. –М.: Эксмо, 2012. –387 с.

² Суҳанронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез” 04.05.2018 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/17564> (санаи истифодабарӣ: 15.02.2019)

³ Раджабов Н.С. Исламофобия в Западной Европе и ее влияние на политические процессы в Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Раджабов Наджиб Саитумбарович. – Душанбе, 2016. –С.16.

террористон ифода намудани тарзи диндории мусулмонон боиси он мегардад, ки хизбу ҳаракатҳои ифротӣ барои пурра намудани сафи худ имконияти дигар пайдо намоянд. Президенти кишвар чунин ҳолатро ба инобат гирифта иброз медорад, ки «Хусусияти глобалии хатари терроризм ва ифротгарой чиддан тақозо менамояд, ки нисбат ба ин ду мафҳум мавқеъ ва меъёрҳои ягонаву умумӣ таҳия ва қабул карда шаванд»¹. Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки яке аз сабабҳои дигари сиёсишавии дин дар кишварҳои Осиёи Марказӣ падидаи исломбадбинии кишварҳои Ғарб мебошад, ки он ба равандҳои сиёсӣ иҷтимоии давлатҳои мазкур метавонад таъсири манфӣ расонад.

Яке аз сабабҳои дигари сиёсишавии дини ислом дар кишварҳои Осиёи Марказӣ паҳн гардидани идеологияи ифротгарой ва террористии «исломизм» мебошад. Идеологияи мазкур аз ҷониби як қатор созмону ташкилотҳои ифротгароии дорои хусусияти динӣ тарғибу ташвиқ гардида, бо роҳи зӯрварӣ ташкил намудани давлати исломиро ҳадафи асосии худ қарор медиҳанд. «Мувофиқи таълимоти назариявии олимони ҷаҳони ислом, ки вобаста ба паҳлуҳои гуногуни назарияи «ҷиҳод» баён гардидаанд, тамоми олам ба ҳудудҳои ислом (дар-ал-ислом) ва ҳудудҳои муҳориба (дар-ал-ҳарб) ҷудо карда мешаванд. Ҳудудҳои аввал кишварҳое мебошанд, ки зери итоати мусулмонон қарор доранд ва ҳудудҳои дуюмро «кофирон» идора мекунанд. Тибқи таълимоти назариявӣ ҳудудҳои исломӣ бо ҳудудҳои дигар доимо дар муносибати ҷангӣ бояд қарор дошта бошанд. Ба таври истисно ин гуна олимони бо ҳудудҳои дуюм сулҳи муваққати то муддати даҳ сол иҷозат медиҳанд. Ба ғайр аз ин, як қатор вақеҳои ислом боз ҳудудҳои сулҳро (дар-ал-сулҳ) низ нишон медиҳанд. Ин ҳудудҳое мебошанд, ки ба мусулмонон тааллуқ надоранд ва аз ҷониби онҳо идора намешаванд, аммо ҳокимони ин

¹ Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи «Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии ҳушунатомез» 04.05.2018 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/17564> (санаи истифодабарӣ: 15.02.2019)

худудхо худро тобеи ислом дониста, ба худудҳои ислом бочу хироч месупоранд»¹. Чунин тарзи муносибат дар фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ баръало ба мушоҳида мерасад.

Боз як қатор олимони замони муосир қонуну қоидаҳои диниро сарчашмаи тундгарой мешуморанд. Вобаста ба дини ислом профессори рус А.Г. Дугин ибраз медорад, ки «дини ислом модели низоии сохтори чамъиятию сиёсиро тақозо менамояд, ки дар он мусулмонон аз ғайримусулмонон ҷудо карда шудааст: афзалияти як гурӯҳ одамон, тобеияти дигарон ба онҳо ва пурра нест намудани боқимондаҳо дар таълимоти исломи тундгаро дида мешавад».² Дар таҳқиқоти як гурӯҳ олимони тундгаройи динӣ ҳамчун муродифи «исломизм» низ истифода шудаанд. Аз ҷумла, И.П. Добаев қайд менамояд, ки «тундгарои исломӣ (ва ё исломизм) ин аз ҷониби гурӯҳҳои сиёсӣ истифода гардидани шиорҳои исломӣ ва унсурҳои таълимоти ислом ҳамчун фаъолияти идеологӣ мебошад, ки дар рафти мубориза барои ҳокимият дар муқобили рақибони сиёсии онҳо истифода бурда мешаванд. Чунин мубориза метавонад чи дар доираи қонун ва ё чи берун аз он сурат гирад»³. Вобаста ба ин масъала муҳаққиқи ватанӣ Н.Д. Назиров дар рисолаи илмии худ ибраз медорад, ки «тундгароии исломӣ, ки дар заминаи бунёдгароии исломӣ пайдо гардидааст, амалигардонии лоиҳае мебошад, ки вобаста ба истифодаи меъёрҳои исломӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти чамъиятӣ барои ташкили шароитҳои сиёсӣ нигаронида шудааст. Маҳз ба ҳамин хотир исломизмро исломи сиёсӣ ва ё исломи сиёсикунонидашуда меноманд»⁴. Вобаста ба ин гуфтаҳо фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳоеро, ки таълимоти тундгароии диниро пайгирӣ менамоянд, агар ба назар гирем, пас бо онҳо

¹ Добаев И.П. Священная война в исламе: сущность, идеология, политическая практика // Россия и мусульманский мир. –2019. –№2 (312). –С.113.

² Дугин А. Г. Ислам // Лекционный материал МГУ им. М. В. Ломоносова [Электронный ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AmOSFM5HRqM> (дата обращения: 05.01.2019 г.)

³ Добаев И.П. Исламский радикализм: сущность, идеология, политическая практика: дис. ... д-ра филос. наук. –Ростов н/Д., 2003. –С.57.

⁴ Назиров Н.Д. Проблемы политического ислама и конфликты в государствах Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Назиров Назир Давлятходжаевич. –Душанбе, 2017. – С.96.

розӣ шудан мумкин аст. Масалан, тӯли солҳои охир на танҳо дар Шарк, балки дар Ғарб низ фаъолияти тундгароию ифротгароии ҳаракати бо ном «Давлати исломӣ» кишварҳои оламро ба ташвиш овардааст. Аз 14 апрели соли 2015 бо қарори Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ҳаракат ҳамчун ташкилоти террористӣ эълон гардида, фаъолиятҳо дар қаламрави кишвар манъ карда шудааст.¹ Ташкилоти террористии бо ном «Давлати исломӣ» аз омили минтақавӣ ба омили бесуботкунандаи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Бояд гуфт, ки дар раванди сиёсӣшавии дини ислом ва махсусан хусусияти тундгароӣ гирифтани он ин ташкилоти террористӣ таъсири калон расонидааст.

Аммо бояд ба назар гирифт, ки «Давлати исломӣ» дар ҷойи хушқу холи ба вучуд намомадааст. Решаҳои динии он ҳанӯз аз давраҳои пайдоиши дини ислом ба мушоҳида мерасанд. Анъанаҳои исломи ортодоксалӣ дар таълимоти Аҳмад ибни Ханбал (асрҳои VIII-IX) ва Ибн Таймия (асрҳои XIII-XIV) ташаккул дода шудаанд. Маҳз ин нафарон асосгуздорон ва ташаккулдиҳандагони идеологияи «Салафия» доништа мешаванд. Дар асри XVIII анаъанаҳои салафия аз ҷониби Муҳаммад ибн Абдулваҳҳоб идома дода мешавад. Дар зери таъсири таълимоти ӯ ҷараёни ғоявии «Ваҳҳобизм» ташаккул меёбад, ки онро «Давлати исломӣ» ҳамчун яроқи идеологӣ қабул менамояд.² Инчунин дар раванди хусусияти тундгароӣ гирифтани дини ислом ва ташаккули идеологияи ҷиҳод донишманди Миср Сайид Қутб таъсири зиёд расонидааст. Ӯ дар миёни таълимоти «Ваҳҳобия» ва таълимоти тундгароёни «Ал-қоида» ва «Давлати исломӣ» робитаи идеологӣ ва алоқамандии ғоявиро ба вучуд овардааст. Сайид Қутб ҳарчанд худро танҳо воиз муаррифӣ карда бошад ҳам, ҳокимони Миср ӯро соли 1966 барои

¹ Верховный суд: в Таджикистане запрещены еще 4 террористические организации [Электронный ресурс]. URL: http://ru.sputnik-tj.com/defense_safety/20150713/1015985687.html (дата обращения: 02.12.2017 г.)

² «Исламское государство»: история с начала [электронный носитель]. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2016/03/160311_is_full_story (дата обращения: 12.09.2019)

робитаи зич доштан бо ташкилоти тундгароии «Бародарони мусулмон» ва барои омода намудани суиқасд ба ҷони президенти ҳамоноқтаи Миср (Ҷамил Абдул Носир) ба ҳукми қатл маҳкум намуда буданд.¹ Айни замон ташкилотҳои террористии «Ал-қоида» ва «Давлати исломӣ» бо зершохаҳои худ аз чунин таълимотҳои ғизои идеологӣ гирифта, дар раванди хусусияти тундгароӣ гирифтани дини ислом ва сиёсишавии он таъсири амиқ мерасонанд.

Мутаассифона, кам нестанд нафароне, ки аз ақидаҳои ифротии онҳо пайравӣ намуда, ба сафи онҳо мепайванданд. Дар кишварҳои тозаистиклоли Осиёи Марказӣ фаъол гардидани таъсири чунин идеологияи ифротгароӣ бо як қатор шарту шароитҳои асоснок карда мешавад: якум, аз байн рафтани идеологияи коммунистӣ ва корношоҷам гардидани низоми таъмини амният; дуюм, афзоиши худшиносии миллӣ, рӯ овардан ба таърих ва ниёгон, ки дар гузашта бо дини ислом робитаи зич доранд; сеюм, бӯхронҳои иҷтимоию иқтисодие, ки дар давраи гузариш аз як сохтори ҷамъиятӣ ба сохтори дигар ба амал омадаанд; чорум, таъсири кишварҳое, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ манфиатҳои геополитикии худро ҳимоя кардан мехоҳанд.

Исломизм аз ҳаракати динӣ дида бештар ба ҳаракати сиёсӣ шабоҳат дорад, зеро намоёндагони исломи бунёдгари динро ҳамчун низоми маросимҳои ва арзишҳои ғоявӣ қабул намуда, ислоҳоти ғоявии онро пурра инкор менамоянд. Онҳо барои тағйир додани нақш ва мавқеи дин дар ҳаёти ҷомеа кӯшиш намуда, идеологияи ҳукмрон, таҷрибаи сиёсии низоми мавҷуда ва сохтори давлатиро ҳамчун меъёрҳои хилофи дин шуморида, онҳоро барҳам задан мехоҳанд. Бинобар ин, чараёнҳои мазкур барои тағйир додани низоми муносибатҳои иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодии ҷомеа нигаронида

¹ Мальшев Д. Центральная Азия: угроза радикального исламизма. Ситуация в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2017. – №5 (299). – С.41-42.

шудаанд, яъне тағйир додани сохтори чамъиятӣ ва ташкил намудани давлати динӣ ҳадафи онҳо мебошад¹.

Инчунин майлу рағбати баъзе рӯҳониён низ ба шариати ислом дар равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ таъсиргузор аст. Дар чунин шароит ҳар кучое, ки ҳуқуқҳои шахрвандӣ корношоям асту талаботи одамонро қонеъ намесозад, ҷойи онро ҳуқуқи мусулмонӣ ва ақоиди шариат ишғол менамояд.

Ҳамин тариқ, раванди сиёсӣ-шавии дини ислом дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар зери таъсири омилҳои дохилию берунӣ ба амал меояд. Сиёсӣ-шавии дини ислом дар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар солҳои 80-90-уми асри гузашта ба амал омада буд. Рушди нокифояи ниҳодҳои демократӣ ва қафомонии иҷтимоӣ иқтисодӣ боиси ба амал омадани омилҳои дохилӣ мегардад. Маълум аст, ки афзоиши таъсири бунёдгароии динӣ ва шаклҳои иртиҷоии он одатан дар он кишварҳое дида мешавад, ки ба бӯҳронҳои амиқи иҷтимоӣ иқтисодӣ рӯ ба рӯ ҳастанд. Бӯҳронҳои иқтисодӣ, сатҳи пасти зиндагӣ ва сатҳи баланди бекорӣ мушаввашхотирӣ ва норозигии оммаи мардумро ба вучуд меоранд. Дар чунин шароит руҳияи инсонбадбинӣ ба вучуд меояд, ки сарчашмаи асосии ниғилизми ҳуқуқӣ ва сиёсӣ мегардад. Чунин ҳолат барои гурӯҳҳои ифротгароӣ имконият фароҳам оварда, рушди тундгароии исломиро ба вучуд меорад.

Муҳаққиқи ватанӣ З. Шарифзода қайд менамояд, ки омилҳои ба сафи гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ пайваستاи ҷавонон ба ду гурӯҳ чудо мешаванд: якум, омилҳои маҷбуркунанда ва дуюм, омилҳои ҷалбкунанда. Ба андешаи муҳаққиқ, омилҳои маҷбуркунанда хусусияти молиявӣ доранд. Бӯҳронҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, бекорӣ ва камбизоатӣ раванди мазкурро метезонанд. Ба ақидаи З. Шарифзода, одаме, ки ба хӯрок, пушок ва ҷойи хоб ниёз дораду онро қонеъ карда наметавонад, бо ду сабаб роҳи зӯровариро интихоб менамояд: якум, ба он хотир, ки ӯ дар шароити мавҷудияти сатҳи

¹ Донцов В.Е. Исламский фактор в международных отношениях // Дипломатический ежегодник. – М., 1997. –С.37.

баланди бекорӣ ва дар шароити бӯхронҳои иқтисодӣ ба таври қонунӣ ҷойи кори муносиб ва маоши муносиб пайдо карда наметавонад; дуҷум, вақте ки ҷойи кор мавҷуд аст, барои кор кардан баъзе одамон дониши кофӣ, таҳассуси зарурӣ, таҷриба ва малакаи корӣ надоранд ва аз ин рӯ мачбуранд, ки ба меҳнати вазнини ҷисмонӣ машғул гарданд. Омилҳои ҷалбкунанда бошанд, хусусияти идеологӣ доранд. Аксари гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ идеологияи худро дар заминаи меъёрҳои ахлоқӣ ташаккул медиҳанд, ки дар чунин шароит ба воситаи он на танҳо мақсадҳои сиёсии худро муайян менамоянд, балки дурустии истифодаи зӯроварию низ асоснок мекунанд. Ба ақидаи ифротгароёну террористон, истифодаи зӯроварӣ бар зиди, ба қавли онҳо, сохторҳои ғасодзадаи ҳокимияти давлатӣ, ки онҳо аз ҳисоби оммаи мардум бой гардида истодаанд, кори дуруст аст. Ҳамин тариқ, идеологҳои ифротгароии динию сиёсӣ вазъияти мушкили иқтисодӣ, амалҳои коррупсионии мақомдорон, сатҳи пасти маълумотнокии динию дунявӣ шаҳрвандони давлатро ба манфиати худ истифода менамоянд.¹ Бинобар ин, бо боварии комил гуфтан мумкин аст, ки ифротгароёни динию сиёсӣ аз ҳама бештар ба қишрҳои ниёзманди ҷомеа рӯ оварда, дар баъзе аз мавридҳо ба онҳо кӯмаки молӣ мерасонанд ва бо ин роҳ онҳоро ба ҷониби худ ҷалб менамоянд.

Дар баробари омилҳои дохилӣ инчунин ба раванди сиёсишавии ислом омилҳои хориҷӣ таъсиргуздор мебошад. Ба омилҳои хориҷӣ чунин ҳолатҳоро дохил намдан мумкин аст: рушди терроризми байналмилалӣ, ғайр аз онҳо гардидани ташкилоту созмонҳои ифротгароӣ ва террористии байналмилалӣ, нооромиҳои сиёсӣ иҷтимоӣ дар кишварҳои ҳамсоя, низоъҳои мусаллаҳона, идеологияи исломизм, идеологияи ташкил намудани инқилоби исломӣ ва ғ.

¹ Ниг.: Шарифзода З. Сотрудничество центрально-азиатских стран в противодействии международному терроризму // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. –2016. –№4. –С.207-208.

Як қатор муҳаққиқон таъкид менамоянд, ки дар замони муосир дар ҳамаи кишварҳое, ки аксари аҳолиаш пайравони дини ислом мебошанд, оппозицияи динӣ доранд ва баъзе аз неруҳои сиёсии мазкур хусусияти иртиқоӣ дошта, бо роҳи таъсиррасонии динию психологӣ аҳолии давлатро барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсии худ истифода менамоянд. Барои амалӣ намудани ин ҳадаф неруҳои тундгаро ва ифротгароӣ манбаҳои гуногуни молиявиро истифода менамоянд, то ки нақшаҳои ғасбгароии худро дар амал татбиқ созанд. Дар ин раванд, яке аз омилҳои дигари ба суръати баланди сиёсишавии дини ислом мусоидат мекунад, муборизаи абарқудратҳои ҷаҳонӣ мебошад, ки барои ба даст овардани нуфузи сиёсӣ дар ин ё он минтақа манфиатҳои худро ҷустуҷӯ менамоянд. Давлатҳои тозаистиқлоле, ки дар маркази бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва геостратегии абарқудратҳо қарор мегиранд, ба майдони ҷимояи манфиатҳои миллӣ ва озодиҳои демократӣ табдил меёбанд, ки дар аксари ин давлатҳо ниҳоятан низоъҳои мусаллаҳона сар мезананд. Низоъҳои мусаллаҳонаи Афғонистон, Тоҷикистон, Чеченистон, Сурия, Ироқ ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд, ки дар аксар маврид дар ниқоби дин ба амал омадаанд.

Аммо фаъолияти неруҳои исломии тундгаро сиёсишавии дини исломро метезонанд. Зеро мақсади онҳо ташкил намудани давлати исломӣ ва хилофати исломӣ аст. Чунин неруҳои динию сиёсӣ, мутаассифона, аз ҷониби давлатҳои гуногун ҷонибдорӣ карда мешавад. Ба ибораи дигар дастгирӣ намудани фаъолияти неруҳои динии тундгаро ҳамчун воситаи ҷимояи манфиатҳои миллию геополитикӣ доништа мешавад. Айни замон як қатор неруҳои исломии тундгаро аз ҷониби Арабистони Саудӣ, Эрон, Покистон, Ироқ ва ҷанде дигарон дастгирӣ меёбанд. Ҳатто роҳбарияти динии Эрон ба таври расмӣ иброз мекунанд, ки ба берун интиқол додани инқилоби исломӣ яке аз принципҳои асосии сиёсати хориҷии онҳо мебошад.¹ Инчунин

¹ Ёвкочев Ш. Ислам и политика. –Ташкент: ТашГИВ, 2010. – С.64.

таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки як қатор кишварҳои ғайриисломӣ, махсусан абарқудратҳои ҷаҳон бо мақсади ҷимояи манфиатҳои геополитикии худ на танҳо неруҳои исломии тундгароро дастгирӣ менамоянд, балки дар минтақаҳои алоҳидаи олам низоҳои мухталифро ташкил намуда, барои ҷаҳолияти ифротгароӣ ва террористии неруҳои мазкур шароити муосид фароҳам месозанд. Албатта, дар чунин шароит яке аз омилҳои дигари хориҷӣ, ки боиси тақвият пайдо кардани раванди сиёсишавии ислом мегардад, ин низоҳои мусаллаҳонаи минтақаҳои наздик ва давлатҳои ҳамсоя мебошад. Барои мисол низои мусаллаҳонаи Афғонистон ба раванди сиёсишавии ислом таъсири калон расонида, тундгароёни исломиро дар минтақаи Осиёи Марказӣ рӯҳбаланд намудааст. Низоҳои минтақавӣ, аз ҷумлаи низои Афғонистон ба кишварҳои исломии ғайриисломӣ имкон додаанд, ки ба раванди сиёсишавии дин дар ин давлат таъсиррасонӣ намоянд. Натиҷаи чунин равандро, пеш аз ҳама, кишварҳои ҳамсоя дар шакли зуҳури ифротгароии динию сиёсӣ, паҳн гардидани маводи муҳаддир, паҳн гардидани яроқу аслиҳа, ворид шудани гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ ба минтақаи Осиёи Марказӣ эҳсос намудаанд ва бо онҳо рӯ ба рӯ гардидаанд.

Бояд гуфт, ки ифротгароёни динию сиёсӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсии худ стратегияҳои гуногунро истифода менамоянд. Яке аз стратегияҳои мазкур, ки дар таҷрибаи ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ хеле паҳншуда мебошад, ин бо роҳи табаддулоти давлатӣ ба сари қудрат омадан мебошад. Тактикаи стратегияи мазкурро муҳаққиқи рус А.В. Коровиков ба таври зерин тасвир намудааст: «бо низоми ҳукмрон рӯйирост бархӯрд накардан ва то лаҳзаи ҳалқунанда неруҳои заруриро омода намудан. Чунин тактика тақозои онро менамояд, ки дар миёни аҳолии давлат тарғибу ташвиқи ақидаҳои ифротгароӣ ба таври ҷаҳоли ба роҳ монда шаванд, то ки дар лаҳзаи қиём онҳо ба инқилоби исломӣ ҳамроҳ шаванд. Инчунин барои анҷом додани табаддулоти давлатӣ ифротгароён кӯшиш менамоянд, ки дар

артиши миллӣ, дастгоҳи давлатӣ, мақомоти қудратӣ ё ҳаммаслакони худро пайдо созанд ва ё аъзоёни худро ворид намоянд»¹. Кӯшиши амалӣ намудани табаддулоти давлатие, ки моҳи сентябри соли 2015 бо иштироки пайравони ТЭТ ҲНИТ анҷом дода шуд, маҳз дар заминаи стратегияи дар боло номбаргардида тарҳрезӣ гардида буд.

Кӯшиши ба амал баровардани табаддулоти давлатии моҳи сентябри соли 2015-ро судьяи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Ш.О. Азизов бо чунин далелҳо асоснок менамояд: «Ҳангоми баррасии ин парвандаи ҷиноӣ нақшаҳои тарҳрезии ҳуҷуми ин гурӯҳҳои ҷинояткор ба иншоотҳои махсусан муҳими давлатӣ, аз утоқҳои қорӣ муовинони раиси ҲНИТ Ҳисайнов Умаралӣ Фатоҳович ва Ҳайтов Маҳмадалӣ Раҳмонович, воқеъ дар суроғи шаҳри Душанбе, кӯчаи Борбад 1 дарёфт шуданд. Тибқи нақшаи мазкур, бояд як гурӯҳи 40 – нафараи мусаллаҳ аз ду тарафи бинои Қасри миллат, як гурӯҳи 25 – нафара ба бинои Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, як гурӯҳи 30 – нафара аз се тарафи бинои Вазорати қорҳои дохилӣ, як гурӯҳи 25 – нафара аз се тарафи бинои Кумитаи давлатии амнияти миллӣ, як гурӯҳи 40 – нафара ба Фурудгоҳи шаҳри Душанбе ва дигар гурӯҳҳои ҷиноятӣ ба биноҳои Вазорати муҳофизат, Раёсати мубориза зидди ҷиноятҳои муташаққили Вазорати қорҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кумитаи телевизион ва радио, Шабакаи якуми телевизиони Тоҷикистон, телевизиони «Баҳористон», Раёсат ва шӯъбаҳои Вазорати қорҳои дохилӣ дар ноҳияҳои шаҳри Душанбе ва шӯъбаи қорҳои дохилии шаҳри Ваҳдат ҳуҷуми мусаллаҳона анҷом медоданд».² Ин ва дигар таҳлилҳо шаҳодат аз он медиҳанд, ки сабабҳои асосии даст задани аъзоёни Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон ба чунин ҷинояти сиёсӣ, майлу хоҳиши ғасб намудани ҳокимият, тағйир додани сохтори конституционии давлат, иҷро

¹ Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –М.: Наука, 1990. –С.110.

² То табаддулот се рӯз монда буд [маводи электронӣ]. URL: <http://mvd.tj/index.php/tj/masoili-mubram/16208-to-tabaddulot-se-r-z-monda-bud> (санаи истифодабарӣ: 25.11.2017)

намудани супориши хочагони хоричӣ ва умуман бо роҳи ғайриқонунӣ амалӣ намудани мақсадҳои сиёсии онҳо мебошад, ки чунин амалҳои таҳрибкорона хилофи манфиатҳои миллии давлат мебошанд. Чунин ҳолатро ба инобат гирифта, 8 июни соли 2016 Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ дар ҷаласаи навбатии худ, ки дар шаҳри Ереван баргузор гардида буд, Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистонро расман дар феҳристи ташкилотҳои террористии байналҳалқӣ шомил намуд¹.

Тибқи маълумотҳои расмӣ ҳамасола дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайравони созмону ташкилотҳои ифротгарой ва террористӣ дастгир шуда, ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашида мешаванд. Ба андешаи олими рус А.В. Коровиков, барои онҳо, ки мавҷудияти пайравони гурӯҳҳои ифротгарой дар ин ё он давлат асоснок карда шавад, бояд ду сарчашмаи иттилоот ба инобат гирифта шавад: якум, миқдори нафароне, ки бо ҷурми ҷафолияти ифротгарой ва террористӣ ба ҷавобгарӣ кашида шудаанд ва дуюм, андешаи олимону муҳаққиқон ва коршиносон². Масалан, танҳо дар соли 2011 зиёда аз 50 бунёдгари исломӣ, ки дар лагерҳои таълимии Покистону Афғонистони омода гардидаанд, дастгир ва ба ҷавобгарӣ кашида шудаанд. Дар аввали ҳамаи сол дар вилояти Суғд 11 нафар аъзоёни ҷафоли ташкилоти ифротгароии «Ҳизб-ут-таҳрир» дастгир гардидаанд, ки аз миёни онҳо ду нарафшон шаҳрвандони Узбекистон мебошанд. Додгоҳ онҳоро барои барангехтани бадбинии динӣ, наҷодӣ ва миллий, барои даъвати оммавӣ ба ҷафолияти ифротгарой, зӯрварона забт карда гирифтани ҳокимият, вайрон намудани сохтори қонституционии давлат, барои ташкили гурӯҳи ифротгарой, барои ҳамроҳ гардидан ба сафи созмону ташкилотҳои, ки ҷафолияти онҳоро додгоҳ манъ намудааст, гунаҳкор дониста шуда, аз 3 то 20 сол аз озодӣ маҳрум гардонида шудаанд. Дар охири моҳи март соли 2011 боз 11 шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон

¹ ОДКБ официално обьявила ПИВТ террористической организацией [электронный ресурс]. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2017/09/06/odkb-oficialno-obyavila-pivt-terroristicheskoy-organizaciy> (дата обращения: 29.11.2017)

² Ниг.: Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –М.: Наука, 1990. –С.89.

барои пайвастан ба сафи ташкилоти ифротгароии «Ҳизб-ут-таҳрир» ба ҷавобгарии ҷиноӣ кашида шуда, аз 4 то 20 аз озодӣ маҳрум гардонидани шудаанд. Тибқи маълумотҳои прокуратураи вилояти Суғд дар соли 2010 дар муносибат бо 90 нафар пайравони ташкилотҳои ифротгароӣ парвандаи ҷиноӣ боз карда шудаанд, ки дар миёни онҳо 42 нафарашон аъзои «Ҳизб-ут-таҳрир» мебошанд.¹ Тӯли чанд соли охир дар конфронси матбуотии вазири корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ миқдори ҷиноятҳои ифротгароӣ ва террористӣ садо медиҳанд, ки онҳо аз мавҷудияти ин гуна таҳдиду хатарҳо дарак медиҳанд.

Бояд гуфт, ки ифротгароёни динию сиёсӣ барои анҷом додани муборизаи сиёсӣ ва амалӣ намудани мақсадҳои худ стратегияи ягона надоранд. Бинобар ин, бодарназардошти идеологияи ифротгароӣ ва фаъолияти амалии онҳо се стратегияи аз ҳамдигар фарқкунандаро нишон медиҳанд.

Стратегияи якум одатан стратегияи таблиғоти фаъол номида мешавад, ки он дар навбати худ се марҳилаи рушду инкишофро дар бар мегирад: марҳилаи аввал, марҳилаи ташкилӣ ва марҳилаи оғоз намудани зӯрварӣ. Дар марҳилаи аввал фаъолияти маърифатӣ ва хайру эҳсон нисбат ба мусулмонон оғоз мегардад. Дар ин марҳила ба шуури оммаи мардум ғояҳои асосии исломӣ ворид карда мешавад, ки мақсади он даъват ба ислом мебошад. Дар марҳилаи дуюм васеъ намудан ва афзун гардонидани сафи ҳамсалакон анҷом дода мешавад. Дар ин марҳила ифротгароёни фаъол кӯшиш менамоянд, ки аъзоёни ташкилоти худро дар руҳияи ҷангӣ ва нигилизм тарбия намоянд. Дар ин марҳила мақсади асосӣ омода намудани мучоҳидон мебошад. Марҳилаи сеюм оғози зӯрварӣ мебошад, ки дар он даъвати аъзоён барои анҷом додани

¹ Лаумулин М. Религиозная ситуация и угроза религиозного экстремизма в Центральной Азии / М.Лаумулин // Центральная Азия и Кавказ. Том 15. Выпуск 1. 2012. –С.68.

чиҳод, ғасби ҳокимият ва ҷорӣ намудани тартиботи исломӣ ба мушоҳида мерасад.¹

Стратегияи дуҷум даъват ба исломро инкор намуда, аксари аҳолии давлатро ҷоҳил мешуморад. Стратегияи мазкур дар зери таъсири ақидаҳои ифротгароии С.Қутб ташаккул ёфтааст. Ба андешаи С.Қутб, ҷомеаи муосир ҷомеаи ҷоҳилон мебошад, бинобар ин тарбия намудани онҳо ва ё дастгирӣ ёфтани аз ҷониби онҳо имконнопазир аст. Бинобар ин, ӯ иғвоангезӣ намудану ба шӯр овардани оммаро инкор намуда, барои амалӣ намудани мақсадҳои сиёсӣ ҷанги шахрвандиро ҷонибдорӣ менамояд. Ҷанги шахрвандӣ ба андешаи пайравони ин навъи стратегияи ифротгароӣ бояд дар миёни диндорони асил ва бединон анҷом дода шавад. Бояд ёддовар шуд, ки ҷанги шахрвандие, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал омад, аслан дар миёни неруҳои исломӣ ва пайравони ҳукумат сурат мегирифт. Широкҳои намояндагони неруҳои исломӣ, ки дар он солҳо нисбат ба коммунистон садо медоданд ва ҷалби муҷоҳидони дохилию хориҷӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки неруҳои исломии ҷомеа маҳз мақсадҳои стратегии худро аз рӯйи стратегияи С.Қутб амалӣ менамуданд.

Стратегияи сеюми ифротгароӣ бо роҳи пинҳонӣ ташкил намудани ташкилоти ифротгароӣ, зиёд намудани сафи пайравону ҷонибдорон, махсусан дар сафи артиш ва дастгоҳи идоракунии давлатӣ, омода намудани табаддулоти давлатӣ, ғасби ҳокимият ва ҷорӣ намудани меъёрҳои шариат дар ҷомеа. Намояндагони ин стратегия тарғибу ташвиқи ақидаҳои ифротгароиро дуҷумдараҷа мешуморанд. Онҳо ба ташкили табаддулоти давлатӣ диққати аввалиндараҷа медиҳанд.

Бояд гуфт, ки стратегияҳои мазкур мақсади ягона доранд – ташкил намудани давлати исломӣ ва ҷорӣ намудани меъёрҳои шариат дар ҷомеа.

¹ Подцероб А.Б. Исламистские организации: основные принципы, направления и методы пропагандистско-идеологической работы // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. –2010. –№2. –С.167.

Аммо аз рӯйи як қатор хусусиятҳо онҳо аз ҳамдигар тафовут доранд: стратегияи якум шуриши мардумиро воситаи асосии ба сари қудрат омадан медонанд; стратегияи дуум дар байни ҷомеаи исломӣ ва ҷомеаи ба қавли онҳо ҷоҳилон ҷанги шаҳрвандӣ оғоз менамояд; стратегияи сеюм ҷонибдори табаддулоти давлатӣ мебошад. Стратегияи якум оммаи мардумро ҳамчун дӯстон ва ҳаммаслакони, стратегияи дуум ҳамчун душманон ва стратегияи сеюм ҳамчун қишри нофаъол ва корношоям муаррифӣ менамоянд. Тарғибу ташвиқи ақидаҳои ифротӣ дар стратегияи якум мавқеи муҳим дошта, дар стратегияи дуум дар лаҳзаҳои зарурӣ истифода бурда мешавад ва барои стратегияи сеюм бошад он ҳеч аҳамият надорад.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи омӯзиши масъалаи сиёсишавии дин мо ба чунин хулосаҳо расидем:

- сиёсишавии дин дар маҷмӯъ, ва сиёсишавии дини ислом дар алоҳидагӣ раванди фаъолгардии дин дар ҳаёти сиёсии ҷомеаи доништа мешавад;

- сиёсишавии дин ҳамчун раванди сиёсию идеологӣ дар зери таъсири омилҳои объективӣ ва субъективӣ ба амал меояд. Чунончӣ, ҷаҳонишавӣ, модернизатсияи сиёсӣ, ғарбикунонӣ ва монанди инҳо омилҳои объективие мебошанд, ки ба таври табиӣ ба амал меоянд ва раванди сиёсишавии дини исломро ҳамчун ақсуламали руҳониёни фаъол ифода мекунанд;

- омилҳои мавҷуданд, ки онҳо ба таври сунъӣ ба вучуд оварда мешаванд ва ҳадафмандона дини исломро вориди сахнаи сиёсӣ месозанд. Дар чунин шароит ҳимояи манфиатҳои геополитикӣ ва геостратегии кишварҳои минтақаҳои гуногуни олам, аз ҷумла акторҳои ҷаҳонӣ сабаби ба амал омадани чунин вазъият доништа мешавад;

- дар мисоли сиёсишавии дини ислом ташаккули идеологияи исломизм ва ғояи ташкил намудани давлати исломӣ дар мадди аввал меистад;

– ҳамаи хизбу ҳаракатҳои ифротгароии исломӣ кӯшиш менамоянд, ки лоиҳаи динии худро дар амал татбиқ созанд ва барои амалӣ намудани ин мақсад роҳу воситаҳои гуногуни муборизаи сиёсиро истифода менамоянд.

2.2. Паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавонон қишри асосии ҷомеа ва нерӯи пешбарандаи қорҳои давлатию ҷамъиятӣ ба шумор мераванд. Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар паёми солонаи худ соли 2016 вобаста ба нақши пешбарандаи ҷавонон дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии ҷомеа андешароӣ намуда, иброз доштанд, ки «Аксарияти аҳолии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд, ки онҳо давомдиҳандаи қору ғабӯлияти насли қалонсол, нерӯи созанда ва иқтисодии воқеии пешрафти ҷомеа, ҳулоса, ояндаи миллат ва давлат мебошанд. ... Ҷавонон бояд аз ҳама қишрҳои ҷомеа бештар ғабӯл бошанд, ташаббусҳои созанда пешниҳод намоянд, рамзҳои давлатӣ, муқаддасоти миллий ва дастовардҳои истиқлолиятро ҳифз кунанд, дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистони азиз бо дасту дили гарм ва нерӯи бунёдгара на ширкат варзанд, амнияти давлат ва шарафу номуси ватандориро ҳимоя қарда, худро аз ҳама хавфу хатарҳои номатлуби ҷаҳони муосир эмин нигоҳдоранд ва парчамбардори ин сарзамин, марзу бум ва кишвари муқаддасамон бошанд».¹ Воқеан ҳам ҷавонон нерӯи созанда ва воситаи асосии таъминкунандаи рушди соҳаҳои давлат ба шумор мераванд. Аз ҷумла рушди инкишофи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ҷавонон вобастагии қалон дорад. Зеро давлат баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ аз сохтори сотсиалистӣ ба сохтори нави давлатдорӣ, яъне сохтори сармоядорӣ ва демократӣ ворид гардид, ки дар натиҷа муносибатҳои ҷамъиятӣ қуллан тағйир ёфтаанд. Бинобар ин, дар ҷунин сохтор омода намудани

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/13739> (санаи истифодабарӣ: 12.12.2018)

мутахассисони ба талаботи давру замон ҷавобгӯ аз ҳисоби ҷавонон яке аз стратегияҳои асосии давлату ҳукумат низ мебошад. Аммо тӯли ду даҳсолаи охир ҷавонони кишвар аз рисолати аслии худ, ки илмомӯзию донишандузӣ мебошад, ва аз ҳама муҳимтар ояндаи дурахшони миллат мебошанд, мутаассифона, дур карда шуда истодаанд ва бо ҳар роҳу восита ба сафи гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ ҷалб гардида, барои анҷом додани амалҳои ҷиноӣ сафарбар мешаванд. Аз ҷониби ҷавонони Тоҷикистон ҷонибдорӣ намудан ва пайравӣ кардан аз андешаҳои ифротӣ одатан дар зерӣ таъсири омилҳои гуногун ба амал меояд. Дар миёни онҳо тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ ва ба доми худ афтонидани ҷавонон омили аз ҳама муҳим ва таъсиррасон мебошад. Айни замон гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ барои тарғибу ташвиқи ақидаи ифротӣ ҳама гуна роҳу воситаҳоро истифода менамоянд. Онҳо чи дар дохили давлат ба воситаи пайравони худ ва чи дар хориҷи кишвар ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернетӣ амалҳои ифротгароии худро анҷом медиҳанд ва бо ин роҳ ба зехну тафаккури ҷавонон таъсири манфӣ мерасонанд. Инчунин ифротгароён кӯшиш менамоянд, ки бо ҳар роҳу восита ба дохили ҷомеа аз хориҷа адабиёти ифротгароӣ, аудио ва видеороликҳои дорой хусусияти ифротгароиро ворид намоянд.

Дар миёни онҳо ҷавонони муҳочир, ки дар кишварҳои пасошӯравӣ ва махсусан Федератсияи Россия қарор доранд, қишри аз ҳама осебпазир ба шумор мераванд. Ба ибораи дигар, имрӯз сару кор гирифтагон бо муҳочирон барои ифротгароён яке самтҳои муҳимтарини тарғибу ташвиқ қарор гирифтааст. «Тибқи маълумотҳо аксари ҷавонони дар муҳочират қарордошта дониши касбию ҳуқуқӣ ва таҷрибаи кофии рӯзгорро надошта, донишҳои динию дунявиашон сатҳӣ мебошанд. ... Намояндагони гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ дар навбати аввал бо чунин ҷавонон сару кор гирифта, бо роҳи ҷалби пинҳонӣ ва тадриҷан тағйир додани тафаккуру эътиқоди онҳо, зерӣ ниқоби афзалиятҳои динӣ зоҳир мегарданд. Баъзе ҷавонон бо тафаккур ва

чаҳонбинии дунявӣ ба Россия рафта, аз он тараф бо тафаккур ва чаҳонбинии ифротӣ ва хурофотӣ ба Ватан бармегарданд»¹. Як гурӯҳ муҳаққиқон, аз қабиле Л.А. Кононов ва А.В. Чеботарев иброн мебаранд, ки паҳншавии ифротгароӣ дар миёни муҳочирон на танҳо барои кишвари муҳочирпазир, балки барои кишварҳои муҳочирон низ хатари зиёд дорад. Онҳо қайд менамоянд, ки барои кишвари муҳочирпазир хатари ифротгароии муҳочирон дар он аст, ки муносибати мардуми маҳаллӣ ва муҳочирон оҳиста-оҳиста муташанниҷ гардида, ҳатто ба сафи ифротгароён ҷалб шудани аҳолии маҳаллӣ низ ба амал меояд, ки дар натиҷа тундгароии ҷомеа ва ба вуқӯъ омадани амалҳои террористӣ ба воқеият табдил меёбад. Аммо барои кишварҳои муҳочирон хатари он зиёдтар мебошад. Баъди он, ки муҳочирон ба ватан бармегарданд, бо тафаккури ифротии худ метавонанд, ки қавонони дигарро захролуд намоянд. Инчунин хавфи ба гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористӣ пайвастании муҳочирон ба амал меояд².

Масъалаи эҳтимоли ба доми ифротгароҳо ва тундгароёни исломӣ гирифтӣ гардидани муҳочирон доимо таъкид мегардад. Аммо сабабҳои паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни муҳочирон ва роҳу воситаҳои пешгирӣ намудани онҳо масъалаи баҳсбарангез ва ҳалталаб мебошад. Дар ин бора дар баробари олимону муҳаққиқон, инчунин руҳониён низ тавачҷуҳ зоҳир намудаанд. Вобаста ба ин масъала, соли 2017 муфтии шаҳри Москваи Федератсияи Россия Албир Қрганов қайд намуда буд, ки хавфи ифротгароӣ ва тундгароӣ дар миёни муҳочирони тоҷик рӯз то рӯз меафзояд. Зеро як зумра тундгароҳои динӣ дар миёни онҳо тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротиро ба роҳ монда, айни замон дар сарҳади Тоҷикистон,

¹ Маҳмадов А.Н. Терроризм, омилҳои хатарҳои муҳочират ва таъсири онҳо ба амнияти миллӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.147-148.

² Кононов Л.А., Чеботарев А.В. Взаимосвязь экстремизма и современных миграционных процессов как предмет политологического анализа // Государственное управление. Электронный вестник. – 2018. – №80. – С.116.107-122.

Туркменистон ва Афғонистон гурӯҳҳои ҷиноятӣ таъсис додан меҷаҳанд¹. Қрғанов пешниҳод менамояд, ки барои пешгирии намудани паҳншавии ифротгароӣ дар миёни муҳоҷирон ҳамкориҳои руҳониёни кишварҳои пасошӯравӣ, махсусан руҳониёни кишварҳои Осиёи Марказӣ бо руҳониёни Россия тақвият дода шуда, вохӯриҳои онҳо бо муҳоҷирон зиёд карда шаванд. Ҳатто чунин амал низ анҷом дода шудааст. Чандин маротиба руҳониёни кишвар ба таври расмӣ барои вохӯрии ва мулоқот бо муҳоҷирон ба Федератсияи Россия фиристода шудаанд². Аммо сафарҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ руҳониён ин ҷо масъалаи муҳим аст. Сафарҳои ғайрирасмӣ руҳониён дахҳо маротиба нисбат ба сафарҳои расмӣ бештар ба назар мерасад. «Сафарҳои мунтазами баъзе руҳониёни шинохтаи кишвар ва пешвоёни ҳизби динӣ ба назди муҳоҷирон яке аз сабабҳои тағйири ақидаву ҷаҳонбинии муҳоҷирон ва ба доми чунин ҳаракату гурӯҳҳои террористӣ гирифта шудани онҳо мебошад»³. Омили дигаре, ки хавфи ба доми тундгароён ва ифротгароён гирифта шудани муҳоҷирон зиёд менамояд, ин муҳоҷирати ғайриқонунии мебошад. Муҳоҷироне, ки барои буди бош дар давлати муҳоҷирпазир ҳуҷҷатҳои зарурӣ надоранд ва ё муҳлати истиқоматашон ба охир расидаанд, аз кумаки нафароне истифода менамоянд, ки дар аксар маврид тундгаро ҳастанд. Тӯли солҳои охир ифротгароён ва тундгароён бештар бо чунин қишри муҳоҷирон сару қор доранд ва онҳоро бо ваъдаи бо ҷойи қори беҳавф таъмин намудан, ба сафи гурӯҳҳои худ ҷалб менамоянд.

¹ Қрғанов: на таҷикӣ қосқи қраниаи қормируаи а новая ақстремистская группировка [электронный ресурс]. URL: https://tj.sputniknews.ru/country/20171017/1023632837/islamskoy-obshchine-rossiya-predupredili-o-radikalizacii-tadzhikskih-migrantov.html?_ga=2.107880258.1394325981.1581253776-128934884.1568647082 (дата обращения: 25.11.2019 г.)

² Почему растёт экстремизм среди таҷикских мигрантов и как с ним боротся [электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20171019/1023661573/prichiny-rosta-ekstremizma-credi-tadzhikskih-migrantov-kak-nim-borotsya.html> (дата обращения: 26.11.2019 г.)

³ Маҳмадов А.Н. Терроризм, омилҳои ҳатарҳои муҳоҷират ва таъсири онҳо ба амнияти миллий // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. –С.148.

Яке аз сарчашмаҳои дигари паҳн гардидани ақидаҳои ифротӣ дар миёни ҷавонон таҳсил дар хориҷи мамлакат мебошад. Махсусан, баъди солҳои 2000 сафи ҷавононе, ки мехостанд дар давлатҳои исломӣ таҳсил намуда, маълумоти исломӣ гиранд, хеле зиёд гардида буд. Аз ҷумла, дар Эрон, Арабистони Саудӣ, Қоҳира, Миср, Аморати муғтаҳидаи араб, Кувайт ва дигарон. Баъзан ҷавонони тоҷик аз рӯйи шавқу ҳавас ва баъзан ба воситаи тавсияи рӯҳониёни кишвар ба давлатҳои мазкур сафар намуда, бинобар сабаби маблағи кофӣ надоштан, ба мактабҳои олии шубҳанок ва пастсифат дохил мешаванд, ки дар он ҷойҳо мағзшӯӣ мегарданд. Ҳатто донишгоҳи бонуфузи «Ал-Азҳар»-и Миср низ аз ин гуна муҳит орӣ нест ва хавфи гаравидани ҷавонон ба андешаҳои ҳаракати ифротгароии «Бародарони мусулмон» низ аз имкон берун нест. Зеро «зершохаҳои ташкилоти ифротгароии «Бародарони мусулмон» дар донишгоҳи мазкур ба таври пинҳонӣ амал намуда, пеш аз ҳама, бо донишҷӯёни хориҷӣ корҳои тарғиботию ташвиқотӣ анҷом медиҳанд»¹. Дар донишгоҳҳои Арабистони Саудӣ бошад дарсҳо аз рӯи меъёрҳои мазҳаби ҳанбалӣ гузаронида мешаванд, ки дар аксар маврид бо мазҳаби суннатии тоҷикон ҳанафӣя созгор нест ва минбаъд дар мамлакат метавонад бархӯрдҳои байнимазҳабиро зиёд намояд. Дар Ҷумҳурии Исломии Эрон бошад асосан ба ҷавонон рӯкҳои асосии инқилоби исломӣ меомӯзанд. Барои ҳукумати Эрон ҷавонони Тоҷикистон ҳамчун идомадиҳандагони сиёсати хориҷии ин давлат тасаввур карда мешавад.

Инчунин кам нестанд ҳолатҳои, ки ҷавонони тоҷик аз рӯйи нофаҳмӣ ва ноогоҳӣ ба умеди таҳсил намудан дар донишгоҳҳои исломӣ, дар лагерҳои террористию ифротгароӣ меафтанд ва баъди хатми донишгоҳ аксари онҳо ба фаъолиятҳои террористӣ машғул мегарданд. Масалан, тӯли чанд соли охир шаҳрвандони Тоҷикистон барои анҷом додани фаъолиятҳои ифротгароӣ ва

¹ Поляков К.И. Исламский экстремизм в Центральной Азии. –М.: Институт востоковедения РАН, 2014. –С.71.

террористӣ дар давлатҳои хориҷӣ ба ҷавобгарӣ кашида шудаанд. Инчунин дар дохили мамлакат низ ҳамасола бо ҷурми даст доштан дар фаъолиятҳои ифротгароӣ ва террористӣ садҳо нафар ҷавонони кишвар ба ҷавобгариҳои ҷиноӣ кашида мешаванд.

Ҳамаи гурӯҳҳои ифротгароӣ барои зиёд намудани сафи худ бо роҳи мағзшӯӣ пайравон ва ҷонибдорони худро омода месозанд ва бо ин роҳ ҳаммаслақони худро афзун мегардонанд. Ифротгароёни исломӣ дар раванди анҷом додани мағзшӯӣ бештар аз ҳама ба робитаҳои дӯстӣ ва хешутаборӣ диққати махсус медиҳанд. Аммо дар миёни бегонагон ҷустуҷӯ намудани ҳаммаслақон хеле эҳтиёткорона анҷом дода мешавад. Муҳаққиқи рус А.В. Коровиков иброз мекунад, ки ифротгароёни исломӣ асосан се категорияи одамонро мағзшӯӣ намуда, бо ин роҳ сафи ҳаммаслақони худро зиёд менамоянд: дар миёни хешу ақрабо, дар миёни дӯстон, дар миёни ҷавононе, ки пайваста ба масҷид мераванду, бо ифротгароён шинос ҳастанд.¹

Яке аз сабабҳои дигари паҳн гардидани ақидаҳои ифротгароӣ дар миёни ҷавонон сатҳи пасти донишҳои динию дунявӣ онҳо мебошад. Зеро осебпазирии ҷомеаҳои мусулмонӣ аз таъсири ифротгароии динию сиёсӣ ҷанбаҳои идеологӣ маърифатӣ дорад. Ба таври гуногун шарҳу тафсир намудани таълимоти исломӣ ва ба шохҳо ва мазҳабҳои гуногун ҷудо гардидани он, дар заминаи онҳо ба вучуд омадани ҷараёнҳои динию сиёсӣ рушди ифротгароӣ ва тундгароиро ба миён меорад. Чунин ҳолат сиёсӣшавӣ ва тундгароии исломиро ба вучуд меорад. Дар ин раванд аз ҷониби одамони оддӣ дарк нагардидани ғояҳои инсондӯстӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоии ислом хавфи ба таассуби динӣ рӯ ба рӯ гардидани ҷавонон ва пайваст шудани онҳо ба сафи гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористиро зиёд менамояд.²

¹ Ниг.: Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –М.: Наука, 1990. –С.98.

² Шарифзода З. Сотрудничество центрально-азиатских стран в противодействии международному терроризму // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. –2016. –№4. –С.208.

Муҳаққиқи ватанӣ С. Олимова иброз медорад, ки «дар муҳити ҷавонони Тоҷикистон дини ислом дар навбати аввал вазифаи амалишавии мақсадҳо ва муайяннамоии мавқеи иҷтимоии онҳоро иҷро менамояд. Дини ислом ба ҷавонон имкон медиҳад, ки ҳаёти шахсии худро ва ҳаёти ҷамъиятиро дарк намоянд, яъне ҳамчун ҷаҳонбинии махсус. Ба инобат гирифтани чунин ҳолат замоне муҳим аст, ки агар идеологияҳои дунявӣ ба ҳаёти ҷавонон таъсир расонида натавонад ва ё барои рушду инкишоф ҳанӯз заминаҳои зарурӣ надошта бошанд (идеологияи либералӣ). Ҷустуҷӯи ҷаҳонбинӣ ва майли ҷаҳонфаҳмӣ ҷавонро маҷбур менамояд, ки ба дини ислом рӯ оваранд»¹. Дар ин маврид гуфтан мумкин аст, ки чунин хусусияти муносибатҳои ҷамъиятӣ дар давраи гузариш ба мушоҳида мерасанд. Кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла кишварҳои Осиёи Марказӣ ҳанӯз ҳам дар давраи гузариш қарор доранд. Яъне агар дар муносибатҳои ҷамъиятӣ аллакай арзишҳои сохтори нав истифода шуда истода бошанд ҳам, ҳанӯз арзишҳои сохтори пештара қисман побарҷо ҳастанд. Чунин ҳолат маргинализми ҷавонро зиёд менамояд, ки рӯ овардани онҳо ба дини ислом бояд бо дарназардошти чунин омил низ шарҳу тавзеҳ бояд дода шавад. Ба ибораи дигар, ҷавонон дар интиҳоби арзишҳо мушкилӣ мекашанд ва дар ин раванд баъзе руҳониёни тундгаро ва пайравони фаъоли ифротгароии динӣ дар интиҳоби ҷавонон таъсиргузори намуда, афзалияти арзишҳои диниро дар назди онҳо зиёд менамоянд.

«Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавонон бо исломи муътадил ва тундгаро муносибати якхела надоранд ва онро дар аксар маврид ҳамчун муносибати ихтилофнок мушоҳида намудан мумкин аст. Қисми зиёди ҷавонон ба исломи муътадил рӯ меоваранд, ки онҳо ҳаёти динию дунявиро бо ҳам омезиш намедиҳанд ва салоҳиятҳои идоракунии давлатиро хоси ҳокимияти дунявӣ мешуморанд. Ҳамзамон ислоҳоти ҷамъиятӣ, тафовутҳои иҷтимоӣ ва

¹ Олимова С. Молодежь и ислам в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №10. – С.112.

бухронҳои иқтисодӣ ҳолатҳоеро ба вуҷуд меоваранд, ки як қисми аҳоли дар доираи низоми сиёсӣ иқтисодии мавҷуда наметавонанд талаботҳои худро қонеъ созанд ва ин боиси он мегардад, ки онҳо андешаҳои ифротӣ тундгароиро ҷонибдорӣ намоянд. Бинобар ин, дар давраи гузариш таъсири дини ислом ба ҷавонони Тоҷикистон хеле зиёд аст»¹.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки ҷавонон дар раванди муборизаҳои сиёсӣ, аниқтараш дар раванди амалӣ намудани ҳадафҳои сиёсии ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ҳамчун восита истифода бурда мешаванд. Яке аз хусусиятҳои ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ дар он ифода меёбад, ки онҳо аз хоричи мамлакат ба таври кушод ва дар дохили мамлакат ба таври пинҳонӣ фаъолият менамоянд. Чунин роҳу усули фаъолият ба онҳо имкон медиҳад, ки дар шароити тағйирёбии вазъияти сиёсӣ иҷтимоӣ худро бо он зуд мутобиқ созанд. Одатан ифротгароёни динӣ ба паҳн намудани адабиёти динӣ, видеороликҳои ифротӣ ва мағзшӯии ҷавонон машғул мегарданд².

Бояд гуфт, ки дар шароити рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва дар раванди ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ аз ҳама бештар ҷавонон ҳамчун қишри осебпазирӣ ҷомеа шинохта мешаванд. Зеро, баъди пайдоиши шабакаи интернет ва махсусан сохта ба истифода додани шабакаи иҷтимоӣ дар ин торнома фаъолияти ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ тамоман шакли худро иваз намуда, ба марҳилаи сифатан нав баромадааст, ки дар аксар маврид даркнашаванда мебошанд.

Як ҳолатро махсус бояд таъкид намуд. Ҳар як кашфиёт ва ё ихтироот ду паҳлу дорад: манфӣ ва мусбат. Яъне, агар он дар аввал барои мусоидат ба қору зиндагии одамон нигаронида шуда бошад, сипас ба таҳдиди пуриқтидор мубаддал мегардад. Дилхоҳ дастоварди илмиро метавон чунин шарҳу тафсир намуд. Технологияҳои иттилоотӣ низ ба монанди дигар навъи технологияҳои

¹ Олимова С. Молодежь и ислам в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №10. – С.112.

² Авцинова Г.И. Экстремизм политический: реалии и мифы // Мир современной науки. – 2012. – №4. – С.12.

навин метавонанд ҳам ба фоидаи инсоният истифода бурда шаванд ва ҳам бар зарари он. Дар шароити муосир хусусиятҳои ҷомеаи иттилоотиро, ки дар заминаи истифодаи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба амал меояд, чунин тавсиф намудан мумкин аст: якум, сарҳади байни муаллиф ва хонанда аз байн меравад (яъне, ҳар кас метавонад муаллиф бошад ва баръакс муаллифон ба хонандагон табдил меёбанд ва муаллифи асли номаълум боқӣ мемонад); дуум, соҳиби аслии маводи ҷопшуда номаълум боқӣ мемонад (яъне, муаллифи мавод метавонад бо исми мустаор ва ё бо номи сохта маводи худро паҳн намояд); сеюм, дастрас будани технологияҳои паҳни ахбор ва паҳн намудани иттилоот (ҳар як одам ҳам аз лиҳози техникӣ ва ҳам аз лиҳози ҳуқуқӣ дар шабакаи интернет метавонад васоити ахбори омма созад, ки он аз лиҳози иқтидор газета, радио ва телевизионро иваз намояд. Чунин амал тахминан 20-25 сол пеш ғайриимкон буд); чорум, дастрасии иттилоот (яъне одамон дар ҳар кучое, ки набошанд, ба воситаи телефони мобилии худ метавонанд иттилооти хостаи худро дарёфт намуда, мутолиа намоянд); панҷум, хусусияти ҷаҳонӣ доштани истифодаи иттилоот (яъне, аудиторияи шабакаҳои иҷтимоӣ ва шабакаҳои интернетӣ дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ташаккул меёбад ва дастраси ҳамагон мегардад).¹

Бе шакку шубҳа тӯли ду даҳсолаи охир андешаҳои ифротгарой асосан тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ дар байни ҷавонон паҳн карда мешавад. Саволе ба миён меояд, ки чаро ифротгароён маҳз ҷавонро интихоб намуда, онҳоро ба сафҳои худ шомил менамоянд? Чунин ҳолат аз омилҳои гуногун вобаста мебошад: аввал ин, ки дар зери таъсири рушди илму техника ва рушди бемайлони технологияҳои навин тафовут миёни фарҳанги волидайн ва фарҳанги фарзандон хеле калон мешавад. Масалан, наврасон ва ҷавонони замони муосир аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, аз қабилҳои интернетӣ мобилӣ, компютерҳо ва дигар воситаҳои иттилоотӣ истифода

¹ Леонтев А.Н. Социальные сети как политический ресурс // Социокультурные исследования. – Волгоград, 2013. –С.130-133.

карда метавонанд, ҳол он ки қисми зиёди калонсолон истифодаи онҳоро сарфаҳм намераванд. Чунин тафовут дар натиҷаи дигаргуниҳои босуръати тағйирёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ ба амал меояд. Дар шароити муосир дар пеши назари як насл қариб, ки ҳамаи тамоюлотҳои ҳаётӣ ва арзишҳои ҷамъиятӣ тағйир меёбанд. Дар натиҷа, на танҳо фарзандон мавқеи волидайнро қабул кардан намехоҳанд, балки мехоҳанд мавқеи онҳоро ҳамчун арзишҳои ба замона номувофиқ аз байн бубаранд. Чунин ҳолатро муборизаи наслҳо, аниқтараш низои байни наслҳои калонсол ва насли ҷавон номидан мумкин аст. Зеро чунин низоъ бо шинохт ва қабули арзишҳои нав ва муқобилият намудан бо арзишҳои аз ҷониби калонсолон талқиншаванда алоқаманд аст.

Дуюм ин, ки дар замони муосир дар натиҷаи ивазшавии марҳилаҳои фарҳангӣ урфу одати одамон низ тағйир меёбанд. Дар ин раванд дар ҷойи арзишҳои пештар мавҷуда арзишҳои нав ба вучуд меоянд, ки онҳо на танҳо дидгоҳ ва мавқеи одамонро нисбат ба ҳаёт тағйир медиҳанд, балки нақш ва мавқеи инсонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ дигаргун менамоянд.

Сеюм ин, ки зарурати фаъолияти ифротгарой ва асоснок намудани фаъолнокии худ баъзан тавре ташкил карда мешаванд, ки онҳо барои ҷавонон диққатҷалбкунанда менамоянд. Як қатор сабабҳои мавҷуданд, ки бо ёрии онҳо ифротгароён дурустии фаъолияти худро асоснок менамоянд ва бо ин роҳ ба зехну тафаккури ҷавонон таъсиргузори мекунанд. 1) ифротгарой ҳамчун зарурати амалӣ намудани дипломатияи маҷбуркунанда; 2) ифротгарой ҳамчун мубориза барои идеалҳои худ; 3) ифротгарой ҳамчун нишонаи ба вучуд овардани тартиботи нав.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сабаби якуми пайдоиши ифротгарой дар байни ҷавонон, яъне ифротгарой ҳамчун зарурати амалӣ намудани дипломатияи маҷбуркунанда дар он аст, ки ҳангоми истифодаи чунин шакли мубориза ифротгарой ва андешаҳои ифротгарой дар зехну тафаккури

чавонон ҳамчун имконияти ҳимоя намудани гурӯҳҳои хурд ва гурӯҳҳои доништа мешавад, ки онҳо барои амалӣ намудани манфиатҳои худ имконият надоранд. Яъне, зуҳури чунин навъи ифротгароӣ дар байни чавонон даъват барои ба қавли онҳо барқарор намудани адолат аст. Дар марҳилаҳои аввали фаъолияти худ ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ пайравони худро ба зӯрварию руирист даъват намекунанд, ки чунин тарзи фаъолият дар назари чавонон ҷолиби диққат менамояд. Аммо дар марҳилаҳои охирини фаъолияти худ онҳо ба зӯрварию руирист оғоз менамоянд, яъне замоне, ки пайравони онҳо зиёд мегардад.

Сабаби дуоми пайдоиши ифротгароӣ дар миёни чавонон зоҳир гардидани он ҳамчун мубориза барои идеалҳои худ мебошад. Чунин тарзи мубориза як навъ даъват барои мустаҳкам намудани мавқеи худ ва мубориза барои ҳимояи манфиатҳои худ мебошад, ки он барои чавонон хеле диққатҷалбкунанда мебошад. Махсусан, барои аксари чавонон эҳтиромгузаштан ба ҳуқуқу озодиҳои онҳо афзалияти ҳаётии онҳо мебошад. Зеро чавонон ба тозагӣ мактабҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва мактабҳои олиро хатм намуда, дар муқоиса бо насли калонсол нисбат ба қонунҳо ва риояи қонунҳо эҳтироми бештар мегузоранд. Дар муқоиса бо дипломатияи маҷбуркунанда истифодаи доктринаи мубориза барои идеалҳо рӯ овардан ба зӯрвариро маҳдуд намекунанд ва баръакс истифодаи зӯрвариро воситаи асосии мубориза медонанд. Ба эътиқоди онҳо, ба рақиб чи қадаре, ки зиёни бештар расонида шавад, ҳамон қадар фазои озодӣ барои иброи андеша ба вучуд меояд, ки дар натиҷа ҷонибдорони идеалҳои онҳо низ зиёд мегардад. Бинобар ин, чунин тарзи асоснокнамоии ифротгароӣ дар миёни онҳо хеле афзалиятнок доништа шуда, ҳамзамон барои амнияти ҷомеа ва суботи давлат оқибатҳои ногувор дорад.

Сабаби сеюми пайдоиши ифротгароӣ дар миёни чавонон, яъне ифротгароӣ ҳамчун нишонаи ба вучуд овардани тартиботи нав воситаи

муҳимтарини тағйир додани низоми мавҷуда ва гузариш аз як марҳила ба марҳила дигар унвон карда мешавад. Ифротгароён ҷавононро бовар мекунонанд, ки дар марҳилаи навбатӣ истифодаи зӯроварӣ қатъ мегардад, яъне амалҳои онҳо муваққатӣ ва маҷбурӣ мебошанд. Онҳо пешниҳод менамоянд, ки барои ташкил намудани тартиботи нав бояд меъёрҳои тартиботи мавҷуда пурра барҳам дода шавад. Ба андешаи онҳо, рақибон ва мавқеи онҳо бояд пурра аз байн бурда шаванд. Ҳамин тариқ, ифротгароёне, ки аз чунин шеваи рафтор истифода мекунанд, ба тартиботи ҷамъиятӣ ва сохтори конститутсионии давлат зарари зиёд мерасонанд.

Дар маҷмӯъ, сабабҳои асосии пайдоиши ифротгароӣ дар миёни ҷавононро ба таври зерин нишон додан мумкин аст: 1) бухрони низомҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ иқтисодӣ; 2) тарғибу ташвиқи арзишҳои, ки зидди арзишҳои мавҷудаи ҷамъиятӣ мебошанд; 3) вайрон гардидани низоми арзишҳои фардӣ; 4) канда шудани алоқаи ҷавонон аз арзишҳои насли калонсол. Бояд гуфт, ки омилҳои номбаргардида сабабҳои ягонаи пайдоиши ифротгароӣ буда наметавонанд. Зеро сабабҳои дигар низ метавонанд боиси пайдоиши ифротгароӣ гарданд. Аммо омилҳои номбаргардида хеле таъсири амиқ мерасонанд. Маҳз тундгароёни динӣ чунин омилҳоро ба назар гирифта, ҷавононро ҳамчун қишри осебпазир барои мағзшӯй интихоб менамоянд.

Дар раванди амалӣ гардидани ҳадафҳои ифротгароӣ онҳо барои тарғибу ташвиқ намудани ғояҳои ифротӣ тундгароии худ дар замони муосир аз технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ба таври васеъ истифода менамоянд. Ин аст, ки тӯли солҳои охир аз ҷониби муҳаққиқон мафҳумҳои ифротгароии иттилоотӣ, киберэкстремизм ва ғайраҳо истифода шуда истодаанд. Вайрон намудани фазои иттилоотии ҷомеа мақсади асосии онҳо буда, алоқаҳои иттилоотӣ ва таъсиррасонии иттилоотӣ яроқи асосии онҳо ба шумор меравад. Таҳқиқи масъалаҳои сеҳри сухан ва таъсири нутқи шифоҳӣ хатӣ ба шуури одамон таърихи тӯлонӣ дорад ва он аз ҷониби

файласуфон, адабиётшиносон, забоншиносон ва диншиносон баррасӣ шудаанд. Исбот гардидааст, ки барои тағйир додани рафтори одам ўро задан лозим нест, ўро таҳқир кардан лозим нест ва ҳатто ўро аз озодӣ ҳам маҳрум кардан зарурат надорад, фақат сохтори тафаккури ўро тағйир додан лозим аст. Ана ҳамин қонуният дар фаъолияти гурӯҳҳои ифротгароӣ ба инобат гирифта шуда, кӯшиш менамоянд, ки ба зехну тафаккури ҷавонон ҳарчи бештар таъсир расонанд. Таъсир расонидан ба субъект мақсади ифротгароён нест, балки воситаи амалӣ намудани мақсад мебошад. Бинобар ин, онҳо дар бораи мақсадҳои худ кушоду равшан суҳбат менамоянд ва ҳеч гоҳ дар бораи таъсиррасонии иттилоотӣ ҳарфе наметананд. Бинобар ин, онҳо масъалаҳоеро матраҳ менамоянд, ки ба баррасии онҳо ВАО-и қонунӣ машғул намегардад, аз ин рӯ, на танҳо барои ҷавонон ҷолиби диққат мешаванд, балки муассир низ мебошанд. Яъне, хусусияти манипулятивӣ доранд. Фиреби назар дар фаъолияти ифротгароён баръало ба мушоҳида мерасад. Ба андешаи муҳаққиқи рус В.А. Диль, «ифротгароии иттилоотӣ марҳилаи омодагӣ барои амалӣ намудани дигар навъҳои ифротгароӣ мебошад, ки бо ёрии он барои паҳн намудани ғояҳои ифротӣ ва тундгароӣ шароити муосид фароҳам меоваранд»¹. Дар натиҷа ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ на танҳо соҳаҳои гуногуни иттилоотиро зери назорати худ қарор медиханд, балки бомуваффақият арзишҳои идеологӣ ва ё ғояҳои ифротии худро дар миёни доираи васеи одамон тарғибу ташвиқ менамоянд.

Дар шароити муосир дар баробари омӯзиш ва баррасии хусусиятҳои ифротгароӣ ва сабабҳои пайдоиши он, инчунин масъалаи пешгирӣ намудани он низ хеле муҳим дониста мешавад. Айни замон як қатор муҳаққиқон иброз медоранд, ки муқовимат бо ифротгароӣ яке аз вазифаҳои афзалиятноки сохторҳои ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти марказӣ ва маҳаллии ҳокимияти иҷроия,

¹ Диль В.А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. –2009. –Т.314. –№6. –С.169. (С.167-170)

ва инчунин мақомоти худидоракунии маҳаллӣ мебошад¹. Аммо бо дарназардошти хусусиятҳои муҳимми ташаккулёбии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва инчунин бодарназардошти марҳилаҳои асосии рушду инкишофи он гуфтан мумкин аст, ки дар самти муқовимат бо ифротгароӣ ва терроризм ҷомеаи шаҳрвандӣ низ метавонад саҳми арзанда гузорад.

Барои пешгирӣ намудани паҳншавии ғояҳои ифротӣ, ки дар шароити ташаккулёбии ҷомеаи иттилоотӣ асосан ба воситаи шабакаи интернет паҳн карда мешаванд, ҳамаи имкониятҳо ва иқтидори мавҷудаи ҷомеа бояд истифода бурда шаванд. Махсусан, таъсири идеологияи ифротгароӣ ба шуури динию сиёсии ҷавонон ҷуброннопазир аст. Бинобар ин, барои пешгирӣ намудани таъсири он як ё ду усули мубориза нокифоя мебошад. Аз ин рӯ, истифодаи воситаҳо ва манбаҳои зеринро барои мубориза бо идеологияи ифротгароӣ тавсия намудан мумкин аст:

1. Воситаҳои техникӣ. Дастнорас гардонидани сомонаҳои дорои хусусияти ифротгароӣ, марҳила ба марҳила ба воситаи хадамоти махсуси соҳаи амнияти иттилоотӣ ташхис намудани шабакаи интернет, ба роҳ мондани ҳамкориҳои мустақим бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бо ёрии онҳо муайян намудани чунин сомонаҳо, назорат намудани фаъолнокии одамон дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва тариқи почтаҳои электронӣ, зери назорат қарор додани робитаҳои иттилоотии пинҳонӣ, муайян намудани майлу рағбати одамон ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ, ошкор кардани сарчашмаҳои паҳншавии андешаҳои ифротӣ ва ғайраҳо.

2. Ниҳодҳои давлатию ҷамъиятӣ. Муттаҳид намудани кӯшишҳои давлат, иттиҳодияҳои динӣ ва дигар ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар самти мубориза бо ифротгароии динӣ ва паҳншавии ғояҳои ифротӣ. Масалан, ташкил намудани барномаҳои телевизионӣ, ки дар онҳо масъалаҳои ахлоқӣ

¹ Ниг.: Сальников Е.В. Проблемы противодействия экстремизму: минимизация и ликвидация его последствий в составе механизма противодействия экстремизму // Ленинградский юридический журнал. – 2011. – №3 (25). – С.107-118.

матрах мегарданд ва чалби блогерҳо барои муқовимат нишон додан бо ифротгароён.

3. Манбаҳои сиёсӣ. Истифодаи имкониятҳои ҳокимияти давлатӣ ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ барои аз байн бурдани шароитҳои пайдоиши майлнокии одамон ба ифротгароӣ, иттилоотонӣ ва чалби аҳоли барои ҳалли масъалаҳои муҳимтарини ҳаёти ҷамъиятӣ, аз ҷумла барои аз байн бурдани ғасод.

4. Манбаҳои тарбиявӣ. Бо истифода аз иқтисоди тарбиявии оила, мактаб ва ҷомеа дар зехну тафаккури наврасон ва ҷавонон ташаккул додани ҳисси ватандӯстӣ, ифтихори миллӣ, меҳру муҳаббат ба ватан, эҳтиром ба калонсолон ва анъанаҳои миллӣ, эҳтиром ба пайравони дину мазҳаб, донишмандони расму русум ва урфу одатҳои мардумони кишвар ва ҳамсоядавлатҳо.

5. Манбаҳои зехнӣ. Зиёиён ва равшанфикрон метавонанд барои баланд бардоштани сатҳи маърифатнокӣ ва сатҳи фарҳангии аҳоли мусоидат намоянд, зехну шуури одамонро ташаккул диҳанд ва истифодаи манбаҳои дигарро имконпазир гардонанд.

6. Манбаҳои динӣ. Истифодаи имкониятҳои иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои динӣ барои шарҳу тавзеҳи масъалаҳои динӣ, аз ҷумла чалби онҳо дар шабакаи Интернет метавонад дар самти мубориза бо ифротгароӣ хеле зиёд мусоидат намояд.

7. Манбаҳои ҳуқуқию давлатӣ. Истифодаи манбаҳои мазкур дар ду шакл метавонанд ба роҳ монда шаванд. Якум, дар шакли маҳдудкунанда: яъне, барои риоя накардани қонунҳо таъкиб намудан, манъ намудани ғайриқонунаҷибӣ. Дуюм, дар шакли фароҳам овардани имконият: яъне, ба дину мазҳабҳои онҳо имконият дода шаванд, ки расму русум ва маросимҳои худро барпо намуда, гузаронанд. Зеро иҷозат додану таъкиб накардан ба монанди

ичозат надодану таъқиб кардан аст. Аммо пешниҳоди чунин имконият ҳатман бояд дар фазои ҳуқуқии мамлакат бояд сурат гирад ва бо қарори Додгоҳ амалӣ карда шавад. Масалан, дар ҳамаи давлатҳои дунё бо қарори Додгоҳи Олӣ фаъолияти як қатор ҳизбу ҳаракатҳо ва ташкилотҳои ифротгароӣ террористӣ дар қаламрави давлат манъ карда мешавад, ки барои онҳо гузаронидани ҳеч гуна фаъолият иҷозат дода намешавад.

Ҳамин тариқ, масъалаи паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавононро омӯхта, ба чунин хулосаҳо расидем:

– ҷавонон дар шароити муосир қишри осебпазири ҷомеа мебошанд. Аз як тараф муҳочирати меҳнатӣ, аз тарафи дигар давраи гузариш сатҳи осебпазирии онҳоро хеле зиёд менамояд. Чунин ҳолат ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ имконият медиҳад, ки бе ягон мушкилӣ дар байни ҷавонон андешаҳои ифротии худро тарғибу ташвиқ намуда, онҳоро ба доми тундгароёни динӣ ворид гирифта намоянд;

– рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ низ дар раванди тавсеаи фаъолиятҳои ифротгароӣ ва барои тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ шароит фароҳам оварда истодаанд. Чунин вазъият барои суботи сиёсии ҷомеа хатари ҷиддӣ эҷод намуда, ба сохтори конституционии давлат ва амнияти миллии кишвар ба таври воқеӣ таҳдид менамояд;

– омӯзиш ва таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон имкон медиҳад, ки на танҳо сабабҳои пайдоиши он, балки роҳи воситаҳои муқовимат бо он ба вучуд оварда шавад.

БОБИ Ш. ТАЪСИРИ ИФРОТГАРОИИ ДИНИЮ СИЁСӢ БА СУБОТИ СИЁСИИ ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА РОӢУ УСУЛӢОИ МУҚОВИМАТ БО ОН

3.1. Пайдоиш ва ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ дар Тоҷикистон

Тӯли ду даҳсолаи охир яке аз масъалаҳое, ки ҷомеаи Тоҷикистонро ба ташвиш овардааст, зуҳури падидаҳои терроризм ва ифротгароии динию сиёсӣ мебошад. Дар баробари давлату ҳукумат, ҳатто ҳар як муҳаққиқе, ки ба омӯзишу баррасии масъалаҳои таъмини амният ва сулҳу субот машғул мегардад, падидаҳои мазкурро ҳамчун таҳдиди пуриқтидор ба суботи сиёсии кишвар муаррифӣ менамояд. Дар воқеъ ифротгароии динию сиёсӣ ба рушду инкишофи Ҷумҳурии Тоҷикистон, муносибатҳои ҷамъиятӣ, суботи ҷомеа ва умуман ба рухҳои давлатдорӣ навини Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонад. Мутаассифона, Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ бо падидаи ифротгароии динӣ рӯ ба рӯ гардид. Яке аз сабабҳои сар задани ҷанги шаҳрвандӣ низ зуҳури исломи сиёсӣ ва ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ маҳсуб меёбад, ки он на танҳо дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлолият ҷомеаро ноором сохт, балки рушди кишварро даҳсолаҳо ба қафо кашид. Гузашта аз ин, даҳсолаи дуоми солҳои соҳибистиқлолии Тоҷикистон низ бо давраи хеле ҳассос рост омад, ки ин марҳилаи таърихро то кунун ҳамчун имтиҳони таърихӣ барои миллати тоҷик номидан мумкин аст. Зеро дар ибтидои асри XXI зуҳури ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва террористӣ аз сатҳи маҳаллӣ ба сатҳи минтақавию байналмилалӣ рафта расид. Зиёд гардидани сафи ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва террористӣ ва муборизаи ҷомеаи ҷаҳонӣ бо падидаи терроризми байналмилалӣ маҳз дар ҳамин давра оғоз гардид. Ба амал

омадани чунин вазъият сабабҳои худро доранд ва дар зери таъсири омилҳои мушаххас пайдо мешаванд.

Таҷрибаи давлатҳои гуногуни олам нишон медиҳад, ки пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ дар зери таъсири омилҳои дохилию берунӣ ба амал меояд ва баъди он, ки моҳият ва хусусиятҳои ин падида ошкор карда мешавад, муайян намудани омилҳои дохилию берунии бавучудоварандаи ифротгароӣ зарур доништа мешавад. Ифротгароӣ падидаи хеле мураккаб ва гуногунпахлу мебошад. Зеро сабабҳо ва сарчашмаҳои пайдоиши он, ки ба сифати омилҳои таъсиррасон баромад менамоянд, хеле гуногунранганд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ин падида дар зери таъсири омилҳои гуногун ба вуҷуд омадааст ва аз ин рӯ, дар шароити Тоҷикистон дар раванди омӯзиши ин масъала ба мушкилиҳои мушаххас рӯ ба рӯ гардидан мумкин аст. Дар маҷмӯъ, ҳамаи омилҳоеро, ки боиси пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ мегарданд, ба ду гурӯҳ: дохилӣ ва хоричӣ чудо намудан мумкин аст. Аммо аз омилҳои дохилӣ дида омилҳои берунӣ таъсири бештар доранд ва ҳатто дар бисёре аз мавридҳо дар зери таъсири омилҳои берунӣ таъсири омилҳои дохилӣ низ меафзоянд.

Чи гунае, ки муҳаққиқон таъкид менамоянд, сиёсати ҷаҳонӣ ва ё равандҳои геополитикӣ омили пуриктидори паҳншавии ифротгароӣ ва терроризм мебошад. «Истифодаи омилҳои динӣ барои амалӣ намудани мақсадҳои геополитикӣ кашфиёти нав нест; онро инсоният тӯли чандин аср аст, ки ба таври ғайбӣ истифода менамояд»¹. Дар ин маврид, гуфтан мумкин аст, ки омили динӣ, пеш аз ҳама, аз ҷониби ин ё он актори сиёсати ҷаҳонӣ метавонад ҳамчун яроқи идеологӣ ва ҳамчун воситаи амалӣ намудани ҳадафҳои геополитикӣ ва геостратегӣ истифода бурда шавад. Дар робита бо ин, омилҳои берунӣ, ки барои пайдоиши ифротгароии динӣ дар Тоҷикистон

¹ Абишева М., Шаймергенов Т. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. – №6 (48). – С.54. (С.50-64)

мусоидат менамоянд, пеш аз ҳама, бо минтақаҳои низоии ҷаҳон, ки аз рӯйи мавқеи ҷуғрофиашон бо кишвар наздикӣ доранд, алоқаманд мебошанд. Дар дохили мамлакат пайдо гардидани фаъолияти пинҳонии ташкилотҳои ифротгарой ва ҷонибдорӣ ёфтани онҳо аз тарафи як зумра шахрвандони кишвар дар аксар маврид дар зерӣ таъсири низоъҳои минтақавии кишварҳои даргир ба амал меоянд. Ба ибораи дигар, низоъҳои минтақавии ҷаҳони ислом сарчашмаи асосии паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ мебошад. Дар минтақаҳои мазкур на танҳо давлатҳои манфиатдор, балки ҳуди ташкилотҳои ифротгарой ва террористии дорои хусусияти динӣ намехоҳанд, ки низоъҳо аз байн бурда шаванд ва бо ин мақсад сафи худро аз ҳисоби аҳолии давлатҳои мусулмонӣ пурра кардан мехоҳанд ва дар ин самт то андозае муваффақ ҳам шудаанд. Барои мисол, танҳо шумораи шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба сафи ҷангиёни ташкилоти ифротгарой ва террористии бо ном «Давлати исломӣ» пайваستاанд, дар охири соли 2018 зиёда аз 1900 нафарро ташкил додааст.¹ Дар ин ташкилоти террористӣ қариб, ки аз ҳамаи кишварҳои олам, махсусан аз кишварҳои, ки аҳолиашон мусулмонон мебошанд, одамони зиёд ҷалб карда мешаванд.

Низоъҳои минтақавиеро, ки ба равандҳои сиёсии Осиёи Марказӣ, махсусан ба афзоиши ифротгароии динию сиёсӣ дар Тоҷикистон таъсиргузори менамоянд, ба таври зерин нишон додан мумкин аст: низоъҳои Сурия ва Ироқ, низоъҳои динию мазҳабии Ҳиндӯстон ва Покистон, низоъҳои Афғонистон. Махсусан, низоъҳои Афғонистон аз аввалин лаҳзаҳои пайдоиши худ (1970) то ба имрӯз сарчашмаи асосии пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ ба шумор меравад. Чунин ҳолат бори дигар шаҳодат аз он медиҳад, ки ин минтақа ҳавзаи бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва геостратегии як қатор давлатҳои олам мебошад ва маҳз тундгарой ва

¹ КГНБ: за ИГИЛ в Сирии и Ираке воевали почти 2 тысячи граждан Таджикистана [Электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20181119/1027461743/tajikistan-syria-iraq-gknb-uchastie-isis-terroristy.html> (дата обращения: 12.10.2019)

ифротгароии динӣ воситаи муҳими химояи манфиатҳои онҳо дониста мешавад. Дар муддати баамалоии низоъҳои Афғонистон, аз ҳама бештар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дарозтарин сарҳадро бо ин кишвар дорад, зарару зиён дидааст. Аз ин рӯ, масъалаи таъмини амният на танҳо дар сарҳади байни Тоҷикистону Афғонистон, балки масъалаи таъмини амният дар ин кишвар барои Тоҷикистон аҳамияти зиёди сиёсӣ таърихӣ дорад.

Махсусан, дар солҳое, ки ҳудудҳои Афғонистон аз ҷониби ҳаракати Толибон идора мешуд, ин кишвар ба маркази омода намудани террористон ва ифротгароён табдил ёфта буд. Ба саҳнаи сиёсат ворид гардидани ҳаракати Толибон ва то охири соли 2001-ум побарҷо будани мавқеи онҳо, боиси тағйир ёфтани равандҳои сиёсӣ дар Осиёи Марказӣ гардиданд. Ҳаракати Толибон дар минтақаи Осиёи Марказӣ як зумра созмонҳои ифротгароӣ ва террористиро дастгирӣ ва кӯмак мерасонид. Масалан, Ҳаракати исломии Ўзбекистон мисоли равшани ин гуфтаҳост. «Айни замон дар ҳудудҳои Афғонистон ташкилотҳои нимаҳарбию террористии зерин фаъолиятҳои худро ҷоннок намуда истодаанд: ҳаракати «Толибон» (шоҳаи «Ал-Қоида» дар Афғонистон), «Ҷамоати Ансоруллоҳ» (шоҳаи «Ал-Қоида» дар Тоҷикистон), «Ҷамоати Ҷундуллоҳ» (шоҳаи «Ал-Қоида» дар Ўзбекистон), «Ҳаракати исломии Туркистони Шарқӣ» (шоҳаи «Ал-Қоида» дар Хитой), «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «Ҳизби исломии Афғонистон», «Давлати исломӣ», «Лашкари Таиба» ва чанде дигарон».¹ Чунин ҳолат боиси он гардид, ки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои мазкур ба таври густурда ба роҳ монда шавад ва ҳам ҷонибдорони онҳо зиёд гарданд. Чунин вазъият роҳбарияти сиёсии давлатҳои минтақаро водор намуд, ки вобаста ба таъмини амнӣ дохилӣ ва амнӣ минтақавӣ чораҳои зарурӣ андешанд. Чунин чораҳои саривақтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ анҷом дода шудаанд. Масалан, қабул намудани қонун дар бораи мубориза

¹ Мирзоев С.Т. Афганский кризис и его влияние на региональную безопасность в Центральной Азии: геополитический аспект: дис. ... д-ра полит. наук. – Душанбе, 2019. – С.188.

бар зидди терроризм ва ифротгарой, дар кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид намудани ҷиноятҳои дорои хусусияти террористӣ ва ифротгарой, муайян намудани номгӯи ҳизбу ҳаракатҳои, ки характери террористию ифротгарой доранд, дар доираи ҳамкориҳои минтақавӣ ва дар доираи ташкилотҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ дар самти мубориза бо терроризм ва ифротгароии динию сиёсӣ иштироқи ғайрифаъол намудан ва ғайраҳо ба онҳо мисол шуда метавонанд.

Ба он нигоҳ накарда, ки сентябри соли 2001 бо иштироқи нерӯҳои ҳарбии кишварҳои Ғарб дар ҳудудҳои Афғонистон амалиёти зиддитеррористӣ анҷом дода шуда, дар ин сарзамин артиши НАТО ворид карда шуд, вазъият ҳамоно дар он ҷо ноором аст. Айни замон ҳанӯз ҳам заминаи пайдоиши низоҳои нав ва ё ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ ба мушоҳида мерасанд. Моҳи январи соли 2019 вазорати ахбори омма бо таърифи иттилооти Вазорати корҳои дохилии Федератсияи Россия дар бораи пайдо гардидани ҷангҷӯёни «Давлати исломӣ» дар марзи Афғонистону Тоҷикистон хабар дода буданд¹. Ҳамин тариқ, муташанниҷ гардидани вазъият дар Афғонистон ноухдабароии нерӯҳои НАТО-ро нишон медиҳад, ки онҳо на танҳо гурӯҳҳои тундгаро ва ифротгароро аз байн бурда натавонистанд, балки онҳоро маҷбур намуданд, ки ба фаъолияти пинҳонӣ гузаранд. Муҳаққиқи афғон Я.Шароф вобаста ба вазъияти сиёсии Афғонистон андешаҳои воқеиро иброз намудааст. Ба андешаи ӯ, «имрӯз, ки Афғонистон ба қонуни низоъ табдил ёфтааст, решаи аслии онро бояд дар дохил ва хориҷ ҷустуҷӯ кард. Воқеият ин аст, ки дар ин низоъ омилҳои берунӣ ба маротиба қавитар аз омилҳои дохилӣ мебошанд ва дар он кишварҳои дорои манфиат дар низоанд, ки бо якдигар даргиранд, на мардуми

¹ МВД РФ заявило о переброске боевиков "ИГ" на границу Таджикистана и Афганистана [Электронный ресурс]. URL: <https://www.currenttime.tv/a/afgan-tadjik-border-no-isis/29740165.html> (дата обращения: 18.11.2019)

Афғонистон. Гурӯҳҳо ва ҳизбҳои сиёсӣ-низоми ба унвони муҳраҳои шатранҷ ба ниёбат аз ин кишварҳо амал мекунад»¹.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миёни давлатҳои Осиёи Марказӣ аз таъсири ифротгароии динию сиёсӣ зарару зиёни бештар дидааст ва ин таҳдид то ҳанӯз мавҷудияти худро нигоҳ медорад. Чунин вазъият, пеш аз ҳама, бо шароити таърихии давлат ва мавқеи ҷуғрофии кишвар асоснок карда мешавад. Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ давлатро ҷанги шаҳрвандии таҳмилий фаро гирифт. Ҷанги шаҳрвандӣ барои Тоҷикистон зиёни зиёд расонид. Талафоти ҷонӣ, вайрон шудани объектҳои иқтисодӣ, ба вучуд омадани бухронҳои сиёсӣ маънавӣ, фирори мағзҳо ва ғайраҳоро метавон ҳамчун хисороти ҷанги шаҳрвандӣ номид. Аммо дар баробари ин, боз ҷанги шаҳрвандӣ барои фаъол гардидани ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ низ шароит фароҳам овард. Чи гунае, ки маълум аст, дар солҳои нооромии кишвар яке аз ҷонибҳои низоъи нерӯҳои исломӣ буданд ва онҳо тавонистанд ба дохили мамлакат адабиёти зиёди диниро, ки хусусияти ифротгароӣ ва террористӣ доранд, ворид намоянд. Ҳамзамон нерӯҳои исломии мамлакат бо ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароии берунӣ робитаи зич барқарор намуда, бо ҳар роҳу восита тавонистанд сафҳои худро аз ҳисоби аҳолии давлат пурра намоянд. Бинобар ин, омилҳои исломӣ дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам омилҳои таъсиррасон ва таъсиргузор боқӣ мондааст. Яъне, боқимондаҳои нерӯҳои исломӣ, ки айни замон фаъолонашон дар кишварҳои хориҷӣ ба фаъолиятҳои ифротгароӣ машғуланд, ҳанӯз ҳам аз мақсадҳои сиёсии худ даст накашидаанд, ки чунин ҳолат метавонад ба вазъии сиёсии давлат таъсиргузор бошад.

Ғайр аз омилҳои берунӣ, инчунин омилҳои дохилӣ низ метавонанд боиси паҳншавии ифротгароии динию сиёсӣ шаванд. Ба андешаи як қатор

¹ Ямо Шароф. Табиати низоъҳои иҷтимоию сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи онҳо дар Афғонистон дар шароити тағйирёбии вазъии геополитикии ҷаҳон: дис. номз. илм. сиёсӣ. – Душанбе, 2019. – С.96-97.

муҳаққиқон, дар дохили мамлакат мавҷудияти масъалаҳои ҳалталаби иҷтимоӣ, иқтисодӣ, маънавӣ, экологӣ ва ғайраҳо метавонанд барои фаъолияти созмонҳои ифротгарой ва террористӣ шароити мусоид фароҳам оваранд. Вобаста ба ин масъала агар ба шароити Тоҷикистон назар афканем, мавҷудияти ин омил бебаҳс аст. Зеро дар натиҷаи пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ на танҳо кишвар аз як сохтори ҷамъиятӣ ба сохтори дигар гузашт, балки ҷанги шахрвандӣ низ ба ин раванд таъсири амиқ расонид. Ғайр аз ин, давлатҳои Осиеи Марказӣ, махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Иттиҳоди Шӯравӣ иқтисодии фалаҷгардидаро ба мерос гирифт. Давлатро зарур меомад, ки дар навбати аввал рушди иқтисодию иҷтимоии давлатро ба амал барорад, аммо дар ин самт нооромиҳои сиёсӣ монеаи ҷиддӣ эҷод намуданд. Танҳо баъди ба имзои расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий ва паст гардидани алангаи оташи ҷанги шахрвандӣ Ҳукумати Тоҷикистон ташаккул додани иқтисодии фалаҷгардидаеро, ки ба мерос гирифта буд ва он ҳам бошад дар натиҷаи ҷанги шахрвандӣ харобу валангор шуда буд, дар шароити ниҳоят вазнин оғоз намуд. Бояд тазаққур дод, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ ҷомеаи анъанавӣ ба шумор мерафт. Чунин ҳолат натиҷаи сиёсати нодурусти ҳукумати шӯравӣ буд, ки ба минтақаҳои алоҳидаи худ тавачҷуҳи нобаробар зоҳир менамуд. Масалан, Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тӯли 70 соли Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамчун кишвари содиркунандаи ашёи хом ва кишвари аграрӣ ба шумор мерафт. Ба истинои заводи алюминий дар кишвар ягон корхонаи азими саноатӣ сохта нашуда буд. Таҷрибаи давлатҳои олам нишон медиҳанд, ки пешрафти иқтисодӣ ва рушди саноатӣ ба зехну тафаккури аҳолии кишвар таъсири мусбат мерасонанд. Аммо таъсири мусбат дар Тоҷикистон ҳанӯз ба амал намомада буд. Масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии ҷомеа аз як тараф, тафаккури анъанавии аҳолии Тоҷикистон аз тарафи дигар барои фаъолияти

хизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ шароити мусоид фароҳам оварданд.

Дар натиҷаи бӯҳрони амиқи иқтисодӣ паст гардидани сатҳи сифати зиндагии мардум, зиёд шудани бекорӣ, паст гардидани сифати хизматрасониҳои тиббӣ, зиёд шудани ғавти кӯдакон ва ғайраҳо ба амал омад, ки аз чунин ҳолат намояндагони созмонҳои ифротгарой истифода намуда, ғаволияти густурдаи худро ба роҳ монданд. Муҳаққиқи рус Калиева Д. қайд менамояд, ки дар чунин шароит дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ду раванди оштинопазир сураат мегирифт: якум, элитаи ҳукмрон кӯшиш менамуд, ки бӯҳрони иқтисодиро бо роҳи модернизатсияи иқтисодию иҷтимоӣ аз байн бубарад; дуюм, рӯҳониён ва тундгароён мехостанд масъалаи мазкурро бо истифодаи таълимоти исломӣ ба ғоидаи худ ҳал намоянд¹.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба монанди давлатҳои дигари Осиёи Марказӣ базаи иҷтимоии ташкилотҳои ифротгарой ва тундгароиро нафароне ташкил медиҳанд, ки дар ҷомеаи зудтағйирёбанда ва ба тағйироти иҷтимоию иқтисодӣ дучоргардида мавқеи худро пайдо карда наметавонанд. Сабаб дар он аст, ки онҳо аз рушди илму техника ва рушди ҷамъиятӣ то андозае қафо мондаанд. Бинобар ин, хизбу ҳаракатҳои ифротгарой дар барномаҳои сиёсии худ масъалаҳои иҷтимоию иқтисодиро ворид намуда, бо ин роҳ диққати ин зумра одамонро ба ҷониби худ ҷалб менамоянд.

Чи гунае, ки дар боби якуми диссертатсия қайд гардида буд, ифротгароии динӣ ҳанӯз дар солҳои 70-уми асри гузашта дар ҳудудҳои Иттиҳоди Шӯравӣ пайдо гардида буданд, ки он хусусияти зиддикоммунистӣ ва зиддиҷамъиятӣ дошт. Махсусан, ифротгароёнро идеологияи аттеистӣ ва маҳдуд гардидани ҳуқуқҳои динию мазҳабӣ нороҳат намуда буд. Аммо баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва махсусан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба тозагӣ аз ғазои коммунистӣ ва аттеистӣ вориди

¹ Калиева Д. Религиозный экстремизм как нетрадиционная угроза национальной безопасности // Казахстан-Спектр. – 2002. – №4. – С.7. (С.5-12).

фазои плюралистӣ шуда буд, пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ оқибатҳои хузнангез дошт. Мардуме, ки дар замони шӯравӣ дар бораи дин ба таври ғайрирасмӣ маълумот пайдо мекарданд, воқеиятҳои динию мазҳабиро мустақилона дарк карда, таҳлил намуда наметавонистанд. Дар аввал давлати дунявӣ низ пеши назарашон ҳамчун давлати атеистӣ намудор мегардид. Зеро ифротгароён давлати дунявӣ ва арзишҳои ҷомеаи мутамаддинро ҳамчун арзишҳои зиддиисломӣ муаррифӣ менамуданд. Гузашта аз ин, қонунҳои, ки дар солҳои охири ҳукумати шӯравӣ дар бораи озодии вичдон ва иттиҳодияҳои динӣ қабул гардиданд, барои фаъолияти густурдаи тундгароёни исломӣ шароит фароҳам оварда буд. Масъалаҳои ҷамъиятиро рӯҳониён ба манфиати худ шарҳ медоданд ва қисми зиёди оммаи мардум бинобар сабаби мустақилона таҳлил карда натавонишани дурустии онҳо, пойбанди андешаҳои ифротӣ ва тундгароӣ мегардиданд. Чуноне, ки имрӯз ҳам баъзе шахрвандони кишвар ҳанӯз ҳам дар хоби ғафлат мондаву, андешаҳои иғвоангезиву тундгароӣ ва ифротгароиро пайваста ҷонибдорӣ менамоянд.

Тарғибу ташвиқи идеологияи атеистӣ, ки аз ҷониби ҳокимияти шӯравӣ роҳандозӣ гардида буд, дар баробари муваффақиятҳои идеологии худ, инчунин барои пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ мусоидат намуд. Дар натиҷаи роҳандозӣ гардидани муборизаи коммунистон бар зидди рӯҳониён на танҳо одамон аз дин пурра даст накашиданд, балки қисме аз рӯҳониён ба фаъолияти пинҳонӣ гузашта, ғояҳои зиддиҷамъиятиро тарғибу ташвиқ менамуданд. Маҳз чунин сохторҳои динии пинҳонӣ боиси он гардиданд, ки минбаъд дар кишварҳои Осиёи Марказӣ пайравони бо ном исломи ноб пайдо гарданд ва минбаъд боиси ба вучуд овардани созмонҳои ифротгароии динӣ шуданд. Дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҷумла дар

Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил гардидани чунин сохторҳои динии пинҳонӣ ва созмонҳои ифротгароии динӣ ба солҳои 70-уми асри гузашта рост меояд¹.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1974 «Созмони ҷавонони мусулмон» ба таври ғайриқонунӣ ба фаъолият оғоз менамояд, ки онро пинҳонӣ С.А. Нурӣ ташкил намуда буд ва дар солҳои аввали ҷанги шаҳрвандӣ иттиҳоди муҳолифини тоҷикро роҳбарӣ менамуд. Ин гурӯҳи исломӣ ғояҳои ислоҳотчигии Ҷ. Афғонӣ ва дигар ислоҳотчиёни исломиро яроқи идеологияи худ интихоб намуда, эҳёи исломро мақсади асосии худ қарор дода буданд. Ҳамзамон фаъолияти онҳо барои тағйир додани сохтори мавҷудаи ҷомеа нигаронида шуда буд. Дар давраи бозсозӣ чунин ҳизбу ҳаракатҳоро ҳамчун нерӯҳои демократӣ мешинохтанд, чунки фаъолияти онҳо хусусияти зиддикоммунистӣ дошт. Аммо баъди он, ки чунин ҳизбу ҳаракатҳои исломӣ барои ба даст овардани ҳокимият муборизаи худро оғоз намуданд, иштирокчиёни ин ҳаракатҳо хусусияти бунёдгароӣ ва ифротгароии онҳоро оҳиста-оҳиста дарк намуданд².

Гузашта аз ин, дар натиҷаи шикасти идеологияи коммунистӣ дар ҷомеа холигии идеология ба вуҷуд омад, ки аз чунин фурсат намояндагони ифротгароии динию сиёсӣ моҳирона истифода намуданд. Дар як муддати кӯтоҳ рӯҳониён на танҳо расму русуми диниро барқарор намуданд, балки одамонро маҷбур карданд, ки онҳоро ба таври қатъӣ риоя намоянд. Дар як муддати кӯтоҳ шумораи масҷидҳо ба чанд ҳазор рафта расид ва бо суръати баланд ҷопи адабиёти динӣ ба роҳ монда шуд. Ҳамаи ин боиси он гардиданд, ки дар фазои Тоҷикистони тозаистиқлол чи бо ташаббуси руҳониёни мамлакат ва чи бо дастгирии давлатҳои хориҷӣ идеологияи исломизм ҷойгир карда шавад. «Бунёдгароии исломӣ» ва «исломизм» муродифи якдигаранд ва

¹ Акимбеков С. Ислам и проблемы безопасности в Центральной Азии // Казахстан-спектр. – 2002. – №3. – С.9. (С.6-15).

² Хайдаров Р.Дж. Взаимодействие религии и государства в Таджикистане: проблемы и перспективы // Россия и мусульманский мир. – 2013. – №3 (249). – С.64.

онҳоро дар маҷмӯъ исломи сиёсӣ номидан мумкин аст¹. Аммо баъзан дидан мумкин аст, ки ҳарчанд бунёдгароии исломӣ ва исломизм бо ҳамдигар алоқаманд низ бошад, онҳо аз ҳамдигар каме тафовут доранд. Масалан, тарғибу ташвиқи арзишҳои динӣ ва ба таври қатъӣ талаб намудани риояи онҳо, бо суръати баланд паҳн намудани анъанаҳо ва расму русумҳои исломӣ, сохтани шумораи зиёди масҷидҳо, чалби одамон ба дин, даъватҳо барои риояи қатъии расму русуми динӣ ва ғайраҳоро дар аввал ба низоми арзишҳои бунёдгароии динӣ ворид намудан мумкин аст². Аммо баъдан эҳсос намудан мумкин аст, ки он бо идеологияи исломизм омезиш пайдо намуда, исломи сиёсиро ташаккул медиҳад. Маҳз раванди ташаккулёбии исломи сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ дар чунин шакл ба амал омада буд.

Дар солҳои минбаъда рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ барои фаъолияти созмонҳои ифротгарой ва террористӣ шароити нав фароҳам оварданд. Айни замон олимону муҳаққиқон дар атрофи масъалаҳои кибертерроризм ва киберэкстремизм суҳбат менамоянд. Истифодаи гардидани технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ, пеш аз ҳама, шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои интернетӣ аз ҷониби созмонҳои ифротгарой ва террористӣ боиси нигаронии ҷиддӣ гардидааст. 26 декабри соли 2019 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Паёми худ иброз намуданд, ки «Созмонҳои террористӣ бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ ва бо роҳи тафсири ғаразноки сарчашмаҳои динӣ дар мафкураи ҷавонони камтаҷрибаву ноогоҳ ғояҳои тундгароиро ҷой карда, онҳоро ба қатлу куштор, барҳам задани амният ва суботу оромӣ дар давлатҳои гуногун

¹ Арухов З.С. Экстремизм в современном исламе. Очерки теории и практики. –Махачкала, 1999. – С.64.

² Арчаков М.К. Политический экстремизм: сущность, проявления, меры противодействия. Монография. –М.: Изд-во Юрайт, 2020. – С.45.

ташвиқ менамоянд».¹ Воқеан ҳам дар замони муосир тариқи шабакаҳои иҷтимоӣ мағзшӯӣ гардидани ҷавонони кишвар ва онҳое, ки дар муҳочират қарор доранд, воқеияти бебаҳс аст. Аммо боз ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва тундгароие низ мавҷуданд, ки аҳолии мамлакатро ба иғвоангезию тундгароӣ маҷбур менамоянд. Аз ҷумла тӯли чанд соли охир фаъолияти Ҳизби мамнуи наҳзати исломӣ ва созмони ифротгароӣ ва террористии Гурӯҳи 24 чи дар хориҷи мамлакат ва чи дар дохили мамлакат ячейкаҳои гуногуни худро ташкил намуда, кушоду равшан мардумро ба ҷангу хунрезӣ даъват намуда истодаанд. Дар чунин шароити ҳассос барои мардуми кишвар ва махсусан ҷавонон зиракии сиёсӣ ва ҳисси ватандӯстӣ зарур аст, то ки фирефтаи чунин гурӯҳҳои таҳрибкор нагарданд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти вазъияти баамаломата ва бо дарки оқибатҳои ногувори фаъолияти гурӯҳҳои ифротгароӣ соли 2003 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ» қабул мегардад. Дар қонуни мазкур амали ифротгароӣ-фаъолияти шахсони ҳуқуқӣ ва ё воқеӣ вобаста ба банақшагириӣ, ташкилкунӣ, тайёр кардан ва иҷрои амалҳои (қирдорҳои) доништа мешавад, ки барои иҷрои мақсадҳои зерин равона карда шудаанд:

- ба тарзи маҷбурӣ тағйир додани сохти конституционӣ ва ҳалалдор сохтани ягонагии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- зарар расонидан ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ғасб ё тасарруфи салоҳияти ваколатҳои ҳокимият;
- ташкил кардани гурӯҳҳои мусаллаҳи ғайриқонунӣ;
- амалӣ гардонидани фаъолияти террористӣ;
- ангезонидани муноқишаҳои наҷодӣ, миллӣ ё динӣ, инчунин муноқишаҳои иҷтимоӣ, ки ба зӯрварӣ ё даъват ба зӯрварӣ алоқаманд аст;

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/21975> (санаи истифодабарӣ: 28.12.2019)

- паст задани шаъну шарафи миллӣ;
- ба амал овардани бетартибиҳои оммавӣ, авбошӣ ва харобкорӣ бо сабабҳои душманӣ ё бадбинии идеологӣ, сиёсӣ, наҷодӣ, миллӣ ё динӣ ва ё бо сабабҳои бадбинӣ ё душманӣ нисбати ягон гурӯҳи иҷтимоӣ;
- ташвиқоти ягона будан, бартарӣ доштан ё номукаммалии шаҳрвандон бо хусусиятҳои муносибати онҳо ба дин, тамоюли иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ ва ё забонии онҳо;
- даъватҳои оммавӣ барои амалӣ гардонидани фаъолияти мазкур ё иҷрои амалҳои номбаршуда;
- маблағгузорӣ ба фаъолияти мазкур ё расонидани кӯмак барои амалӣ гаштани он, чудо кардани манзил, базаҳои таълимӣ, полиграфӣ, моддӣ-техникӣ, алоқаҳои телефонӣ, факсӣ, хизматрасонии иттилоотӣ, дигар воситаҳои моддӣ-техникӣ барои амалӣ шудани ин фаъолият¹.

Чаҳор сол пеш аз қабули ин қонун, яъне соли 1999 дар мамлакат Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» қабул гардида буд². Дар ин қонун моҳияти терроризм ва шаклҳои гуногуни фаъолияти террористӣ муқаррар карда шудаанд.

Бояд гуфт, ки баъди қабул гардидани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» (1999) ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди ифротгарой» (2003) дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон амалҳои ҷиноятии дорои хусусияти террористӣ ва ифротгарой ҷойгир карда шудаанд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки дар зери ниқоби ифротгароии динӣ мубориза бурдан бо намояндагони дину мазҳабҳои гуногун, ҳадафмандона

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди экстремизм (ифротгарой) // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2003, №12, мод. 697; соли 2007, № 3, мод.158, соли 2014, №11, мод.655

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» // (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1999, №11, мод. 275; с.2005, № 3, мод.116; с.2007, №5, мод.355; с.2008, №10, мод.802; с.2012, №8, мод.816, с.2013, № 6, мод. 407; с. 2014, № 11, мод. 647, мод. 648, Қонуни ҚТ аз 25.12.15с., № 1266)

кӯшиши даст задан ба табаддулоти давлатӣ ва ғайриқонунӣ ғасб карда гирифтани ҳокимият амалҳои ғайриқонунӣ ва зиддидавлатие мебошанд, ки аз чониби ифротгароёни динӣ зоҳир мегарданд ва мутаассифона, дар ин раванди носолим қисме аз пайравони дину мазҳаби муайянро метавонанд ҷалб намоянд. Мундариҷаи фаъолияти ифротгароӣ ва махсусан ифротгароии динӣ аллакай дар таркиби Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷиноятҳои вазнин ворид шудааст. Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор амалҳои барои ҷомеа ва давлат хатарнок ҷойгир карда шудаанд, ки онҳоро ба таври зайл нишон додан мумкин аст: Моддаи 179. «Терроризм», Моддаи 179¹ «Ҷалб кардан барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва ё мусоидати дигар барои содир намудани онҳо», Моддаи 179² «Маблағгузориҳои ҷиноятҳои хусусияти террористидошта», Моддаи 179³ «Даъвати оммавӣ барои содир намудани ҷиноятҳои хусусияти террористидошта ва ё сафедкунии оммавии фаъолияти террористӣ», Моддаи 189 «Барангехтани кинаю адовати миллӣ, наҷодӣ, маҳалгароӣ ва ё динӣ», Моддаи 307 «Даъвати оммавӣ барои бо роҳи зӯрварӣ тағйир додани сохти конститусионии ҚТ», Моддаҳои 307¹⁻⁴ «Даъвати оммавӣ барои амалӣ намудани фаъолияти ифротгароӣ (ифротгароӣ)», «Ташкили иттиҳоди ифротгароӣ», «Ташкили фаъолияти ташкилоти ифротгароӣ», «Ташкили таълим ё гурӯҳи таълимии хусусияти динии ифротгароидошта»¹.

Инчунин аз тарафи Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон номгӯйи ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористие, ки фаъолиятшон дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон манмнуъ мебошад, муайян карда шудаанд. Ба ташкилотҳои дорои хусусияти ифротгароӣ ва террористие, ки фаъолиятшон дар ҳудуди мамлакат манъ карда шудаанд, ҳизбу ҳаракатҳои зерин дохил мешаванд: «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ал-Қоида», «Ҳаракати исломии Туркистони

¹ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кодекси амалқунанда. Санаи қабул: 15.06.2004 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 28.08.2017 с., №1467

Шарқӣ», «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «Толибон», «Бародарони мусулмон» (Ихвон-ал-Муслимин), «Артиши Тайиба», «Ҷамоати исломии Покистон», «Ҷамъияти таблиғ», «Созмони таблиғот», «Тоҷикистони озод», «Ҷамоати Ансоруллоҳ», «Салафия», «Гурӯҳи 24», «Давлати исломӣ» (ДИИШ), «Ҷабҳат-ан-Нусра» ва «ТЭТ ҲНИ»¹.

Инчунин соли 2016 бо мақсади пешгирии намудани оқибатҳои ногувори амалҳои террористию ифротгарой, инчунин барои мубориза бо ин падидаи номатлуб Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба ифротгарой ва терроризм барои солҳои 2016-2020 ба имзо мерасад. Стратегияи мазкур самтҳои асосии сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар самти муқовимат ба ифротгарой ва терроризм муайян намуда, вазифаҳои мақомоти давлатиро ҷиҳати аз байн бурдани омилҳои ба ифротгарой ва терроризм мусоидаткунандаро мушаххас менамояд².

Ҳизбу ҳаракатҳои террористию ифротгароие, ки хусусияти исломӣ доранд ва ба суботи сиёсии Тоҷикистон ба таври воқеӣ таҳдид менамоянд:

«Ҳизб-ут-Таҳрир» – соли 1952 аз ҷониби теологӣ фаластинӣ Тақиуддин ан-Набханӣ ташкил карда шудааст. Барқарор намудани тарзи зисту зиндагонии одамон дар асоси шариати ислом ва ташкил намудани давлати исломӣ (хилофат) мақсади асосии он мебошад. Одатан фаъолияти ҳизби мазкур дар кишварҳои исломӣ, аз ҷумла дар Сурия ва Афғонистон хеле ҷоннок гардонидани шудааст. Аммо дар кишварҳои дигар, аз ҷумла дар Осиёи Марказӣ, Қавқози Шимолӣ, Татаристон онҳо ба тарғибу ташвиқи идеологияи исломӣ машғул ҳастанд³. Одатан, пайравони «Ҳизб-ут-Таҳрир» дар

¹ Список организаций, деятельность которых на территории республики запрещена ... [Электронный ресурс]. URL: https://tj.sputniknews.ru/defense_safety/20150713/1015985687.html (дата обращения: 10.10.2019)

² Стратегия миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 [манбаи электронӣ]. URL: http://mit.tj/sites/default/files/strategiyai_milli.pdf (санаи муруҷиат: 20.01.2020 г.)

³ Кафтан В.В. Противодействие терроризму. – 2-е изд. доп. испр. – М.: Юрайт, 2019. – С.243.

муборизаҳои сиёсии худ усулҳои зӯрваронаро интихоб намекунанд, аммо баъзе ҳолатҳое низ ба мушоҳида мерасанд, ки онҳо бо ташкилотҳои террористӣ робита барқарор мекунанд. Барои мисол, дар як қатор кишварҳо ва минтақаҳои олам, аз ҷумла дар Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ «Ҳизб-ут-Таҳрир» на танҳо ба корҳои идеологӣ ва тарғибу ташвиқӣ андешаҳои ифротӣ машғул мегардад, балки бо ташкилоти террористии «Ҷабҳат-ан-Нусра», ки яке аз шохаҳои «Ал-Қоида» мебошад, ҳамкорӣ намуда, ба Сурия ҷангҷӯёни исломиро мефиристад¹. Аз рӯйи баъзе сарчашмаҳо стратегияи муборизаи «Ҳизб-ут-Таҳрир» се марҳиларо дар бар мегирад: дар марҳилаи аввал тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ, ташкил намудани зершохаҳои ҳизб, ҷалби оммаи мардум ба ҷониби худ анҷом дода мешавад. Дар марҳилаи дуюм ташкил намудани инқилоби фикрӣ ба роҳ монда мешавад, ки дар натиҷаи он боварии оммаи мардум нисбат ба ҳукуматдорон кам мешавад. Дар марҳилаи сеюм интихоби сарвари исломӣ – роҳбари хилофат анҷом дода мешавад². Айни замон «Ҳизб-ут-Таҳрир» яке аз ташкилотҳои ифротгароии ғайбӣ ва муташаккил дар Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, сохторҳои кудратӣ низ ба он бояд тавачҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоянд. Зершохаҳои «Ҳизб-ут-Таҳрир» дар минтақаи Осиёи Марказӣ бори аввал солҳои 1992-1994 дар водии Фарғона, Андинҷон ва шаҳри Тошкент пайдо гардида буд. Пайдоиши ин ҳизб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бори аввал соли 1998 дар шаҳри Хучанд, дар ҷамоатҳои Ёва ва Исписори ноҳияи Б.Ғафуров муайян карда шуда буд. Солҳои 2001-2002 аллакай зершохаҳои он дар шаҳри Душанбе, водии Ҳисор, вилояти Хатлон низ пайдо мегарданд³. Моҳи январӣ соли 2003 дар шаҳри Хучанд мақомоти Вазорати корҳои дохилӣ яке аз зерсохторҳои «Ҳизб-ут-таҳрир»-ро ошкор ва безарар гардониданд, ки аз Америка маблағгузорӣ

¹ Кафтан В.В. Противдействие терроризму. – 2-е изд. доп. испр. –М.: Юрайт, 2019. –С.243.

² Егоров Е.Н. Исламский радикализм в Центральной Азии: Хизб ут-Тахрир и Исламское движение Узбекистана // Среднерусский вестник общественных наук. – 2014. –№3 (33). – С.190.

³ Назиров Н.Д. Проблемы политического ислама и конфликты в государствах Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук. –Душанбе, 2017. – С.130-131.

мешуд. Дар натиҷаи гузаронидани чорабиниҳои кофтуковию ҷустуҷӯӣ мақомоти қудратӣ ва ҳифзи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2000-2002 зиёда аз 359 узви фаъоли «Ҳизб-ут-Таҳрир»-ро дастгир намуданд¹.

Бо дарназардошти таҳдиду хатари ин гуна вазъият бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳизб-ут-Таҳрир» аз 19 апрели соли 2001 ҳизби ғайриқонунӣ ва аз 11 март соли 2008 ҳизби ифротгарой эълон гардидааст².

«Ал-Қоида» – аз ҷониби Усома бин Лодан соли 1988 ташкил карда шудааст. Ташкил намудани давлати исломӣ дар ҷаҳони ислом ва минбаъд дар тамоми ҷаҳон мақсади асосии он мебошад. «Ал-Қоида» ба ҳамаи созмону ташкилотҳои ифротгарой ва террористие, ки мақсадҳои онро дастгирӣ менамоянд, аз лиҳози моддию техникӣ кӯмак расонида, ҳатто омӯзиш ва маблағгузорию онҳоро низ ба дӯш мегирад. Баъзан муҳаққиқон иброз мекунанд, ки «Ал-Қоида» барои мубориза бурдан бо яҳудиён ва масеҳиён ташкил дода шудааст³. То ба имрӯз ташкилоти террористии «Ал-Қоида» садҳо амали террористӣ анҷом додааст. Аксарияти амалҳои террористӣ дар муқобили Америка ва давлатҳои Ғарб анҷом дода шудаанд. Аммо хавфи ташкил намудани амалҳои террористӣ дар давлатҳои дунявӣ низ хеле калон аст. Махсусан, барои кишварҳои дунявие, ки аҳолиашон мусулмонон мебошанд, «Ал-Қоида» хатари бештар дорад. «Ал-Қоида» аз ҳама бештар ба ташкилотҳои террористию ифротгароии «Қабҳат-ан-Нусра» ва «Ҳаракати исломии Туркистон» («Ҳаракати исломии Узбекистон») кӯмаки бештар менамояд⁴. Бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 март соли

¹ Муминов А.И. Религиозный экстремизм в контексте социальных изменений: дис. ... д-ра филос. наук. – Душанбе, 2017. – С.162.

² "Хизб-ут-Таҳрир" в Таджикистане объявлен экстремистской организацией [электронный ресурс]. URL: <https://regnum.ru/news/polit/969776.html> (дата обращения: 25.01.2020 г.)

³ Кафтан В.В. Противодействие терроризму. – 2-е изд. доп. испр. – М.: Юрайт, 2019. – С.248.

⁴ Васецова Е.С. Исламские организации Центральной Азии // Русская политология. – 2016. – №1. – С.51-56.

2006 «Ал-Қоида» ташкилоти ифротгарой ва террористӣ доништа шуда, фаъолияти он дар ҳудудҳои мамлакат мамнуъ эълон гардидааст¹.

«Ҳаракати исломии Туркистон» (пештар «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» номида мешуд) – бори аввал аз ҷониби Тоҳир Юлдошев дар заминаи идеологияи ваҳҳобизм дар ҳудудҳои Ўзбекистон, аниқтараш дар муҳити мадрасаҳо ва масҷидҳои водии Фарғона ташкил карда шуда, айни замон дар Афғонистон, Тоҷикистон ва Ўзбекистон фаъол аст.

Бо роҳи зӯрварӣ ва террор сарнагун намудани ҳукумати Ўзбекистон мақсади асосии он ба шумор мерафт. Аммо аз ибтидои солҳои 2000 ҳам номи худро ва ҳам мақсади худро тағйир дода, ташкил намудани хилофати исломиро дар ҳудудҳои Қазоқистон, Туркменистон, Ўзбекистон, Тоҷикистон, Қирғизистон ва ҳудудҳои Синҷони Чинро вазифаи асосии худ қарор доданд². Чандин маротиба дар ҳудудҳои Ўзбекистон ва Қирғизистон ҳамлаҳои мусаллаҳона анҷом додааст. Бо ташкилотҳои террористии «Ал-Қоида», «Толибон», «Ҳизб-ут-Таҳрир» робитаи зич дорад. Чандин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ кӯшиш намудаанд, ки амали террористӣ анҷом диҳанд ва ҳатто сабаби бетартибӣ низ шудаанд. Махсусан, дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бедодгариҳои зиёд анҷом додаанд. Айни замон пойгоҳи техникую низомии онҳо дар Афғонистон қарор дорад. Аз ҷумла ба фаъолияти пинҳонӣ гузаштани онҳо ва истифода намудани идеологияи ҷиҳод аз ҷониби онҳо таъкид мегардад³. «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии

¹ Список организаций, признанных Верховным Судом РТ как террористические и экстремистские [электронный ресурс]. URL: http://nbt.tj/upload/iblock/ede/sp_ter_org.pdf (дата обращения: 25.01.2020 г.)

² Егоров Е.Н. Исламский радикализм в Центральной Азии: Хизб ут-Тахрир и Исламское движение Узбекистана // Среднерусский вестник общественных наук. – 2014. – №3 (33). – С.192.

³ Бабаджанов Б. «Исламское движение Узбекистана»: джихад как идеология «изгоев» // Россия и мусульманский мир. – 2010. – №3. – С.105-124.

Тоҷикистон аз 30 март соли 2006 ташкилоти ифротгарой эълон гардидааст ва фаъолиятҳо дар қаламрави кишвар мамнуъ мебошад¹.

«Давлати исломӣ» (пештар «Давлати исломии Ироқу Шом» (ДИИШ) номида мешуд) соли 2006 бо дастгирии моддию молии «Ал-Қоида» ва баъзе кишварҳои арабӣ ташкил карда шуда буд. Ин ташкилоти террористӣ дар заминаи мазҳаби сунӣ дар ҳудудҳои Ироқу Сурия ташкил намудани давлати исломиро ҳадафи худ қарор дода буд. Мусулмонони шиамазҳаб, курдҳо ва масеҳиёни маҳаллиро душмани асосии худ медонистанд. 29 июни соли 2014 «Давлати исломӣ» бо сарвари Абубакр –ал Бағдодӣ ташкил намудани хилофати исломиро эълон намуда буд. Дар шароити авҷгирии ҷанги шаҳрвандии Сурия ва дар пайи бӯхронҳои сиёсии Ироқ «Давлати исломӣ» ҷоҳҳои истихроҷи нафтро дар зери назорати худ қарор дода, ҳар як шабонарӯз зиёда аз 3 млн. доллар ғоида ба даст меовард ва аз ин рӯ, онро яке аз ташкилотҳои террористии сарватманд низ ном мебарданд. Маблағи зиёд ба онҳо имкон меод, ки сафи худро марҳила ба марҳила зиёд намуда, онҳоро бо яроқи аслиҳа таъмин созанд. Дар марҳилаи ташкилҳои худ 11 гурӯҳи тундгарои исломӣ, ки дар ҳудудҳои Сурия ва Ироқ амал менамуданд, бо «Давлати исломӣ» муттаҳид карда шуданд. Аз ҷумла, ташкилоти террористии «Қабҳат-ан-Нусра» низ ба онҳо шомил мешавад. Айни замон «Давлати исломӣ» аз фаъолияти қушода ба фаъолиятҳои пинҳонӣ гузаштааст. Дар натиҷаи гузаронидани амалиётҳои зиддитеррористӣ дар Сурия ва Ироқ ин ташкилоти террористӣ мавқеи пештараи худро аз даст дод. Аммо ҳанӯз ҳам таҳдиди он побарҷост. Масалан, аз 34 вилояти мавҷудаи Афғонистон дар 25-тои он зершоҳаҳои «Давлати исломӣ» амал менамоянд². Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми

¹ Список организаций, признанных Верховным Судом РТ как террористические и экстремистские [электронный ресурс]. URL: http://nbt.tj/upload/iblock/ede/sp_ter_org.pdf (дата обращения: 25.01.2020 г.)

² Хоперская Л.Л. «Исламское государство. 2.0»: новые вызовы в центральноазиатском регионе // Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. – 2018. – №4. – С.214.

суханронии худ дар саммити ғайрирасмии ИДМ 26 декабри соли 2017 иброз намуда буд, ки «масъалаҳоеро, ки бо бадшавии вазъияти Афғонистон алоқаманданд, махсус бояд таъкид намуд. Масъалаи Афғонистон ба мисли пештара дар сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ қарор дорад. Дар Афғонистон, махсусан шимоли ин мамлакат, фаъолшавии гурӯҳи террористии «Давлати исломӣ» ва як қатор гурӯҳи дигари тундгаро, ки ба мо маълуманд, ба мушоҳида мерасад. Дар чунин шароит интиқол ёфтани неруҳои ташкилотҳои террористӣ ба ин кишвар хеле ташвишовар мебошад. Таҳдиди аз ҳама ҷиддӣ ин аст, ки дар сафи ин гурӯҳҳои террористӣ сокинони кишварҳои ИДМ низ ширкат варзида истодаанд»¹.

«Ҷабҳат-ан-Нусра» – яке аз шохаҳои «Ал-Қоида» дар Сурия мебошад. Ин ташкилоти ифротгарой ва террористӣ дар заминаи идеологияи салафӣ на танҳо дар ҳудудҳои Сурия, балки дар тамоми ҷаҳони ислом ташкил намудани давлати исломиро ҳадафи худ қарор додааст. Дар ҷанги шаҳрвандии Сурия ба муқобили Ҳукумати Башор Асад фаъолона ҷангида истодааст ва ният дорад, ки баъди он ба Исроил ҳучум намояд. «Ҷабҳат-ан-Нусра» дар муборизаҳои худ ва ҳангоми анҷом додани амалҳои террористӣ ҷангиёни маргталабро истифода менамояд. Дар васоити ахбори омма чандин маротиба онро барои қабли ваҳшиёнаи асирон, аҳолии осоишта ва истифодаи яроқи химиявӣ гунаҳкор намуда буданд.

«Бародарони мусулмон» («Ихвон-ал-Муслимин») – соли 1928 дар Миср аз ҷониби Ҳасан ал-Бано ташкил карда шуда, дар солҳои минбаъда Сайиди Қутб онро ташаккул додааст. Сарнагун намудани низомҳои сиёсӣ ва ташкил намудани давлати исломӣ дар кишварҳои, ки аҳолиашон мусулмонон мебошад, мақсади ин ташкилоти террористӣ дониста мешавад. Ташкилоти мазкур аз хадамоти истихборотӣ ва қисмҳои низомӣ иборат мебошад. Он бори аввал дар Миср пайдо гардида, сипас ба минтақаҳои дигар низ интиқол

¹ Неформальная встреча глав государств СНГ. 26 декабря 2017 года [электронный ресурс]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/56503> (дата обращения: 20.01.2020 г.)

меёбад. Дар чангҳои Сурия ва Ироқ иштироки ғаёол доранд. Дар кишварҳои Осиёи Марказӣ низ хеле ғаёоланд. Дар раванди мубориза амалҳои зӯрваронаро истифода менамоянд. Тарғибу ташвиқи тундгарии исломӣ, мағзшӯӣ намудани одамон, истифодаи чиҳоди мусаллаҳона ва ғайраҳо хоси ғаёолияти «Ихвон-ал-Муслимин» мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чандин ҳолати пайравӣ намудани шахрвандони мамлакат аз ин ташкилоти террористӣ ба мушоҳида расидааст. Масалан, 28 январӣ соли равон Прокурори генералии Тоҷикистон Юсуф Раҳмон дар конфронсии матбуотии худ иброз намуд, ки 113 нафар дар ҳудуди мамлакат бо гумони иштирок дар ғаёолияти террористию ифротгарии «Ихвон-ал-Муслимин» дастгир карда шудаанд¹. Бояд таъкид намуд, ки ин ташкилоти террористӣ аз соли 2006 дар ҳудуди Тоҷикистон мамнуъ ва террористӣ эълон гардидааст.

Ҳаракати «Толибон» – соли 1993 дар ҳудудҳои Афғонистон дар заминаи таълимоти динию идеологии «Ҷамоати таблиғ» ташкил гардидааст. Толибон ташкилоти ҳарбии тундгаро ва террористӣ мебошад. Дар ғаёолияти онҳо тундгарии исломӣ афзалияти аввалиндараҷа дорад. Якчанд ҳолатро нисбат ба идеологияи ҳаракати «Толибон» махсус бояд қайд кард: 1) онҳо дар муқобили пайравони дину мазҳабҳои ғайриисломӣ муборизаи беамон мебаранд; 2) ҳама гуна сохтори дунявии давлатро инкор намуда, ҷонибдори давлати исломӣ мебошанд; 3) дар ғаёолияти тундгарии худ чиҳодро ҳамчун воситаи мубориза ба таври васеъ истифода менамоянд; 4) дар ҷомеаҳои дунявӣ ташкил намудани инқилобҳои исломиро ҳадафи худ қарор додаанд; 5) таҳаммулнопазирӣ нисбат ба исломи анъанавӣ². Ҳаракати «Толибон» ҳеҷ яке аз мазҳабҳои диниро эътироф намекунанд ва нисбат ба ҷомеа ва ҳаёти ҷамъиятӣ дидгоҳи худро пайгирӣ менамоянд. Ба андешаи А.Рашид, «толибон

¹ В Таджикистане задержаны причастные к движению "Братья-мусульмане" иностранцы [электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20200128/1030616521/tajikistan-dvizheniyu-bratya-musulmane.html> (дата обращения: 30.01.2020 г.)

² Арчаков М.К. Природа и корни идеологических установок движения «Талибан» // Общество: политика, экономика, право. –2018. –№ 5 (58). –С.17-18.

дар ҷаҳони муосир навъи махсуси тундгароии исломиро ба вучуд овардаанд, ки он хусусияти оштинопазир дошта, ҳеҷ гуна низоми сиёсиро эътироф наменамояд»¹. Ҳаракати «Толибон» аз ҷониби аксари давлатҳои дунё террористӣ шинохта мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон онро аз моҳи марти соли 2006 дар рӯйхати ташкилотҳои террористӣ ворид намудааст. Шӯрои Амнияти СММ ҳаракати «Толибон»-ро соли 2003 расман дар рӯйхати ташкилотҳои террористӣ ворид намуда буд.

Соли 1996 толибон шаҳри Кобулро зери назорати худ дароварда, то охири соли 1998 90% ҳудудҳои Афғонистонро идора менамуданд. Баъди ба даст овардани ҳокимият онҳо Аморати Исломии Афғонистонро ташкил намуда, қонуну қоидаҳои асримиёнагии исломиро ҷорӣ намуданд. Муҷоҳидони ҳаракати «Толибон» дар муқобили аҳолии осоишта зулму ситам ва бераҳмию даҳшатафканиҳои зиёдро раво диданд. Хар қореро, ки ҷангиёни «Давлати исломӣ» дар Сурия ва Ироқ кардаанд, ҳаракати «Толибон» низ дар Афғонистон анҷом додаанд. Мувофиқи баъзе сарчашмаҳо, ҳаракати «Толибон»-ро Америка маблағгузорӣ менамуд, аммо баъди амали террористие, ки 11 сентябри соли 2001 дар Америка анҷом дода шуд, дар муқобили «Толибон» амалиёти зиддитеррористӣ анҷом пазируфт ва то имрӯз натиҷаи дилхоҳ намодааст².

Ҳизби наҳзати исломӣ – яке аз иштирокчиёни фаъоли ҷанги шаҳрвандии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки дар ҳайати Иттиҳоди муҳолифини тоҷик шомил буд. Аз аввалин лаҳзаҳои муборизаи худ мақсади ташкил намудани давлати исломиро доштанд. Ҳизби мазкур тақрибан 20 сол пеш аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар Тоҷикистони шӯравӣ ба таври пинҳонӣ ташкил карда шуда буд. Дар солҳои бозсозӣ фаъол гардида, дар муқобили ҳукумати коммунистон муборизаҳои худро оғоз намуданд. Дар

¹ Рашид А. Талибан. Ислам, нефть и новая Большая игра в Центральной Азии. – М., 2003. –С.132.

² Мартыненко А.В. Профилактика экстремизма в молодежной среде. –М.: Изд-во Юрайт, 2019. – С.38.

солҳои чанги шахрвандӣ фаъолияти Ҳизби наҳзати исломӣ дар қаламрави мамлакат мамнуъ эълон гардида буд. Аммо баъди ба имзо расидани Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон барои иҷроиши талаботи созишномаи мазкур Комиссияи оштии миллӣ ташкил карда шуд. Комиссияи оштии миллӣ дар доираи салоҳиятҳои худ дар мамлакат як қатор ислоҳоти сохториро пешниҳод намуд. Аз ҷумла, тирамоҳи соли 1998 дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳизбҳои сиёсӣ» тағйири иловаҳо пешниҳод намуда, дархост карданд, ки фаъолияти ҳизби динӣ низ дар мамлакат иҷозат дода шавад. Дар заминаи муқаррароти қонуни нав фаъолияти Ҳизби наҳзати исломӣ дубора иҷозат дода шуд. Аммо воқеаҳои, ки 3-5 сентябри соли 2015 бо иштироки аъзоёни ин ҳизб сурат гирифт (кӯшиш ташкил намудани табaddулоти давлатӣ) боиси на танҳо манъ гардидани фаъолияти он гардид, балки Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти ҷиноятҳои террористиро ифротгароии анҷомдодаи аъзоёни ин ҳизб онро ташкилоти террористиро ифротгароӣ эълон намуд. Ҳизби наҳзати исломӣ айни замон аз ҷониби аъзоёни СААД ва СҲШ низ ҳамчун ташкилоти террористиро ифротгароӣ шинохта шудааст.

Аъзоёни ҳизби мамнуи наҳзати исломӣ бо ташкилотҳои террористиро ифротгароии фаъолиятшон дар қаламрави Тоҷикистон мамнуъбуда ҳамкориҳои зич доранд. Маълумоти Созмони Ҳамкории Шанхай аз ин гуфтаҳо дарак медиҳанд. Дар он гуфта мешавад, ки «дар муддати чанд соли охир 75 аъзои ҳизби наҳзати исломӣ дастгир шудаанд, ки дар фаъолияти ташкилотҳои террористиро ифротгароии «Давлати исломӣ», «Ҳаракати исломии Ёзбекистон», «Ансоруллоҳ», «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ҷамоат-ут-Таблиғ», «Гурӯҳи 24» ва ғайраҳо иштирок намудаанд. Аз 1140 шахрванди Тоҷикистон, ки дар сафи чангҷӯёни «Давлати исломӣ» қарор гирифтаанд, 521

нафарашон аъзоёни ҳизби наҳзати исломӣ мебошанд»¹. Фаъолияти Ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 сентябри соли 2015 дар қаламрави кишвар мамнуъ ва он ташкилоти террористию ифротгарой эълон гардидааст.

Ба гуногунрангии онҳо нигоҳ накарда гуфта мумкин аст, ки агар онҳо аз рӯи баъзе нишонаҳои худ аз ҳамдигар тафовут дошта бошанд ҳам, мақсадҳои ҳамаи онҳо якхела ба назар мерасанд. Пеш аз ҳама, онҳо аз рӯи стратегия ва тактикаи фаъолият бо ҳамдигар шабоҳат доранд. Аз лиҳози стратегӣ ҳамаи онҳо мехоҳанд ҳокимияти давлатиро ғасб намуда, давлати исломӣ ташкил намоянд. Ҳатто қисме аз онҳо дар ҳудудҳои Осиёи Марказӣ хилофати исломӣ ташкил кардан мехоҳанд. Аз лиҳози фаъолияти тактикӣ бошад ҳамаи онҳо барои ноором кардани вазъияти иҷтимоию сиёсии давлат нигаронида шудаанд ва барои амалӣ намудани ин мақсади худ роҳу усулҳои гуногуни мубориза, аз ҷумла амалҳои террористиро низ истифода менамоянд. Ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ дар аввал мехоҳанд вазъияти сиёсию иҷтимоии давлатро ноором гардонидани, сипас ба тарғибу ташвиқи андешаҳои зиддиҳукуматӣ оғоз намоянд. Бинобар ин, дар ҷомеа проблемаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсӣ агар вучуд надошта бошанд ҳам, онҳо кӯшиш менамоянд, ки онро ба таври сунъӣ ташкил намоянд, аммо дар шароите, ки чунин мушкилиҳо вучуд дошта бошанд, онҳо яку якбора ба тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротию тундгарой оғоз менамоянд ва дар ниҳояти қор ташкил намудани давлати исломиро ҳадафи асосии худ қарор медиҳанд. Маҳз чунин хусусияти ифротгароии динию сиёсӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле хатарнок буда, ба суботи сиёсии кишвар ва сохтори конституционии давлат таҳдиди пуриқтидор ба шумор меравад.

¹ ПАТС ШОС наряду с ИГИЛ включила ПИВТ в перечень террористических организаций [электронный ресурс]. URL: http://www.tajikemb.kg/index.php?option=com_newscatalog&view=article&id=483&Itemid=140 (дата обращения: 15.12.2019 г.)

Саволе ба вучуд меояд, ки пас агар онҳо аз рӯйи стратегия ва тактикаи фаъолият бо ҳамдигар шабоҳат дошта бошанд, чаро муттаҳид намешаванд ва дар алоҳидагӣ мубориза мебаранд. Таҳлили андешаҳои муҳаққиқон нишон медиҳад, ки гурӯҳҳои ифротгарой ва террористӣ барои ба даст овардани ҷонибдорони худ ва барқарор намудани ҳокимияти худ дар байни мусулмонон дар миёни ҳамдигар дар рақобати шадид қарор доранд. Қисме аз гурӯҳҳои динии ифротгарой ба даст овардани ҳокимиятро бо роҳи зӯрварӣ меҷӯянд амалӣ намоянд ва қисми дигараш бошад бе истифодаи зӯрварӣ. Барои мисол, ташкилоти ифротгарой ва террористии «Ҳизб-ут-Таҳрир» мақсадҳои сиёсии худро ба воситаи тарғибу ташвиқ, додани пул, паҳн намудани андешаҳои ифротӣ ва зиёд намудани ҷонибдорони худ ва сафарбар намудани оммаи мардум бар зидди ҳукумат меҷӯянд амалӣ намояд. Аммо дар муқобили ин «Ҳаракати исломии Туркистон» ва «Ҳаракати исломии Ўзбекистон» дар раванди мубориза концепсияи ҷиҳодро дар мадди аввал меҷӯянд ва ҳуҷумҳои рӯиростро низ баъзан маврид истифода мекунанд.

Тибқи маълумоти Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо дар соли 2018 зиёда аз 873 ҷинояти дорой хусусияти ифротгарой ва террористидошта ба қайд гирифта шудаанд, ки дар натиҷаи чораҷӯии саривақтӣ 298 аъзои ташкилотҳои террористию ифротгарой дастгир карда шудаанд.¹

Ҳамин тариқ, масъалаҳои пайдоиш ва ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ дар Тоҷикистонро таҳқиқ намуда, ба чунин хулосаҳо расидем:

– масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ (бекорӣ, камбизоатӣ, дастрасӣ надоштан ба таҳсилоти босифат ва ғайраҳо), заифии руҳониёни расмӣ кишвар, мавҷудияти низоъҳои минтақавӣ ва таъсиррасонии идеологияи

¹ Пресс-конференция в МВД и укрепление сотрудничества с гражданским обществом [Электронный ресурс]. URL: <https://mvd.tj/index.php/ru/novosti-arkhiv/22788-nishasti-matbuot-dar-ykd-va-ta-viyat-joftani-amkor-bo-omeai-sha-rvand-2> (дата обращения: 25.11.2019)

тундгарой дар байни аҳолии мамлакат ба паҳншавии андешаҳои ифротгарой мусоидат менамоянд;

– дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкилотҳои террористию ифротгароии «Ҳизб-ут-Таҳрир», «Ҳаракати исломии Ўзбекистон», «Ал-Қоида», ҳаракит «Толибон», «Ихвон-ул-Муслимин», «Давлати исломӣ», «Ҳизби наҳзати исломӣ», «Паймони миллии Тоҷикистон» ва ғайраҳо ба таври ғаёбона ғояҳои ифротгарой ва тундгароии исломиро таълиқ менамоянд, ки чунин вазъият ба суботи сиёсии кишвар таъсири манфӣ мерасонад. Ташкилотҳои мазкур аз ҷониби Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон террористию ифротгарой дониста шуда, ғаёбияти онҳо дар қаламрави кишвар мамнуъ эълон гардидааст.

– ташкилотҳои ифротгароию террористии номбаргардида мехоҳанд бо роҳи тағйир додани сохтори конституционии давлат ва ғасби ҳокимият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати исломӣ ташкил намоянд.

3.2. Мушкilot ва дурнамои муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолият то ба имрӯз аз кишварҳои дигари Осиёи Марказӣ дида таҳдиду хатари ифротгароии динию сиёсиро бештар эҳсос менамояд. Бо дарназардошти чунин вазъият Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми соли 2019 иброз намуданд, ки «сохтору мақомоти марбутаро зарур аст, ки дар роҳи ташвиқу тарғиби тундгароии динӣ садди устувор гузошта, ҷавононро ба ҳушёриву зиракӣ ҳидоят кунанд ва онҳоро дар рӯҳияи садоқат ба халқу Ватан ва эҳтиром ба арзишҳои умуминсонӣ тарбия намоянд».¹

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/21975> (санаи истифодабарӣ: 28.12.2019)

Мушкилии дигари мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ чи дар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва чи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо рушди технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва равандҳои босуръати ҷаҳонишавӣ алоқамандӣ дорад. Айни замон ифротгароён ва террористон ба воситаи шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои интернетӣ кушоду равшан дар муқобили низоми қонунии давлат баромад намуда, пайваста ба паҳн намудани андешаҳои ифротӣ ва тундгароӣ машғул ҳастанд. Бинобар ин, «дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тундгароии исломӣ ва ифротгароии динию сиёсӣ омили бесуботкунанда боқӣ мемонанд. Барои аз байн бурдани чунин таҳдидҳо то кадом андоза омода будани нерӯҳои манфиатдор барои муттаҳид шудан, аз гузашти вақт вобаста мебошад. Масъалаи он, ки қай давлатҳои минтақа дар якҷоягӣ бо акторҳои хориҷӣ консепсияи ягонаи мубориза бо ифротгароӣ ва тундгароиро ташаққул медиҳанд, аз рушди ояндаи тамаддуни ҷаҳонӣ вобаста аст.¹

Ба ҳамаи ин мушкилиҳо нигоҳ накарда муҳаққиқи рус Д.Б. Малишева ибраз медорад, ки ҳамаи таҳдиду хатарҳои кишварҳои Осиёи Марказиро ба ду гурӯҳи калон – дохилӣ ва хориҷӣ тақсим намудан мумкин аст ва ба андешаи ӯ, омилҳои дохилӣ дар раванди ташаққулёбии ифротгароии динию сиёсӣ ва тундгароии динӣ нақши зиёд доранд. Ӯ ба таҳдидҳои дохилӣ омилҳои зеринро шомил менамояд: 1) шиддати байниэтники; 2) муҳолифатҳои нерӯҳои сиёсӣ дар дохили мамлакат; 3) сатҳи пасти зиндагӣ ва камбизоатӣ; 4) паҳншавии нашъамандӣ дар миёни ҷавонон; 5) паҳн гардидани андешаҳои тундгароии динӣ дар миёни аҳоли; 6) коҳиш ёфтани даромади аҳоли; 7) сатҳи баланди бекорӣ; 8) сатҳи баланди коррупсия; 9) дар сатҳи паст қарор доштани самарнокии фаъолияти сохторҳои давлатӣ.² Бо андешаҳои мазкур розӣ шудан мумкин аст. Зеро таъсири нерӯи маҳини

¹ Мальшев Д.В. Радикализация ислама в Центральной Азии // Актуальные проблемы Европы. – 2016. – №3. – С.201.

² Мальшева Д.Б. Вызовы безопасности в Центральной Азии // Вызовы безопасности в Центральной Азии. – М.: РАН. ИМЭМО, 2013. – С.5.

ифротгароҳо маҳз бо така ба мушкилиҳои мазкур амалӣ карда мешавад. Ифротгароҳо барои ҷалб намудани диққати одамон, пеш аз ҳама, барои ҷалби таваҷҷуҳи ҷавонон, ки шумораашон нисбат ба дигар қишрҳои ҷомеа зиёдтар аст, ба масъалаҳои беадолатии иҷтимоӣ, нобаробарии иҷтимоӣ сиёсӣ, камбизоатӣ, коррупсия ва ғайраҳо диққати бештар медиҳанд. Барои онҳо, ки қудрати худро нишон диҳанд, кӯшиш менамоянд, ки амалҳои террористӣ анҷом диҳанд ва иқтидори худро барои ҳалли масъалаҳои мавҷуда нишон диҳанд. Агар «Ал-қоида» ва «Толибон» танҳо ба идеологияи исломизм така намоянд, «Давлати исломӣ» дар баробари истифодаи исломизм ва салафизм инчунин дар муқобили беадолатии иҷтимоӣ низ мубориза бурдан мехоҳад, то ки ҷонибдори бештар пайдо намояд. «Таҷрибаи чандинсолаи мубориза бо қорҳои идеологии ифротгароён нишон медиҳад, ки дар таълимоти онҳо даъват ба адолат, бародариву баробарӣ ҳамчун омилҳои ҷалбкунанда ҳанӯз ҳам моҳияти худро гум накардааст. Зеро ба сафи ҷангиёни «Давлати исломӣ» на танҳо ҷавонони камбизоат, ки онҳо бо сабабҳои гуногун сатҳу сифати зиндагии хуб надоштанд, балки ҷавонони доро низ боигарии худро як суғушта, бо онҳо ҳамроҳ мешаванд»¹.

Дар баробари ин, ноустувории иҷтимоии ҷомеа боиси он мегардад, ки талаботҳои аввалиндараҷаи одамон қонеъ нагарданд. Онҳоро баъзан вақт дар илмҳои иҷтимоӣ психологӣ талаботҳои виталӣ низ меноманд, ки барои инсонҳо ҳаётан муҳим мебошанд². Ба андешаи ходими илми Институти психологияи Академияи илмҳои Россия В.А. Соснин, «талабот ба ғизо, солимӣ, дур будан аз бемориҳо, талабот барои манзили зист барои худ ва оилаи худ, тафовути зиёд дар миёни синфи доро ва нодор метавонанд боиси пайдоиши гурӯҳҳои шӯришгар ва ифротгароӣ ва террористӣ гардад ва ин

¹ Манойло А. «Мягкая сила» террористов // Россия и мусульманский мир. – 2017. – №3 (297). – С.139.

² Ниг.: Балацкий Е.В. Витальные ресурсы и контуры сознания // Вестник Российской академии наук. – 2008. – Т.78. – №6. – С.531-537.

гуна гурӯҳҳо метавонанд ҷонибдори зиёд пайдо намоянд».¹ Онҳое, ки ба сафи гурӯҳҳои ифротгарой ва террористӣ мепайванданд, ё бо мақсади мубориза бурдан бо ҳукумати мавҷуда амал менамоянд ва ё бо мақсади пайдо намудани даромад ба ин роҳ мераванд. Масалан, ҷангҷӯёни «Давлати исломӣ» ба онҳое, ки ба сафашон мепайванданд, пули зиёд ваъда медиҳанд.² Ҷамчунин дар Афғонистон ба таври молӣ дастгирӣ ёфтани ҷангиёни ҳаракати «Толибон» мисоли дигари ин гуфтаҳо мебошад. Аммо ба ҳамаи ин ҳолатҳо нигоҳ накарда, як қатор коршиносон ва таҳлилгарон камбизоатию мавқеи пасти иқтисодию иҷтимоии шахсро ҳамчун омили асосии бавучудоварандаи ифротгарой ва терроризм намешуморанд. Барои мисол, шарқшиноси машҳури рус Г.И. Мирский назарияеро, ки тибқи он тундгароҳо, ифротгароён ва террористон гӯё аз давлатҳои аз лиҳози иқтисодӣ қафомонда пайдо мешаванд, инкор менамояд. Ӯ таъкид менамояд, ки аксари террористони «Ал-қоида» аз Арабистони Саудӣ мебошанд, ки ин давлат яке аз давлатҳои сарватманди олам ба шумор меравад³. Инчунин андешаҳои Г.И. Мирский тариқи маълумоти эмпирикӣ низ тасдиқи худро пайдо менамоянд: ҳангоми баргузорию мушоҳидаҳои додгоҳӣ танҳо 10% маҳкумшудаҳо барои анҷом додани амали террористӣ иброз намудаанд, ки ин корро барои ба даст овардани маблағ анҷом додаанд.⁴ Ин нишондод маънои онро дорад, ки аксари он нафароне, ки ба сафи ҳаракатҳои ифротгарой ва террористӣ мепайванданд, эҳтиёҷоти иқтисодӣ надоранд.

Яке аз равандҳои, ки метавонад боиси ташаккули ифротгароии динию сиёсӣ гардад, бархӯрди тамаддунҳо, ҷаҳонишавӣ ва таназзули фарҳангии кишварҳои Шарқ ва кишварҳои мусулмонӣ дониста мешавад. Зеро дараҷаи маълумотнокӣ ва маърифатнокии шаҳрвандони давлатҳои, ки

¹ Соснин В. А. Психология современного терроризма. – М.: ФОРУМ, 2012. – С. 38.

² Роль технологий «мягкой силы» в информационном, ценностно-мировоззренческом и цивилизационном противоборстве. – М.: изд-во. «Экон-Информ», 2016. – С. 135–136.

³ Мирский Г. И. Феномен ИГИЛ // Запад-Восток-Россия 2014: материалы ежегодника ИМЭМО РАН. – М., 2015. – С. 107.

⁴ Соснин В. А. Психология современного терроризма. – М.: ФОРУМ, 2012. – С. 74.

аксари аҳолиашонро мусулмонон ташкил медиҳанд, дар сатҳи паст қарор доранд ва аз давлатҳои тараққикардаи олам хеле қафо мондаанд. Баъзе муҳаққиқон, ба монанди Р.Гайнутдин масъалаҳои гуногуни ҳаёти фарҳангии иҷтимоиро муқоиса намуда, ҳамзамон қайд менамояд, ки ҳатто шумораи одамони дорои дараҷаҳои илмӣ ва унвонҳои илмӣ ҳаммаи кишварҳои мусулмонӣ танҳо бо нишондодҳои илмӣ Англия баробар шуда наметавонад¹. Инчунин дар ин раванд аз ҷониби мусулмонон надонистани забони арабӣ низ онҳоро дар бисёр маврид ба доми фиреби ифротгароён меандозад. Аз рӯйи баъзе оморҳо танҳо 20% одамон, ки дини исломро пайравӣ менамоянд, забони арабиро медонанд. Чунин ҳолат маънои онро дорад, ки аксари мусулмонон забони арабиро намедонанд ва аз ин рӯ, бо моҳияти матнҳои динӣ шинос шуда наметавонанд, ки дар натиҷа ҳар гуна шарҳу тафсириро хоҳ дуруст бошад ва ё хоҳ нодуруст, қабул намуда, ҳамчун воқеият мепиндоранд². Сатҳи пасти маълумотнокӣ ва фарҳанги умумӣ на танҳо боиси он мегардад, ки одамон таълимотҳои диниро ба таври дуруст баҳогузорӣ карда наметавонанд, балки онҳо равандҳои минтақавӣ ва ҷаҳониро низ сарфаҳм намераванд. Албатта, донистани забони арабӣ барои ҳаммаи мусулмонон ва ё ба онҳо омӯзонидани ин забон роҳи ҳалли масъала шуда наметавонад. Дар ин самт он гурӯҳи руҳониёне, ки дар ҳаёти осоиштаи мамлакат ғаболона ширкат меварзанд ва динро аз ҳар гуна андешаҳои ифротӣ ҳимоя менамоянд, метавонанд то андозае мусоидат кунанд.

Яке аз мушкилиҳои ҷиддие, ки дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ва терроризм ба вуҷуд меояд, омилҳои сиёсии пайдоиши ин падида мебошад. Бо дарназардошти омилҳои сиёсӣ агар ба масъалаи мазкур баҳогузорӣ намоем, дидан мумкин аст, ки ифротгароӣ ва терроризм дар ниқоби ҳаракатҳои динию миллӣ ва мазҳабӣ этникӣ зоҳир мегардад, то ки пайравон ва ҷонибдорони бештар пайдо намояд. Барои мисол низои тулонии

¹ Гайнутдинов Р. И. Ислам в современной России: дис ... канд. филос. наук. – М., 2003. – С.76.

² Хасан М. Источник террора: идеология ваххабизма-салафизма. – М.: ЦСПИ, 2005. – С. 70.

байни арабҳо ва яҳудиёно, ки дар он субъектҳои гуногун иштирок менамоянд, метавонем ёдоварӣ намоем. Яке аз иштирокчиёни ин низоъ Ҳаракати исломии муқовимат (ҲАМОС) мебошад, ки ба ақидаи баъзе коршиносон, озод намудани Фаластин аз зери фишори яҳудиёно мақсади худ қарор додааст ва дар раванди ин гуна фаъолият роҳу усулҳои муборизаеро истифода менамояд, ки онҳо хоси ташкилотҳои террористӣ мебошанд.¹ Аммо на ҳамаи давлатҳо онро ташкилоти террористию ифротгарой медонанд. Ҳатто декабри соли 2014 Додгоҳи Иттиҳоди Европа дар бораи хориҷ намудани ҲАМОС аз рӯйхати ташкилотҳои террористӣ қарор қабул намуда буд. Аммо Шӯрои Иттиҳоди Европа кӯшиш намуд, ки онро дубора ба ин рӯйхат ворид намояд ва чунин ҳам шуд. Дафъаи дуввум моҳи сентябри соли 2019 Додгоҳи Иттиҳоди Европа дар бораи аз рӯйхати ташкилотҳои террористӣ хориҷ намудани Ҳаракати исломии муқовимат (ҲАМОС) такроран қарор қабул намуд.² Онро дар аксари кишварҳои мусулмонӣ ҳамчун ҳаракати миллию озодихоҳие медонанд, ки барои ҳимояи истиқлолияти давлати худ мубориза мебарад.

Ташкилоти ҳарбию исломии «Ҳизбуллоҳ», ки ҷонибдори инқилоби исломии Эрон мебошад ва дар навбати аввал дар Ливан меҳаҳад намунаи давлати исломии Эронро ташкил намояд, аз ҷониби Америка, Канада, Исроил, Миср, Австралия, Британияи Кабир ва қисман аз ҷониби Иттиҳоди Европа ҳамчун ташкилоти террористию ифротгарой шинохта шудааст. Федератсияи Россия «Ҳизбуллоҳ»-ро ташкилоти террористию ифротгарой намешуморад, ба он нигоҳ накарда, ки тирамоҳи соли 1985 дар пойтахти Ливан шаҳри Бейрут чаҳор дипломати русро дуздида, якеашро ба қатл

¹ Жаринов К.В. Терроризм и террористы. – Минск: Харвест, 1999. – 120 с.

² Европейский суд вновь исключил ХАМАС из списка террористических организаций [электронный ресурс]. URL: <http://archive.9tv.co.il/news/2019/09/06/274615.html> (дата обращения: 30.12.2019 г.)

расонида буданд¹. Моҳи ноябри соли 2015 намояндаи махсуси Президенти Федератсияи Россия оид ба Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ иброз намуда буд, ки «Ҳизбуллоҳ» дар худудҳои Россия амали террористӣ анҷом надодааст ва аз ин рӯ, бо вай муносибат ва робитаҳо нигоҳ дошта мешаванд².

Ташкилоти террористию ифротгароии «Давлати исломӣ» (дар Тоҷикистон фаъолият намояд), ки дар заминаи ташкилоти террористии «Ал-Қоида», неруҳои ҳарбии Ироқ ва Ҳаракати исломии Сурия (БААС) ташкил шудааст, аз ҷониби Америка, Канада, Австралия, Аморти Муттаҳидаи Араб, Ҳиндустон, Россия, Туркия ва чанде дигарон ҳамчун ташкилоти ифротгароӣ ва террористӣ шинохта шудааст. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз соли 2015 бо қарори Додгоҳи Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ташкилот террористӣ эълон гардида, фаъолият дар қаламрави кишвар намояд карда шудааст. Омӯзиш ва таҳлили васоити ахбори оммаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки баъзан Туркияро барои робита ва ҳамкорӣ доштан бо «Давлати исломӣ» гунаҳкор менамоянд. Масалан, дар баъзе сарчашмаҳо гуфта мешавад, ки Туркия ба ҷангиёни «Давлати исломӣ» кӯмаки молӣ ва тиббӣ мерасонад, бо онҳо муносибатҳои тичоратӣ дорад ва ғайраҳо.³

Ҳамчунин баъзе коршиносони масоили Шарқи Наздик иброз медоранд, ки яке аз шохаҳои қавии «Ал-қоида», ки бо номи «Ҷабҳат-ан-нусра» шинохта мешавад, аз ҷониби аксари давлатҳои олам ташкилоти террористию ифротгароӣ шинохта шудааст, аммо Америка бо ҳамроҳии шарикони стратегии худ доимо ин ҳаракати исломиро дастгирӣ намуда, пайваста мавзӯҳои артиши Сурияро тирборон ва бомбаборон менамояд, то ки барои

¹ Шегаев И.С. Ислам в политическом дискурсе: концепты, стереотипы, радикализм. Монография. –Казань: Изд-во «Бук», 2017. –С.91.

² Россия не считает «Хезболлу» и ХАМАС террористическими организациями [электронный ресурс]. URL: <https://www.pnp.ru/politics/2015/11/15/rossiya-neschitaet-khezbollah-i-khamas-terroristicheskimi-organizaciyami.html> (дата обращения: 25.08.2019 г.)

³ Против Эрдогана создается международная коалиция [электронный ресурс]. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2820532.html> (дата обращения: 30.12.2019 г.)

чангиёни ин ташкилот ва оилаҳои онҳо дар шаҳрҳои Ҳалаб (Алеппо) ва Тадмор (Палмира) роҳрави гуманитарӣ кушоянд¹.

Ҳамзамон дар муносибат бо баъзе хизбу ҳаракатҳои тундгаро аз чониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ва махсусан давлатҳои кафили амнияти байналхалқӣ истифода гардидани ибораи «муҳолифини муътадил ва таҳаммулгаро» баъзан вақт ташвишовар мебошад. Дар чунин шакл баҳогузори намудани баъзе дастаҳои ҷинойтӣ ва гурӯҳҳои тундгаро ҷанги шаҳрвандии Сурияро хеле мураккаб ва ҳалли онро хеле душвор гардондааст. Масалан, гурӯҳҳои силоҳбадасти ғайриқонуние, ки зери унвони Артиши озоди Сурия дар муқобили ҳукумати қонунии Б.Асад меҷанганд, зери ҳимояти давлатҳои Ғарб қарор доранд. Ба ҳамин монанд, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Додгоҳи олии кишвар Ҳизби наҳзати исломӣ ташкилоти террористӣ эълон гардида, фаъолиятҳои дар қаламрави кишвар манъ карда шудааст. Аммо то имрӯз танҳо кишварҳои аъзои СААД ва СҶШ онро террористию ифротгарой шинохтаанду бас.

Ҳамин тариқ, гуфтаҳои боло бори дигар шаҳодат аз он медиҳанд, ки дар шароити муосир муайян намудани муносибати давлатҳо бо тундгарой ва ифротгароии динию сиёсӣ ва мушаххас намудани он хеле ба мушкилиҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин ҳолатро ба инобат гирифта, дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез” иброз намуда буданд, ки «Хусусияти глобалии хатари терроризм ва ифротгарой ҷиддан тақозо менамояд, ки нисбат ба ин ду мафҳум мавқеъ ва меъёрҳои ягонаву умумӣ таҳия ва қабул карда шаванд».² Бо дарназардошти равандҳои сиёсии замони

¹ МИД расказал, как США помогают террористам [электронный ресурс]. URL: <https://www.gazeta.ru/army/news/2018/09/20/12064453.shtml> (дата обращения: 21.08.2019 г.)

² Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи Конфронси байналмилалӣ сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез” 04.05.2018 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/17564> (санаи истифодабарӣ: 15.02.2019)

муосир бе ягон мушкилӣ мушоҳида намудан мумкин аст, ки дар раванди эътироф намудани ин ё он ҳаракати динӣ ба сифати ташкилоти террористӣ, тундгаро ва ифротгароӣ дар аксар маврид хусусиятҳои мазҳабию ғоявии онҳо ба инобат гирифта намешаванд. Дар ин раванд давлатҳо, пеш аз ҳама, манфиатҳои миллии худро дар мадди аввал гузошта, вобаста ба амалӣ шудан ва ё нашудани онҳо ба ин гуна ташкилотҳо баҳои гуногун медиҳанд. Масалан, фаъолияти ин ё он ҳизбу ҳаракати динӣ агар ба манфиатҳои миллии онҳо мувофиқат намояд, онро муҳолифини муътадил ва таҳаммулгаро эътироф менамоянд ва агар мувофиқат накунад ҳамон замон онро тундгаро меноманд. Дар чунин шароити мураккаб барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, махсусан барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ мондани мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ хеле мушкилиҳоро ба вучуд меоварад. Аз ин рӯ, дар раванди мубориза бо ин падидаи номатлуб чунин вазъияти байналхалқӣ бояд ба инобат гирифта шуда, вобаста ба он роҳу усулҳои мувофиқи мубориза истифода бурда шавад, то ки ба манфиатҳои миллии давлат осебе нарасонанд.

Дар самти мубориза бо ифротгароии динию сиёсӣ ва махсусан пешгирӣ намудани амалҳои террористӣ баланд бардоштани самаранокии хадамоти ҳосусӣ хеле муҳим мебошад. Ворид намудани гумоштаҳо аз ҳисоби кормандони сохторҳои қудратӣ дар дохили шабакаҳои тундгароӣ ва ё пайдо намудани нафароне, ки ин корро анҷом дода метавонанд, имкон медиҳад, ки дар бораи амалҳои ояндаи онҳо маълумоти дақиқ ба даст оварда шавад. Инчунин амалӣ намудани ин ҳадаф ба воситаи ҳамкории зич барқарор намудан бо ҷомеаи шаҳрвандӣ ва бо шаҳрвандони қаторӣ низ то андозае имконпазир мегардад. Зеро дар таъмини амният ва суботи сиёсии давлат бояд шаҳрвандони ватандӯст ва соҳибватан бетараф набошанд ва дар баробари давлат онҳо низ саҳми худро дар самти мубориза бо тундгароӣ ва ифротгароии динӣ гузоранд. Гузашта аз ин, бояд ба инобат гирифт, ки амалӣ

намудани ҷосусӣ ҳамчун воситаи мубориза бо терроризм ва ифротгарой технологияи анъанавие мебошад, ки тӯли асрҳост, ки истифода бурда мешавад. Аз ин рӯ, дар ҳама маврид истифодаи он наметавонад натиҷаи дилхоҳ ба бор оварад. Махсусан, дар шароите, ки ба ин технология афзалияти бештар дода шуда, технологияҳои дигари мубориза мадди назар мешаванд, самаранокии мубориза бо тундгарой ва ифротгарой низ коҳиш меёбад.

Маълум аст, ки тӯли солҳои охир ҳизбу ҳаракатҳои террористӣ ифротгарой фазои иттилоотии шабакаи интернетро ба таври васеъ истифода мекунанд ва чунин тарзи муносибат марҳила ба марҳила ба сатҳи нав ворид шуда истодааст. Барои мисол, тибқи маълумоти ташкилоти ғайриҳукумати SITE Intelligence Group, ки ба мониторинги сомонаҳои созмонҳои ҷиҳодӣ машғул аст, ҳаракати «Толибон» барои телефонҳои Android шаклҳои гуногуни барномаи мобилии худро дар шабакаи интернет ворид намудааст¹. Бояд гуфт, ки то ин дам ин ҳаракати ифротгарой ва террористӣ ба монанди дигар созмонҳои тундгаро дар шабакаи интернет сомонаи худ ва дар шабакаҳои иҷтимоӣ саҳифаҳои бешумореро кушода, ба воситаи онҳо одамонро мағзшӯӣ менамуданд ва сафи худро бо ҳамин васила пурра месохтанд. Истифодаи шабакаҳои иттилоотӣ ҳамчун воситаи тарғибу ташвиқ ва таблиғи андешаҳои ифротӣ аллакай исбот гардидааст. Махсусан, ошкор намудан ва огоҳ кардани мардум аз ғайриқонунии зиддинсонии онҳо, ки аз ҷониби ҳадамоти истихбороти давлатҳои гуногун ба хоҳири огоҳонидан ва хабардор кардани мардум пайваста амалӣ карда мешавад, ин гуна технологияҳои таблиғотиро ба осонӣ мушоҳида намудан мумкин аст.²

Яке аз заминаҳои ташаккулёбии ифротгароии динию сиёсӣ амалӣ намудани корҳои иттилоотӣ идеологӣ мебошад. Вобаста ба ин масъала

¹ Миклашевская А. «Талибан» начал наступление на Google Play [электронный ресурс]. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2955023> (дата обращения: 12.11.2019)

² Ниг.: Эрель А. Я была джихадисткой: расследование в центре вербовочной сети ИГИЛ. – М.: Кучково поле, 2016. – 256 с.

коршиносони масоили муносибатҳои байналхалқӣ ибраз медоранд, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз ҷониби Арабистони Саудӣ ва Қатар исломизатсияи босуръат идома дорад. Ҳатто муҳаққиқони мазкур давлатҳои номбаршударо маблағгузори тундгароии исломӣ номидаанд. Ба андешаи онҳо, аз ҷониби давлатҳои номбаргардида чун қардани маблағҳои хеле зиёд барои сохтани масҷидҳо ва мадрасаҳо, ҷопи адабиёти динӣ, дар кишварҳои исломӣ ба таҳсили динию илоҳиётшиносӣ ҷалб намудани ҷавонон ҳамчун раванди ташаккули инфрасохтори исломӣ барои омода намудани низои навбатӣ муаррифӣ гардидааст.¹ Аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар муносибат бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла бо Тоҷикистон на танҳо кишварҳои исломӣ ин гуна корҳои идеологиро анҷом медиҳанд, балки як қатор кишварҳои ғайрисиломӣ низ аллакай он ҳизбу ҳаракатҳоеро, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ифротгароӣ ва террористӣ доништа шудаанд, на танҳо дар ҳудудҳои худ роҳ медиҳанд, балки онҳоро дастгирӣ низ менамоянд. Чунин вазъият ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ ва ба ҷонибдорони ифротгароии динию сиёсӣ руҳияи нав бахшида, барои идома додани фаъолиятҳои ғайриқонунии онҳо шароити муосид фароҳам меорад.

Дар чунин шароити ҳассос анҷом додани як қатор корҳои пешгирикунанда хеле зарур мебошад. Дар навбати аввал зери назорати қатъии давлат қарор додани ҳамаи ташкилотҳои динӣ хеле муҳим мебошад. Дар ин самт яке аз ташаббусҳои Ҳукумати кишварро вобаста ба додани маош ба имомхатибони масҷидҳои ҷомеаи кишвар, ки аз 1 январи соли 2014 оғоз гардида буд, амали саривақтӣ донистан мумкин аст. Ба андешаи мо, додани маош он тараф истад, ҳатто номзадҳо барои иҷрои ин масъулият бояд бо Шӯрои уламои Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқа карда шавад, то ки шахсони ифротгаро дар миёни мусулмонони кишвар дасткӯтоҳ гардаднд. Чунин

¹ Сценарный прогноз ситуации в Центральной Азии после вывода коалиционных войск из Афганистана 2014–2024 гг. // Аналитический доклад Российского совета по международным делам [Электронный ресурс]. — URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1870#3 (дата обращения: 10.02.2018 г.).

амалҳо имкон медиҳанд, ки то андозае тарғибу ташвиқи андешаҳои ифротӣ коҳиш дода шавад ва фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ маҳдуд гардад. Зеро аз зери назорат дур мондани масҷидҳои чомеъ метавонад барои тундгароҳо имконияти хуб фароҳам оварад.

Гузашта аз ин назорати идеологӣ ба тамоми зинаҳои таҳсилот, аз ҷумла ба таҳсилоти динӣ низ бояд равона карда шавад. Зеро дар самти пешгирӣ ва безаргардонии ифротгароии динию сиёсӣ соҳаи маориф ва низоми таълиму тарбия нақши асосӣ мебозад. Таҳлили адабиёти илмӣ ва таҷрибаи давлатҳои гуногуни олам нишон медиҳад, ки одатан нафароне андешаҳои ифротгароиро ҷонибдорӣ менамоянд, ки аз рушди босуръати соҳаҳои ҷамъиятӣ қафо мондаанд ва ё дар бозори меҳнат бинобар сабаби надоштани дониши касбӣ харидор надоранд ва аз ин рӯ корношоям гардидаанд. Низоми маориф пеш аз ҳама бо роҳи баланд бардоштани сифати таълим дар раванди омода намудани кадрҳо ба донишу ҷаҳонбинӣ, сатҳи забондонии онҳо, касбият ва короии онҳо бояд тавачҷуҳ диҳад, то ки хатмкунандаи донишгоҳу донишқадаҳои кишвар тавонанд дар бозори меҳнат талабгор пайдо намуда, мавқеи иҷтимоии худро ҳифз созанд. Гузашта аз ин, агар низоми маориф ба наврасон ва ҷавонон донишҳои замонавӣ ва дунявиро пешниҳод карда натавонанд, ҷаҳонбинии онҳоро метавонад андешаҳои ифротӣ ва тундгароӣ фаро гирад. Яъне фазои холии таълимӣ, беназорат мондани раванди таълим ва бемасъулиятии омӯзгорони зинаҳои гуногуни таҳсил метавонад боиси ба доми ифротгароҳо гирифтор шудани ҷавонон шаванд.

Яке аз самтҳои афзалиятноки мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ корҳои идеологӣ мебошад, ки сирф хусусияти динию сиёсӣ доранд. Пеш аз ҳама, дар ин самт беэътибор намудани алоқамандии дин бо терроризму ифротгароӣ, беобрӯ намудани ҳизбу ҳаракатҳои, ки дар ниқоби дини ислом муборизаи сиёсӣ мебаранд ва фoš намудани сирри онҳо хеле муҳим аст. Чунин амалҳои идеологӣ имкон медиҳанд, ки мардум симои аслии ҳизбу

ҳаракатҳои ифротиро шиносанд. Боиси ифтихор аст, ки Президенти кишвар дар ҳамаи суҳанрониҳои худ доимо иброз медорад, ки терроризм ва ифротгароӣ бо дини ислом ҳеҷ иртибот надорад. Аммо дар ин самт бояд намояндагони мақомоти ҳокимияти давлатӣ, зиёиён ва равшанфикрони кишвар, рӯҳониёни обруманд ва шахсони бозътибор низ бояд ҳамроҳ шаванд. Бояд чунин тарзи фаъолият тариқи ҳамаи васоити ахбори оммаи ватанӣ, дар муассисаҳои динӣ ва макотиби олии кишвар сурат гирад. Дар як қатор кишварҳои олам, ки аз лиҳози таъсири ифротгароӣ ва терроризм осебпазир ҳастанд, чунин навъи фаъолиятҳо оғоз гардидаанд. Масалан, донишмандон метавонанд дар атрофи сӯиҷӯиҳои анаъанавӣ машғулиятҳои лексионӣ баргузор намоянд ва дар ин раванд аз нуқтаи назари илмӣ фаъолияти гурӯҳҳои ифротгароӣ ва террористиро маҳкум намуда, сирри таълимотҳои ифротии салафия, ваҳҳобия ва дигар ҷараёнҳои иғвоангезро фош созанд.

Таҳлили зуҳуроти ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дурнамои муқовимат бо он моро водор намуд, ки вобаста ба пешгирии паҳншавии ғояҳои ифротгароии динию сиёсӣ баъзе пешниҳодҳои худро манзур намоем.

– таъсис додани сомонҳои махсуси иттилоотӣ, ки дар он мақсадҳои ғаразноки ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ нишон дода шаванд, то ки ҷавонон тавонанд дар бораи ҳадафҳои ғаразноки ин зумра ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ маълумот пайдо намоянд. Ташкили чунин сомона имконият медиҳад, ки ҷавонон ба қадри сулҳ, оромӣ ва ҳаёти осоиштаву инсондӯстона бирасанд ва дар ниҳоят ба созандагиву бунёдкорӣ, илмомӯзиву донишандӯзӣ машғул гарданд;

– дар дохили ҷаҳон сиёсатшиносӣ, амнияти миллӣ, диншиносӣ, сотсиология, муносибатҳои байналхалқӣ ҷойгир намудани мавзӯи алоҳида, ки дар ҳадафҳои ғаразноки ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ нишон дода шуда,

таҳдид он ба суботи сиёсии давлат ва ҳаёти ошоиштаи сокинони кишвар нишон дода шавад;

– аз чониби адибон ва нависандагони кишвар таҳия гардидани китобҳои бадеие, ки дар онҳо ифротгароии динию сиёсӣ ва амалҳои террористӣ маҳкум карда шудаанд ва дастраси хонандагони мактабҳои миёна ва мактабҳои олии кишвар намудани онҳо;

– дар байни ҷавонон ва наврасон тарғибу ташвиқ намудани китобҳои имкон медиҳад, ки сатҳи маърифатнокии онҳо баланд бардошта шуда, дараҷаи гаравидани онҳо ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ коҳиш ёбад. Зеро таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки аксари ҷавононе, ки ба ин гуна созмонҳои ифротӣ мепайванданд, донишу маърифати зарурӣ надоранд, ки дар чунин маврид на танҳо нотавонӣ, балки нофаҳмӣ ва ноогоҳии онҳо боиси мағзшӯии онҳо мегардад. Вобаста ба китобҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми соли 2019 хеле бамаврид таъкид намуданд, ки: «Роҳбарону кормандони соҳаи маорифро зарур аст, ки дар баробари чунин дастгириҳои давлат ва афроди ватандӯст сатҳу сифати таълимиро дар ҳар як муассисаи таълимӣ, сарфи назар аз шакли моликияти онҳо ва дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот баланд бардоранд. Инчунин, назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр гардонида, наврасону ҷавонро ба мутолиаи китобҳои бадеиву илмӣ ташвиқ намоянд, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшанд ва ба таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ таваччуҳӣ бештар зоҳир намоянд. Аз ин рӯ, ҳар як фарди бедордил бояд барои ғанӣ гардидани забони модарӣ ва омӯхтани забонҳои хоричӣ кӯшиш кунад, ба мутолиаи китоб диққати аввалиндараҷа диҳад ва ҷиҳати баланд бардоштани маърифатнокии худ саъю талош намояд. Тибқи таҳлилҳо

вақтҳои охир дур шудан аз китобхонӣ яке аз масъалаҳои нигаронкунанда дар байни хонандагону донишҷӯён ва омӯзгорони онҳо мебошад».¹

Тӯли солҳои охир олимону муҳаққиқон ва махсусан мақомоти қудратӣ дар муносибат бо фаъолияти ифротгарой як қатор мафҳумҳои гуногунро истифода менамоянд. Аз ҷумла, ифротгароии динию этникӣ, динию сиёсӣ, ташкилоти ифротгарой ва террористӣ, гурӯҳҳои муташаккили ҷиной ва ғ. ба онҳо мисол шуда метавонанд.

Дар Тоҷикистон аз соли 2003 Қонун дар бораи мубориза бар зидди ифротгарой қабул гардидааст, ки дар он ифротгароиро баҳои умумӣ дода, бо ҷи сабаб бошад, ки шаклҳои алоҳидаи ифротгароиро нишон надодаанд.² Махсусан, дар бораи ифротгароии динию сиёсӣ ҳамчун падидаи номатлуб ва дар бораи нишонаҳову оқибатҳои он ба таври мушаххас муқаррарот дида намешавад. Бо назардошти чунин вазъият, хуб мебуд, ки дар қонуни мазкур шаклҳои зоҳиршавии ифротгарой ба таври мушаххас баён мешуданд ва дар атрофи ифротгароии динӣ ҳамчун амали ифротӣ муқаррарот ҷойгир карда мешуд. Зеро Тоҷикистон яке аз давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ дониста мешавад ва дар минтақаи мазкур созмону ташкилотҳои ифротгарой ва террористии дорои хусусияти динӣ ба фаъолиятҳои пинҳонӣ машғул мебошанд. Бинобар ин, ба андешаи мо, ба амнияти миллӣ ва устувории сиёсии ҷомеа аз ҳама бештар таъсири омили исломӣ ва ифротгароии динӣ зиёд аст.

Ҳамин тариқ, баъди омӯзиши мушкилот ва дурнамои муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мо ба чунин хулосаҳо расидем:

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/21975> (санаи истифодабарӣ: 28.12.2019)

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мубориза бо экстремизм (ифротгарой). Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 8.12.2003 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146

– дар миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон давлате мебошад, ки дар солҳои аввали соҳибистиқлолии худ ҷанги шаҳрвандиро аз сар гузаронид, ки онро гуфтан мумкин аст, ки муборизаи байни нерӯҳои исломӣ ва нерӯҳои ҳукуматӣ буд;

– дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ бори аввал акторҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ вориди бозиҳои сиёсӣ шуданд ва қисме аз онҳо дар раванди баргузории гуфтушунидҳои ҷонибҳои даргир мусоидат намуда бошанд, қисме дигарашон алангаи оташи ҷанги шаҳрвандиро зиёд намуданд;

– Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ ягона давлате мебошад, ки фаъолияти ҳизби сиёсии дорои хусусияти исломиро расман иҷозат дода буд;

– Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишвари ҷангзадаи Афғонистон, ки дар он ҷо ҳанӯз ҳам хусусияти тундгароӣ гирифтани дини ислом идома дорад, дарозтарин сарҳадро дорад ва таъсири онро доимо эҳсос менамояд. Таҳдиди омили исломии Афғонистон ҳамчунин ба Ёзбекистон низ зиёд аст. Зеро дар кишвари Афғонистон тоҷикон ва ўзбекҳо баъди паштунҳо аз рӯи шумораи аҳоли ҷойи дуюм ва сеюмро ишғол менамоянд. Чунин ҳолат метавонад барои тундгароён ва ифротгароён дар Афғонистон фаъолиятдошта шароити муосид фароҳам оварад;

– дар сатҳи паст қарор доштани маърифати динии аҳоли ва дар ҳоли гузариш қарор доштани низомҳои сиёсӣ ва иқтисодии давлат осебпазирии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар муқобили ифротгароии динию сиёсӣ хеле афзун мегардонад. Дар чунин шароити ҳассос мубориза бо ин падидаи номатлуб на танҳо мушкилиҳои зиёдро ба вучуд меоварад, балки дар раванди амалишавии стратегияҳои давлатӣ ва мақсадҳои миллӣ ба таври ҷиддӣ монеа эҷод менамоянд.

ХУЛОСА

Дар раванди таҳқиқи хусусиятҳои муҳими ифротгароии динию сиёсӣ ва таҳлилу баррасии паҳлуҳои гуногуни он мо ба чунин хулосаҳо расидем:

1. Ифротгароии динию сиёсӣ ба суботи сиёсии кишвар ва оромии ҷомеа ба таври воқеӣ таҳдид намуда, ҳаёти озоиштаи аҳолии кишвар ва рушду инкишофи ҷомеаро зерӣ хавфу хатар қарор медиҳад. Зеро ифротгароии динию сиёсӣ фаъолияти ғайриқонунӣ ва пинҳоние мебошад, ки бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохтори давлатӣ, ғайриқонунӣ ғасб намудани ҳокимияти давлатӣ, ҳалалдор намудани истиқлолияти сиёсӣ ва тамомияти марзии давлат ҳадафи асосии он буда, бо таълимоти динӣ ва шиорҳои динӣ зухур менамояд ва барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ дар раванди мубориза роҳу усулҳои зӯрваронаро ба кор мебарад. Ҳатто анҷом додани амали террористӣ аз ҷониби намояндагон ва пайравони он роҳандозӣ карда мешавад. Ифротгароии динию сиёсӣ барои ҳалли масъалаҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеа гузаронидани ҳама гуна муколама, расидан ба ҳама гуна созишро инкор менамоянд.

2. Таҳлилу омӯзиши адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки бори аввал ифротгароии динию сиёсӣ дар шароити баамалоии «чанги сард» ва ҳамчун яроқи идеологии давлатҳои Ғарб дар муқобили Иттиҳоди Шӯравӣ истифода гардидааст. Хусусияти зиддиҷамъиятӣ, зиддидавлатӣ ва зиддикоммунистии онро олимони шӯравӣ дар таҳқиқоти худ нишон додаанд. Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ бошад онро ҳамчун воситаи амалӣ намудани манфиатҳои геополитикӣ истифода намуда истодаанд. Чанбаҳои идеологии ифротгароии динию сиёсӣ нишон медиҳад, ки он бо динҳои анъанавӣ ҳеҷ рабте надоранд ва як зумра нерӯҳои таҳрибкор динро ҳамчун воситаи идеологии муборизаи худ интиҳоб намуда, ҳадафҳои сиёсии худро дар ниқоби дин пинҳон менамоянд. Дар тавсеаи ифротгароии динию сиёсӣ на танҳо кишварҳои ғайриисломӣ, балки як зумра давлатҳои исломӣ низ таъсиргуздор мебошанд,

ки дар ин маврид манфиатҳои геополитикӣ ва ҳадафҳои стратегии онҳо барои асоснок намудани пайдоиши ин навъи ифротгароӣ хеле муҳим аст.

3. Пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ сабабҳо ва заминаҳои худро дорад. Дар маҷмӯъ, як қатор омилҳои мавҷуданд, ки барои фаъолияти ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ шароит муҳайё менамоянд. Аз ҷумла, даҳлати давлатҳои хориҷӣ ба қорҳои дохилии кишвар, бархӯрди манфиатҳои геополитикии абарқудратҳо, паст гардидани маълумотнокии динию дунявӣ аҳолии мамлакат, дар сатҳи зарурӣ таъмин нагардидани амнияти иттилоотии давлат, паст будани маданияти динии аҳоли, тезу тунд гардидани муносибатҳои байнимазҳабӣ, даъвоҳои сиёсии сарварони динию мазҳабӣ, афзудани амалҳои коррупсионӣ, поймол гардидани ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, бад гардидани ҳифзи иҷтимоии аҳоли, паст гардидани сатҳу сифати зиндагии мардум, бухронҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва ғайраҳо омилҳои мебошанд, ки барои амалӣ намудани ҳадафҳои ғаразноки ифротгароён шароит муҳайё месозанд.

Дар баробари ин, яке аз омилҳои дигаре, ки сабаби пайдоиш ва тавсеаи ифротгароии динию сиёсӣ мегардад ва барои ифротгароён имконияти тарғиботию таблиғотӣ медиҳад, ҳалоии идеологии ҷомеа мебошад. Чунин ҳалоии идеологӣ дар шароити рушди технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ ва дар раванди ҷаҳонишавӣ боз ҳам афзун гардидааст. Шабакаҳои иҷтимоӣ ва сомонаҳои интернетӣ ба ифротгароён имкон додаанд, ки онҳо бе харчи зиёд андешаҳои худро озодона тарғибу ташвиқ намуда, ҷонибдорон ва пайравони худро зиёд намоянд. Дар чунин шароит амалӣ намудани механизмҳои ҷадиди муқовимат бо ифротгароии динию сиёсӣ зарур мебошад. Аммо дар раванди мубориза хусусияти комплексӣ доштани он низ бояд ба инобат гирифта шавад. Зеро чи гунае, ки пайдоиши ифротгароӣ сабаби ягона надорад ва он дар зери таъсири омилҳои гуногун

ташаккул меёбад, мубориза бо он низ бояд бо роҳу воситаҳои гуногун амалӣ карда шавад.

Яке аз омилҳои асосии пайдоиши ифротгарии динию сиёсӣ сиёсишавии дини ислом мебошад. Як қатор муҳаққиқон сиёсишавии дини исломро бо тундгарии он ҳамшабеҳ медонанд. Агар масъалаи мазкур бо дарназардошти идеологияи исломизм баррасӣ гардад, воқеан ҳам раванди тундгарии дини ислом ҳамон раванди сиёсишавии он мебошад.

3. Сиёсишавии дини ислом аз он сабаб хатарнок мебошад, ки дар раванди амалӣ гардонидани муборизаҳои сиёсӣ стратегияҳои гуногуни муборизаро интихоб менамоянд, ки ҳамагӣ барои тарғибу ташвиқи андешаҳои тундгарой ва ифротгарой нигаронида шудаанд. Дар бисёре аз мавридҳо се марҳилаи сиёсишавии дини исломро нишон додаанд, ки таҳлили марҳилаҳои мазкур фаъолияти тарғиботи онҳоро баръало нишон медиҳад. Дар марҳилаи якум рӯҳониён пурра ба меъёрҳои динӣ такя намуда, дигаронро низ барои риояи онҳо маҷбур месозанд. Дар марҳилаи дуоми сиёсишавии дин рӯҳониён ва фаъолони динӣ ба таври чашмгир дар равандҳои сиёсӣ ворид гардида, худро ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ муаррифӣ менамоянд ва ташкилотҳо ва иттиҳодияҳои гуногуни динӣ таъсис медиҳанд. Дар марҳилаи сеюми сиёсишавии дин аллакай ташкил намудани ҳизбҳои сиёсии динӣ ба мушоҳида мерасад. Мавҷудияти ҳизби сиёсии динӣ аллакай аз мавҷудияти дини сиёсӣ дарак медиҳад. Махсусан, раванди сиёсишавии дини ислом, ки дар ниҳояти худ барои ташкил намудани давлати исломӣ нигаронида шудааст, дар раванди сиёсишавии худ муносибатҳои ҷамъиятиро тезу тунд менамояд. Пайдоиши ҳизбу ҳаракатҳои ифротгарой ва тундгарой маҳз дар марҳилаи сеюми сиёсишавии дини ислом ба амал меояд, ки ҳадафи ниҳоии онҳо ба сари қудрат омадан ва ташкил намудани давлати исломӣ мебошад.

4. Тибқи оморҳои расмӣ аксарияти аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҷавонон ташкил медиҳанд ва ҳамзамон бо дарназардошти як қатор омилҳо гуфтан мумкин аст, ки ҳамзамон қишри осебпазири ҷомеаи Тоҷикистон ҷавонон ба шумор мераванд. Чунин ҳолат аз як қатор омилҳо вобаста мебошад. Пеш аз ҳама, муҳочирати меҳнати ҷавонон ба Федератсияи Россия омиле мебошад, ки гаравидани онҳоро ба ҳизбу ҳаракатҳои ифротӣ зиёд менамояд. Таҳлилҳо ва мушоҳидаҳо нишон медиҳад, ки андешаҳои ифротгароён ва тундгароёнро бештар муҳочирон ҷонибдорӣ менамоянд. Ҳамзамон, ҷавонони дар муҳочират қарордошта аз ҷониби фаъолони ҳизбу ҳаракатҳои ифротгароӣ мағзшӯй гардида, ба сафи дастаҳои иғвоангез ва террористӣ шомил карда мешаванд.

Гузашта аз ин, рушди технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ва ташаккул ёфтани шабакаҳои иҷтимоӣ порталҳои видеоӣ ба созмонҳои ифротгароӣ ва тундгароёнро исломӣ имконияти дигар фароҳам овардааст. Аслан ҷавонон вақти холигии худро дар шабакаҳои иҷтимоӣ сипарӣ менамоянд ва хавфи мағзшӯй гардидани онҳо хеле зиёд мегардад. Ифротгароён бо технологияи назарфиребӣ ба зехну тафаккури ҷавонон таъсири манфӣ расонида рафтори онҳоро дар муқобили арзишҳои ҷамъиятӣ қарор медиҳанд.

Инчунин таҳсили ҷавонон дар донишгоҳу донишкадаҳои кишварҳои исломӣ хавфи ба доми ифротгароён ва террористон афтодани ҷавононро зиёд менамояд. Онҳое, ки дар кишварҳои исломӣ таҳсил гирифтаанд ва ё мегиранд, аз лиҳози динӣ ҳассосияти бештар доранд. Махсусан, дар кишварҳои мазкур метавонанд аз ҷониби ифротгароён мағзшӯй гарданд.

Дар давраи гузариш қарор доштани давлат низ омилҳои дигари афзоиш ёфтани андешаҳои ифротӣ дар миёни ҷавонон мебошад. Одатан дар давраи гузариш аз байн рафтани арзишҳои сохтори пештара ва пайдо гардидани арзишҳои нав ба амал меояд, ки дар ин раванд ҷавонон дар интиҳоби

арзишҳо метавонанд ба мушкилии чиддӣ рӯ ба рӯ шаванд. Маҳз чунин ҳолатро ба инобат гирифта, ифротгароён кӯшиш менамоянд, ки арзишҳои идеологияи тундгароиро ба ҷавонон талқин намуда, афзалияти арзишҳои диниро дар интихоби онҳо бештар намоянд.

5. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдоиши ифротгароии динию сиёсӣ хусусиятҳои ба худ хос дорад. Дар ин раванд, пеш аз ҳама, ба инобат гирифтани омилҳои минтақавӣ ва геополитикӣ хеле муҳим аст. Зеро кайҳост, ки ифротгароии динию сиёсӣ, тундгароии динӣ ва ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ ҳамчун воситаи ҳимояи манфиатҳои геополитикии баъзе субъектҳои сиёсати ҷаҳонӣ истифода бурда мешаванд. Дар ин раванд боз низоъҳои Афғонистон ва минтақаи Шарқи Наздик низ боиси тавсеаи тундгароии исломӣ мегарданд, ки ба кишварҳои мусулмонӣ ба таври воқеӣ таҳдид менамоянд. Бо дарназардошти омилҳои берунӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳо ва созмонҳои гуногуни ҷаҳонӣ дар самти мубориза бо терроризм ва ифротгароии динӣ ба таври густурда ҳамкорӣ менамояд. Дар ин самт боз мушкилиҳои навбатие пайдо мешаванд, ки муқовимат намудан бо ин падидаҳо мураккаб мегардонанд. Аз ҷумла, стандартҳои дугонае, ки дар муносибат бо терроризм ва ифротгароӣ зоҳир мешавад, ҳалли ин масъаларо барои аксари давлатҳои олам мушкил гардонидаст. Воқеият ин аст, ки баъзе давлатҳо агар ин ва ё он ташкилотро террористию ифротгароӣ эълон намоянд, гурӯҳи дигари давлатҳо, ки аз ин ташкилотҳо манфиатдор мебошанд, онҳоро муҳолифини муътадил ва ё муборизони озодӣ муаррифӣ менамоянд. Як қатор низоъҳои ҷаҳони муосир ба чунин мушкилӣ дучор гардида, ҳалли он то як давраи муайян ғайриимкон боқӣ мемонад. Айни замон дар кишварамон бо қарори Додгоҳи Олии Тоҷикистон фаъолияти як зумра ташкилотҳои террористию ифротгароӣ дар қаламрави мамлакат мамнуъ эълон карда шудааст. Аз ҷумла Ҳизби наҳзати исломӣ низ ба рӯйхати ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ ворид карда шудааст. Аммо то имрӯз

танҳо давлатҳои узви СААД ва СҲШ онро террористӣ эълон намудаанд ва дигар давлатҳо чунин амалро анҷом надовдаанд. Чунин муносибат стандарти дугонае мебошад, ки дар самти мубориза бо терроризм ва ифротгароӣ самараи дилхоҳ ба бор намеорад. Чунин ҳолатҳоро дар минтақаҳои гуногуни олам хеле зиёд во хӯрдан мумкин аст.

6. Ҳамасола сохтори қудратӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ садҳо ҷинойтҳои дорои хусусияти террористию ифротгароиро ошкор ва пешгирӣ менамоянд. Дар дохили мамлакат як қатор омилҳои дигаре мавҷуданд, ки осебпазирии кишрҳои гуногуни ҷомеаро дар назди ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ меафзоянд. Чунончи, дар давраи гузариш қарор доштани мамлакат, дар ҳоли рушду инкишофи будани низоми иқтисодию иҷтимоии кишвар, маоши нокифоя, сатҳи коррупсия, сатҳи бекорӣ, сатҳи пасти маърифати динии аҳоли ва ғайраҳо.

Ифротгароии динию сиёсӣ дар заминаи идеологияи тундгароии исломӣ фаъолият менамояд, ки он ҳарчанд дар шаклҳои гуногун зоҳир шавад ҳам, мазмунан ҳамаи онҳо нияти ташкил намудани давлати исломиро пеша намудаанд. Дар ин робита таҳлилҳо нишон дод, ки дар натиҷаи пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ дар ҷомеаҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон холигии идеологӣ ба вуҷуд омад, ки онро дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ тундгароёни исломӣ ба манфиати худ истифода намуданд ва ҷомеаро то дер боз ҳолати бухронӣ қарор доданд. Бинобар ин, дар раванди мубориза бо ин падида бояд механизмҳои идеологӣ дар мадди аввал қарор дода шавад. Аммо истифодаи механизмҳои сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ маънавӣ низ хеле зарур мебошад. Зеро тӯли чанд соли охир ташкилотҳои ифротгароӣ ва террористӣ барои амалӣ намудани ҳадафҳои худ тамоми роҳу воситаҳои имконпазирро истифода намуда истодаанд.

НОМГӢИ АДАБИЁТ**I. ФЕӢРИСТИ САРЧАШМАӢОИ ИСТИФОДАШУДА****ГурӯӢи якуми сарчашмаӢо****СанадӢои меъёрию ҳуқуқӣ**

1. Кодексии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кодекси амалкунанда. Санаи қабул: 15.06.2004 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 28.08.2017 с., №1467
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мубориза бо экстремизм (ифротгарой). Қонуни амалкунанда. Санаи қабул: 8.12.2003 / Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қонуни ҚТ аз 27.11.2014 с., № 1146
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди терроризм» // (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон с.1999, №11, мод. 275; с.2005, № 3, мод.116; с. 2007, №5, мод.355; с.2008, №10, мод.802; с.2012, №8, мод.816, с.2013, № 6, мод. 407; с. 2014, № 11, мод. 647, мод. 648, Қонуни ҚТ аз 25.12.15с., № 1266)
4. Стратегияи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муқовимат ба экстремизм ва терроризм барои солҳои 2016-2020 [манбаи электронӣ]. URL: http://mit.tj/sites/default/files/strategiyai_milli.pdf (санаи мурочиат: 20.01.2020 г.)

ГурӯӢи дуюми сарчашмаӢо**Асарҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,****мухтарам Эмомалӣ Раҳмон**

5. Эмомали Раҳмонов. Независимость Таджикистана и возращдение нации. Т.1. - Душанбе : "Ирфон", 2006. - 480 с.

6. Эмомалӣ Раҳмонов. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди ҳафтум. -Душанбе: «Ирфон», 2007. 480 с.
7. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва тэҳёи миллат. Ҷилди ҳаштум. – Душанбе: «Ирфон», 2009. 576 с.
8. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди ёздаҳум. – Душанбе: «Ирфон», 2011. 576 с.
9. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷилди дувоздаҳум. – Душанбе: «Ирфон», 2016. – 560 с.
10. Эмомали Раҳмон. Таджики в зеркале истории. От Арийцев до Саманидов. – Душанбе: «Ирфон», 2012. – 676 с.
11. Раҳмон Эмомалӣ. Муҳити зиндагӣ ва олами андешаҳои Имоми Аъзам: асари илмӣ. – Душанбе: Шарқи озода, 2009. - 368 с.
12. Эмомалӣ Раҳмон. Мавлоно ва тамаддуни инсонӣ. -Душанбе: «Бухоро», 2012. - 132 с.
13. Эмомали Раҳмон. О времени и о себе. – Душанбе: «ЭР-граф», 2015. - 232 с.
14. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои Истиқлол. – Душанбе: Эр-граф, 2018.
15. Эмомалӣ Раҳмон. О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан. –Душанбе: Контраст, 2019. –222 с.

Китобҳо

16. Арестов Н.В. Религиозный экстремизм. Содержание, причины и формы проявления, пути преодоления. –Харьков: Изд-во «Высшая школа», 1987. – 149 с.
17. Арчаков М.К. Политический экстремизм: сущность, проявления, меры противодействия. Монография. –М.: Изд-во Юрайт, 2020. – 295 с.
18. Арухов З.С. Экстремизм в современном исламе. Очерки теории и практики. –Махачкала, 1999. – 164 с.

19. Бражник И.И. Религиозный экстремизм: антиобщественное идеологическое содержание, противоправные подстрекательские действия. –Киев, 1979. – 219 с.
20. Бурковская В.А. Криминальный религиозный экстремизм в современной России. –М.: Издатель Пресс, 2005. – 216 с.
21. Гальперин Б.И. Религиозный экстремизм: кто есть кто. –Киев: Изд-во политической литературы, 1989. – 138 с.
22. Горбунов К.Г. Терроризм: история и современность. Социально-психологическое исследование. –М.: Форум, 2012. – 400 с.
23. Ёвкочев Ш. Ислам и политика. –Ташкент: ТашГИВ, 2010. – 116 с.
24. Жаринов К.В. Терроризм и террористы. – Минск: Харвест, 1999. – 120 с.
25. Зокиров Г.Н. Терроризм. –Душанбе: Хумо, 2004. – 86 с.
26. Кафтан В.В. Противодействие терроризму. – 2-е изд. доп. испр. –М.: Юрайт, 2019. – 261 с.
27. Кепель Ж. Джихад: экспансия и закат исламизма. –М.: Ладомир, 2004. – 468 с.
28. Коровиков А.В. Исламский экстремизм в арабских странах. –М.: Наука, 1990. –170 с.
29. Кузмина Е.М. Геополитика Центральной Азии. –М.: Наука, 2007. – 151 с.
30. Мартыненко А.В. Профилактика экстремизма в молодежной среде. – М.: Изд-во Юрайт, 2019. – 221 с.
31. Махмадов А.Н., Асадуллоев И.А. Национальный интерес Таджикистана. –Душанбе, 2009. –180 с.
32. Махмадов А.Н. Сиёсатшиносӣ. –Душанбе: Ирфон, 2010. – 442 с.
33. Муҳаммад А.Н., Сафарализода Х.Қ. Амнияти миллӣ. –Душанбе: Империл-групп, 2019. – 224 с.

34. Нуриддинов Р.Ш., Нуриддинов П.Р. Геополитика. Монография. – Душанбе: Эр-граф, 2016. – 352с.
35. Ольшанский Д.В. Психология терроризма. –СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
36. Поляков К.И. Исламский экстремизм в Центральной Азии. –М.: Институт востоковедения РАН, 2014. –136 с.
37. Рашид А. Талибан. Ислам, нефть и новая Большая игра в Центральной Азии. – М., 2003. – 368 с.
38. Рахматуллаев Э. Миротворчество ООН в Таджикистане и перспективы превентивной дипломатии в Центральной Азии. –М., 2001. –230 с.
39. Роль технологий «мягкой силы» в информационном, ценностно-мировоззренческом и цивилизационном противоборстве. – М.: изд-во. «Экон-Информ», 2016. – 306 с.
40. Романов Н.А. Политический экстремизм как угроза безопасности страны. –М.: ИСПИ РАН, 1997. – 394 с.
41. Сатановский Е. Я. Россия и Ближний Восток. Котел с неприятностями. – М.: Эксмо, 2012. – 387 с.
42. Соснин В. А. Психология современного терроризма. – М.: ФОРУМ, 2012. – 160 с.
43. Тодуа З. Экспансия исламистов на Кавказе и в Центральной Азии. –М.: ИН-ОКТАВО, 2005. –272 с.
44. Томалинцев В.Н., Козлов А.А. Введение в социальную экстремологию. –СПб.: Изд-во СПб, 2005. –218 с.
45. Филимонов Э.Г. Социальная и идеологическая сущность религиозного экстремизма. –М.: Знание, 1983. – 64 с.
46. Хасан М. Источник террора: идеология ваххабизма-салафизма. – М.: ЦСПИ, 2005. – 160 с.
47. Шегаев И.С. Ислам в политическом дискурсе: концепты, стереотипы, радикализм. Монография. –Казань: Изд-во «Бук», 2017. – 136 с.

48. Эрель А. Я была джихадисткой: расследование в центре вербовочной сети ИГИЛ. – М.: Кучково поле, 2016. – 256 с.
49. Яхьяева М.Я. Религиозно-политический экстремизм: сущность, причины, формы проявления, пути предотвращения. –М.: Парнас, 2011. – 296 с.

Мақолаҳои илмӣ

50. Абишева М. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. –№6 (48). –С. 50-64.
51. Абишева М., Шаймергенов Т. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Центральная Азия и Кавказ. – 2006. –№6 (48). –С.50-64.
52. Абишева М., Шаймергенов Т. Религиозно-политический экстремизм в странах Центральной Азии: анализ причин распространения // Россия и мусульманский мир. – 2007. – №6. – С.76-94.
53. Авцинова Г.И. Экстремизм политический: реалии и мифы // Мир современной науки. – 2012. –№4. –С.8-17.
54. Акаев В.Х., Дохаева А.Б. Культурный синкретизм: о противоречивом единстве религиозного и светского аспектов // Теория и практика общественного мнения. –2012. –№11. –С.147.
55. Акимбеков С. Ислам и проблемы безопасности в Центральной Азии // Казахстан-спектр. – 2002. –№3. –С.6-15.
56. Арчаков М.К. Природа и корни идеологических установок движения «Талибан» // Общество: политика, экономика, право. –2018. –№ 5 (58). –С.15-18.

57. Бабаджанов Б. «Исламское движение Узбекистана»: джихад как идеология «изгоев» // Россия и мусульманский мир. – 2010. – №3. – С.105-124.
58. Балацкий Е.В. Витальные ресурсы и контуры сознания // Вестник Российской академии наук. – 2008. – Т.78. – №6. – С.531-537.
59. Бидова Б.Б. Социально-экономические и политические причины религиозного экстремизма. Религиозно-политический экстремизм и пути его преодоления // Государство и право: материалы международной научной конференции (г.Чита, март 2013 г.). – Чита, 2013. – С.55-59.
60. Блинова О.А. Религиозное невежество как причина религиозного экстремизма // Философия и наука. – 2017. – №16. – С.30-37.
61. Василев А.М. Исламский экстремизм и кризис мусульманской цивилизации // Вестник Российской академии наук. – 2005. – Т.75. – №8. – С.694-703.
62. Васецова Е.С. Исламские организации Центральной Азии // Русская политология. – 2016. – №1. – С.51-56.
63. Горбатова В.В. Исламский экстремизм и терроризм как категории политического анализа // Вестник Московского университета. Серия 12: политические науки. – 2012. – №4. – С.113-116.
64. Дворянов В.А. Политический экстремизм в Центральной Европы // Терроризм и политический экстремизм: вызовы и поиски адекватных ответов. – М., 2002. – С.175-186.
65. Диль В.А. Тенденции развития современного экстремизма: молодежный и информационный экстремизм // Известия Томского политехнического университета. – 2009. – Т.314. – №6. – С.167-170.

66. Дринова Е.М. Модернизация и три стадии политизации религии // Вестник Московского государственного областного университета. – 2015. – №1. – С.3-10.
67. Добаев И.П. Священная война в исламе: сущность, идеология, политическая практика // Россия и мусульманский мир. –2019. – №2 (312). –С.112-128.
68. Донцов В.Е. Исламский фактор в международных отношениях // Дипломатический ежегодник. –М., 1997. –С.37.
69. Егоров Е.Н. Исламский радикализм в Центральной Азии: Хизб ут-Тахрир и Исламское движение Узбекистана // Среднерусский вестник общественных наук. – 2014. – №3 (33). – С.188-193.
70. Ермошина М.А. Исламский экстремизм как искажение традиционного ислама // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии. –2016. – №3. –С.2010-2014.
71. Искандаров А. Безопасность и интеграция в Центральной Азии: Роль ОДКБ и ШОС // Центральная Азия и Кавказ. – 2013. –Том.16. – №2. – С.18-28.
72. Калиева Д. Религиозный экстремизм как нетрадиционная угроза национальной безопасности // Казахстан-Спектр. – 2002. – №4. –С.5-12.
73. Кононов Л.А., Чеботарев А.В. Взаимосвязь экстремизма и современных миграционных процессов как предмет политологического анализа // Государственное управление. Электронный вестник. –2018. – №80. –С.107-122.
74. Курбанов Р. В. Что ждет Дом Саудов? // Россия в глобальной политике. – 2012. – № 4. – С. 143–153.
75. Лаумулин М. Религиозная ситуация и угроза религиозного экстремизма в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. Том 15. Выпуск 1. 2012. –С.60-79.

76. Леонтев А.Н. Социальные сети как политический ресурс // Социокультурные исследования. – Волгоград, 2013. – С.130-133.
77. Малышев Д.В. Радикализация ислама в Центральной Азии // Актуальные проблемы Европы. – 2016. – №3. – С.186-205.
78. Малышев Д. Центральная Азия: угроза радикального исламизма. Ситуация в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2017. – №5 (299). – С.39-53.
79. Малышева Д.Б. Вызовы безопасности в Центральной Азии // Вызовы безопасности в Центральной Азии. – М.: РАН. ИМЭМО, 2013. – С.5-18.
80. Манойло А. «Мягкая сила» террористов // Россия и мусульманский мир. – 2017. – №3 (297). – С.137-149.
81. Махмадов А.Н. Терроризм, омилҳои хатарҳои муҳоҷират ва таъсири онҳо ба амнияти миллӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.139-150.
82. Мирзоев Ғ. Терроризм ва мановфеи иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Мориғ, 2015. – С.128-138.
83. Миралиён К.А. Некоторые пути совершенствования пропаганды государственной идеологии среди молодежи // Известия Академии наук Республики Таджикистан, отделение общественных наук. – 2015. – №3 (239) 2015. – С. 103–112.
84. Мирский Г. И. Феномен ИГИЛ // Запад-Восток-Россия 2014: материалы ежегодника ИМЭМО РАН. – М., 2015. – С. 102-117.
85. Митрохин Л.Н. Религия и терроризм // Терроризм и религия: сборник материалов Общественно-консультативного совета по проблемам борьбы с международным терроризмом РАН. – М.: Наука, 2005. – С.3-15.

86. Муртазин А.И. К вопросу о причинах распространения терроризма и экстремизма в условиях современной России // Актуальные проблемы государства и общества в области обеспечения прав и свобод человека и гражданина. –2018. –№3. –С.191-194.
87. Муҳабатов А. Раванди ташаккулёбии бунёдгароии исломӣ дар замони муосир // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2019. –№7. –С.301-305.
88. Нуриддинов Р.Ш. Формирование левых демократических движений в Афганистане. Монография / Р.Ш. Нуриддинов. – Душанбе: Ватанпарвар, 2003. – 204с.
89. Нуриддинов Р.Ш. Вероятные сценарии развития событий в Афганистане после ухода западной коалиции в 2014 году // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе: Сино, 2013. - №3/5 (118). – С.125-132
90. Нуриддинов Р.Ш. Информационная безопасность в контексте международных отношений // Известия Института философии, политологии и права им. А.Баховаддинова АН РТ. –2017. –№1. –С.53-56.
91. Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал.А. Религиозно-политический экстремизм // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. –2003. –№4. –С.83-92.
92. Олимова С. Молодежь и ислам в Таджикистане // Россия и мусульманский мир. – 2007. –№10. –С.102-122.
93. Подцероб А.Б. Исламистские организации: основные принципы, направления и методы проповеднистско-идеологической работы // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. –2010. –№2. –С.155-171.

94. Рязанов Д.С. Религиозный экстремизм, религиозно-политический экстремизм и религиозный фундаментализм: общее, особенное, единичное // Известия Иркутского государственного университета. Серия «Политология. Религиоведение». –2014. –Т.7. –С.177-184.
95. Сальников Е.В. Проблемы противодействия экстремизму: минимизация и ликвидация его последствий в составе механизма противодействия экстремизму // Ленинградский юридический журнал. – 2011. –№3 (25). –С.107-118.
96. Сафарализода Х. Кибертерроризм ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. Қисми 2. – 2017. –№2/4. –С.271-275.
97. Сафарализода Х.Қ. Таҳдидҳои фаромиллӣ, бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ ва дурнамои таъмини амнияти миллӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. –№8. –С.275-282.
98. Славин Б.Ф. Проблемы политического экстремизма в политологии // Политический экстремизм в Российской Федерации и конституционные меры борьбы с ним: материалы конференции (31 марта – 1 апреля 1998 г.). –М., 1998. –С.135.
99. Трофимов Д.А. Исламский фундаментализм в арабских странах: истоки и реалии // Восток. –1992. –№1. –С.116-124.
100. Ткачева Н.А., Баймухаметова Р.С. Религиозно-политический экстремизм как фактор дестабилизации государства // Религия и общество. – 2016. –№12 (16). –С.69-75.
101. Фариджирад А., Хансари Д., Радмехр З., Дархор М. Афганский терроризм и нестабильность в Центральной Азии // Центральная Азия и Кавказ. – 2011. –Т.14. –Вып. 3. –С.33-46.
102. Филимонов Э.Г. Кризис веры и религиозный экстремизм // Наука и религия. –1980. –№1. –С.26-28.

103. Хайдаров Р.Дж. Взаимодействие религии и государства в Таджикистане: проблемы и перспективы // Россия и мусульманский мир. – 2013. – №3 (249). – С.61-75.
104. Хидирзода М.У. Роҳҳои пешгири ба равияҳои ифротӣ // Терроризм ва ифротгароӣ – роҳҳои пешгирии он. – Душанбе: Маориф, 2015. – С.31-40.
105. Хоперская Л.Л. «Исламское государство. 2.0»: новые вызовы в центральноазиатском регионе // Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. – 2018. – №4. – С.212-217.
106. Шарипов С.И. Угрозы и вызовы центральноазиатского региона в новом контексте геополитических реалий // Политические процессы в Таджикском обществе (Сборник статей 1998-2011 гг.). – Душанбе, 2011. – С.314-320.
107. Шарифзода З. Сотрудничество центрально-азиатских стран в противодействии международному терроризму // Известия Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова АН РТ. – 2016. – №4. – С.206-210.
108. Ятимов С.С. Общественное сознание и общественная безопасность // Таджикистан и современный мир. – 2017. – №2 (57). – С.24-37.
109. Ятимов С.С. Политический субъект и национальная безопасность // Вестник Таджикского национального университета. – 2018. – №5. – С.261-271.

Диссертатсияҳо ва авторефератҳо

110. Баглиев М.А. Политические аспекты современного исламского экстремизма (на примере Египта): дис. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 171 с.

111. Гайнутдинов Р. И. Ислам в современной России: дис ... канд. филос. наук. – М., 2003. – 156 с.
112. Добаев И.П. Исламский радикализм: сущность, идеология, политическая практика: дис. ... д-ра филос. наук. –Ростов н/Д., 2003. – 360 с.
113. Махмадиев Н.Д. Социальные корни религиозного экстремизма в Таджикистане: дис. ... канд. филос. наук. –Душанбе, 2013. –168 с.
114. Мирзоев С.Т. Афганский кризис и его влияние на региональную безопасность в Центральной Азии: геополитический аспект: дис. ... д-ра полит. наук. –Душанбе, 2019. – 351 с.
115. Муминов А.И. Религиозный экстремизм в контексте социальных изменений: дис. ... д-ра филос. наук. –Душанбе, 2017. – 294 с.
116. Назиров Н.Д. Проблемы политического ислама и конфликты в государствах Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук. –Душанбе, 2017. – 156 с.
117. Плужников Е.Н. Религиозный экстремизм в современной России: проблемы теоретической интерпретации и политической практики: дис. ... канд. полит. наук. –М., 2010. –166 с.
118. Раджабов Н.С. Исламофобия в Западной Европе и ее влияние на политические процессы в Центральной Азии: дис. ... канд. полит. наук. –Душанбе, 2016. –146 с.
119. Резникова А.В. Структурные и динамические характеристики современного религиозного экстремизма: дис. ... канд. филос. наук. – Ростов-на-Дону, 2005. – 160 с.
120. Ямо Шароф. Табиати низоъҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва хусусияти бевоситаи онҳо дар Афғонистон дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии ҷаҳон: дис. номз. илм. сиёсӣ. –Душанбе, 2019. –181 с.

Луғатҳо ва энциклопедияҳо

121. Атеистический словарь. –М., 1983. –С.545-546.
122. Забияко А.П. Экстремизм религиозный. Религиоведение. Энциклопедический словарь. –М.: Академический проект, 2006. – 1245 с.
123. Политологический словарь-справочник / Авторы-составители: Д.Е. Погорелый, В.Ю. Фесенко, К.В. Филипов. –Ростов н/Д: ООО «Наука-Спектр», 2008. – 320 с.
124. Советский энциклопедический словарь. –М., 1982. –С.1552.
125. Социологическая энциклопедия / Авторы-составители: Г.Ю. Семигин, В.Н. Иванов. В 2 т. Том 2. – М.: Мысль, 2003.– 863 с.

Маводи электронӣ

126. В Таджикистане задержаны причастные к движению "Братья-мусульмане" иностранцы [электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20200128/1030616521/tajikistan-dvizheniyu-bratya-musulmane.html> (дата обращения: 30.01.2020 г.)
127. Верховный суд: в Таджикистане запрещены еще 4 террористические организации [Электронный ресурс]. URL: http://ru.sputnik-tj.com/defense_safety/20150713/1015985687.html (дата обращения: 02.12.2017 г.)
128. Дугин А. Г. Ислам // Лекционный материал МГУ им. М. В. Ломоносова [Электронный ресурс]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AmOSFM5HRqM> (дата обращения: 05.01.2019 г.)
129. Европейский суд вновь исключил ХАМАС из списка террористических организаций [электронный ресурс]. URL:

- <http://archive.9tv.co.il/news/2019/09/06/274615.html> (дата обращения: 30.12.2019 г.)
130. «Исламское государство»: история с начала [электронный носитель]. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2016/03/160311_is_full_story (дата обращения: 12.09.2019)
131. КГНБ: за ИГИЛ в Сирии и Ираке воевали почти 2 тысячи граждан Таджикистана [Электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20181119/1027461743/tajikistan-syria-iraq-gknb-uchastie-isis-terroristy.html> (дата обращения: 12.10.2019)
132. Крганов: на таджикской границе формируется новая экстремистская группировка [электронный ресурс]. URL: https://tj.sputniknews.ru/country/20171017/1023632837/islamskoj-obshchine-rossiya-predupredili-o-radikalizacii-tadzhikskih-migrantov.html?_ga=2.107880258.1394325981.1581253776-128934884.1568647082 (дата обращения: 25.11.2019 г.)
133. МВД РФ заявило о переброске боевиков "ИГ" на границу Таджикистана и Афганистана [Электронный ресурс]. URL: <https://www.currenttime.tv/a/afgan-tadjik-border-no-isis/29740165.html> (дата обращения: 18.11.2019)
134. Молдалиев О. Исламский экстремизм в Центральной Азии // CA&C Press АВ [электронный ресурс]. URL: https://www.ca-c.org/journal/2000/journal_rus/cac11_2000/04.moldal.shtml (дата обращения: 27.03.2019 г.)
135. МИД рассказал, как США помогают террористам [электронный ресурс]. URL: <https://www.gazeta.ru/army/news/2018/09/20/12064453.shtml> (дата обращения: 21.08.2019 г.)

136. Миклашевская А. «Талибан» начал наступление на Google Play [электронный ресурс]. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/2955023> (дата обращения: 12.11.2019)
137. Наматов Н. Религиозный экстремизм в Центральной Азии // СА&С Press АВ [электронный ресурс]. URL: <https://ca-c.org/datarus/namatov.shtml> (дата обращения: 25.03.2019 г.)
138. Неформальная встреча глав государств СНГ. 26 декабря 2017 года [электронный ресурс]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/56503> (дата обращения: 20.01.2020 г.)
139. ОДКБ официально объявила ПИВТ террористической организацией [электронный ресурс]. URL: <https://eadaily.com/ru/news/2017/09/06/odkb-officialno-obyavila-pivt-terroristicheskoy-organizaciyey> (дата обращения: 29.11.2017 г.)
140. Паёми Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 23.01.2015 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/8136> (санаи истифодабарӣ: 17.05.2018).
141. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20.01.2016 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/10585> (санаи истифодабарӣ: 15.05.2018).
142. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2016 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/13739> (санаи истифодабарӣ: 12.12.2018)
143. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2017. [манбаи электронӣ]. URL: <http://www.president.tj/node/16771> (санаи истифодабарӣ: 25.04.2018)

144. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/21975> (санаи истифодабарӣ: 28.12.2019)
145. Почему растет экстремизм среди таджикских мигрантов и как с ним борются [электронный ресурс]. URL: <https://tj.sputniknews.ru/country/20171019/1023661573/prichiny-rosta-ekstremizma-sredi-tadzhikskih-migrantov-kak-nim-borotsya.html> (дата обращения: 26.11.2019 г.)
146. Пресс-конференция в МВД и укрепление сотрудничества с гражданским обществом [Электронный ресурс]. URL: <https://mvd.tj/index.php/ru/novosti-arkhiv/22788-nishasti-matbuot-dar-vkd-va-ta-viyat-joftani-amkor-bo-omeai-sha-rvand-2> (дата обращения: 25.11.2019)
147. Против Эрдогана создается международная коалиция [электронный ресурс]. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2820532.html> (дата обращения: 30.12.2019 г.)
148. РАТС ШОС наряду с ИГИЛ включила ПИВТ в перечень террористических организаций [электронный ресурс]. URL: http://www.tajikemb.kg/index.php?option=com_newscatalog&view=article&id=483&Itemid=140 (дата обращения: 15.12.2019 г.)
149. Решение Верховного суда о прекращении деятельности ПИВТ [Электронный ресурс]. URL: <http://ru.sputnik-tj.com/spravka/20150930/1016935817.html> (дата обращения: 20.11.2017 г.)
150. Россия не считает «Хезболлу» и ХАМАС террористическими организациями [электронный ресурс]. URL: <https://www.pnp.ru/politics/2015/11/15/rossiya-neschitaet-khezbollu-i->

- khamas-terroristicheskimi-organizაციyami.html (дата обращения: 25.08.2019 г.)
151. Список организаций, деятельность которых на территории республики запрещена ... [Электронный ресурс]. URL: https://tj.sputniknews.ru/defense_safety/20150713/1015985687.html (дата обращения: 10.10.2019)
152. Список организаций, признанных Верховным Судом РТ как террористические и экстремистские [электронный ресурс]. URL: http://nbt.tj/upload/iblock/ede/sp_ter_org.pdf (дата обращения: 25.01.2020 г.)
153. Сценарный прогноз ситуации в Центральной Азии после вывода коалиционных войск из Афганистана 2014–2024 гг. // Аналитический доклад Российского совета по международным делам [электронный ресурс]. — URL: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1870#3 (дата обращения: 10.02.2018 г.)
154. Суханронӣ дар маросими ифтихои Конфронси байналмилалии сатҳи баланд дар мавзӯи “Муқовимат бо терроризм ва ифротгароии хушунатомез” 04.05.2018 [манбаи электронӣ]. URL: <http://president.tj/node/17564> (санаи истифодабарӣ: 15.02.2019)
155. Теракты и беспорядки в Узбекистане в 1999–2005 гг. Справка [электронный ресурс]. URL: <https://ria.ru/20090526/172345801.html> (дата обращения: 25.11.2019 г.)
156. То табаддулот се рӯз монда буд [маводи электронӣ]. URL: <http://mvd.tj/index.php/tj/masoili-mubram/16208-to-tabaddulot-se-r-z-monda-bud> (санаи истифодабарӣ: 25.11.2017)
157. "Хизб-ут-Тахрир" в Таджикистане объявлен экстремистской организацией [электронный ресурс]. URL: <https://regnum.ru/news/polit/969776.html> (дата обращения: 25.01.2020 г.)

158. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом [электронный ресурс]. URL: http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=5992 (дата обращения: 24.12.2019 г.)

II. ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

159. Ашурзода Қ.Х. Экстремизми динӣ: мафҳум, моҳият ва хусусиятҳои он // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2017. –№2/10. –С.286-290. ISSN 2413-5151
160. Ашурзода Қ.Х. Экстремизми динию сиёсӣ ва хусусиятҳои муҳимми он // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2018. –№4. –С.288-293. ISSN 2413-5151
161. Ашурзода Қ.Х. Экстремизми динию сиёсӣ: омилҳои пайдоиш ва роҳу воситаҳои мубориза // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2018. –№5. –С.313-317. ISSN 2413-5151
162. Ашурзода Қ.Х. Сиёсишавии дин ҳамчун омили пайдоиши экстремизми динию сиёсӣ ва таъсири он ба амнияти миллии кишвар // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2019. –№6. –С.264-271. ISSN 2413-5151
163. Ашурзода Қ.Х., Исозода Т.И. Паҳншавии ғояҳои экстремизми динию сиёсӣ дар миёни ҷавонон // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. –2020. –№1. –С.285-290. ISSN 2413-5151
164. Ашурзода Қ.Х. Экстремизми динӣ дар Тоҷикистон: сабабҳои пайдоиш ва заминаҳои ташаккулёбӣ // Нақши институтҳои сиёсӣ дар

ташаккулёбии чомеаи шахрвандӣ: маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ (ш.Душанбе, 12 декабри соли 2018). –Душанбе, 2018. – С.256-266.

165. Ашурзода Қ.Х. Мафҳум ва моҳияти экстремизми динию сиёсӣ // Таҳсилот ва илм дар асри XXI: тамоюлоти муосир ва дурнамои рушд: маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ (ш.Душанбе, 26-29 октябри соли 2018). –Душанбе, 2018. –С.277-287.
166. Ашурзода Қ.Х. Экстремизми динию сиёсӣ ҳамчун таҳдид ба амнияти миллӣ // Ҷаҳонишавӣ ва таҳдидҳои нави замони муосир: маводи мизи гирди ҷумҳуриявии илмию назариявӣ (ш.Душанбе, 5 декабри соли 2019). –Душанбе, 2019. – С.200-212.